

T.C
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

SAVUR'DA SOSYAL VE EKONOMİK HAYAT
(233 Numaralı Şer'iyeye Siciline Göre)

Edip ÖZKAN

Tez Danışmanı
Dr.Öğr.Üyesi Fasih DİNÇ

Mardin- 2019

T.C
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

SAVUR'DA SOSYAL VE EKONOMİK HAYAT
(233 Numaralı Şer'iyeye Siciline Göre)

Edip ÖZKAN

Tez Danışmanı
Dr.Öğr.Üyesi Fasih DİNÇ

Mardin- 2019

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Dok. No: MAU-
FRM-04-
ENSTİTÜ/07

İlk Düz.
Tar.:02/01/2020

Rev. No/Tar.:
00/...

Sayfa: 1/1

TEZ ONAY SAYFASI

TEZ ONAYI

Enstitümü Tarih Anabilim Dalı 14751012 numaralı tezli yüksek lisans programı öğrencisi Edip ÖZKAN'ın hazırladığı “Savur’da Sosyal ve Ekonomik Hayat (233 Numaralı Şer’iyye Siciline Göre)” başlıklı Yüksek Lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 15/01/2020 Perşembe günü saat 14:00’te yapılmış, tezin onayına oy çokluğu/oybirliğiyle karar verilmiştir.

Danışman Dr. Öğr. Üyesi Fasih DİNÇ	
Üye Prof. Dr. İbrahim ÖZCOŞAR	
Üye Doç. Dr. Oktay BOZAN	

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun/...../20.... tarih ve/..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../2020

Doç. Dr. Ziya POLAT

Enstitü Müdürü

Hazırlayan: Birim Kalite Komisyonu	Kontrol Eden: Üniversite Kalite Komisyonu	Onaylayan: Üniversite Kalite Komisyon Başkanı
--	--	--

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	vi
ÖZET	viii
ABSTRACT	ix
TABLolar LİSTESİ	ix
BELGE ÖRNEKLERİ, RESİMLER, HARİTALAR LİSTESİ	ixi
KISALTMALAR LİSTESİ	ixii
GİRİŞ	1
1. Konu ve Kaynaklar.....	1
2. 233 Numaralı Savur Şeri'yye Sicilinin Tanıtımı.....	2
3. Savur İsmiinin Menşei	5
4. Savur Bölgesinin Tarihçesi.....	7
5. Savur'un Tarihi Coğrafyası	12
I. SAVUR'DA SOSYAL HAYAT	17
1.1. AİLE HAYATI	17
1.1.1. Aile Yapısı	17
1.1.2. İsim Geleneği.....	18
1.2. EVLİLİK VE BOŞANMA.....	22
1.2.1. Evlilik Akdi (Nikah).....	22
1.2.2. Kadınların Güvence Akçesi (Mehir)	23
1.2.3. Evlilikte Hüsn-i Mu'âşeretin Bozulması (Boşanma)	27
1.3. MUHTAÇ KADINLAR VE YETİM ÇOCUKLAR	31
1.3.1. Yetim Çocukların Korunması (Vasi Tayini).....	31
1.3.2. Muhtaç Kadın ve Çocukların Güvencesi (Nafaka)	36
1.4. EŞ VE ÇOCUK SAYILARI	38
1.4.1. Savur'da Çok Eşlilik	38
1.4.2. Savur'da Çocuk Sayısı.....	41
1.5. KADINLAR.....	42
1.5.1. Savur'da Kadın ve Kadın Hakları.....	42

II. YAŞAM VE YAŞAM ALANLARI	50
2.1. SAVUR'DA ALİLENİN YAŞADIĞI MEKÂN	50
2.1.1. Savur Evleri.....	50
2.2. EV EŞYALARI.....	56
2.2.1. Yatak Takımları	56
2.2.2. Yer Döşemeleri.....	59
2.2.3. Diğer Ev Eşyaları.....	60
2.3- MUTFAK EŞYALARI.....	67
2.4. GİYİM-KUŞAM VE SÜS EŞYASI	72
2.4.1. Ziyet Eşyası	76
2.4.2. Kumaşlar, İpler	77
III. SAVUR'DA ÜRETİM, TÜKETİM VE ÜRETİM İMKÂN LARI	82
3.1. SAVUR'DA YETİŞTİRİLEN TARIM ÜRÜNLERİ	82
3.1.1. Arazi Çeşitleri ve Tarımsal Üretim	83
3.1.2. Savur'da Bağcılık.....	85
3.1.3. Savur'da Kavakçılık	87
3.1.4. Savur Eriği	93
3.1.5. Savur Bahçeleri.....	95
3.1.6. Diğer Meyve Ağaçları	96
3.1.7. Mirasa Konu Olan Ekili Tarlalar	98
3.2. SAVUR'DA TÜKETİLEN GIDALAR.....	101
3.2.1. Tahıllar	101
3.2.2. Bakliyatlar	103
3.2.3. Bulgur	105
3.2.4. Soğan	107
3.2.5. Pekmez, Kuru Üzüm	107
3.2.6. Mahlep, Kişniş, Erik, Ceviz, Tütün.....	108
3.2.7. Tüketilen Diğer Gıdalar	110
3.3. ÜRETİMDE KULLANILAN TARIM ALETLERİ	113
3.3.1. Tarlaların İşlenmesinde Kullanılan Araç Gereçler	113
3.3.2. Mahsulün Hasadı ve Kaldırılmasında Kullanılan Araç Gereçler.....	114

3.4. İKTİSADİ FALİYETLERDE HAYVAN VARLIĞI.....	116
3.4.1. Büyük Baş Hayvanlar.....	117
3.4.2. Küçük Baş Hayvanlar.....	118
3.4.3. Binek ve Yük Hayvanlar.....	120
SONUÇ	123
KAYNAKÇA	130
EKLER	135
Ek 1: Sicilde Geçen Bazı Yerel Sözcükler ve Günümüz Karşılıkları.....	135
Ek 2: 233 Numaralı Savur Şer’iye Sicili Ondokuzuncu Sahife Nımara 188’in Osmanlıcası ve Transkripti	136
Ek 3: 233 Numaralı Savur Şer’iye Sicili Üçüncü Sahife Numara 158 Osmanlıcası ve Transkripti	137
Ek 4: 233 Numaralı Savur Şer’iye Sicili Otuzaltıncı Sahife Numara 12 Osmanlıcası ve Transkripti	138
Ek 5: Savur’da Giyim Kuşam Örnekleri	141
Ek 6: Savur Genel Görünümü 1	142
Ek 7: Savur Genel Görünümü 2	142
Ek 8: Mardin Vilayeti ve Savur Kazası Haritası.....	143
Ek 9: Savur ve Çevre Yerleşim Yerleri Haritası	143
Ek 10: Savur Kavak Ağaçlarının Merkebeler Üzerinde Nakliyesi	144
Ek 11: Dicle Nehrine Ulaştırılan Odun ve Kerestelerin Keleklerle Musul’a Sevkiyatı.....	144
Ek 12: Savur’a Özgü Yapısıyla Üzüm Zembili.....	145
Ek 13: Savur Kavağında Tahta Yapan Marangozlar.....	145
ÖZGEÇMİŞ	146

ÖNSÖZ

Yukarı Mezopotamya'nın en eski yerleşim yerlerini sıraladığımızda; Diyarbakır, Mardin, Nusaybin, Cizre ve Hasankeyf'ten oluşan bir çember ortaya çıkmaktadır ki Savur en az bu kentler kadar eski yerleşim yeri ile çemberin tam ortasında yer almaktadır. İlk defa M.Ö 1307-1275 dönemine ait Asur çivi yazılı kaynaklarda "şura" adıyla Savur'dan bahsedilmektedir. Asurların "Kaşyari Yolu" olarak bahsettikleri ticaret yolu, Asur Eyalet merkezi olan Diyarbekir'den başlayıp kuzeyde Dicle'ye dökülen Savur Çayını takip edip Savur merkezden sonra günümüz Savur-Midyat yolu üzerinden Midyat'a, oradan da Cizre'ye, Cizre'nin güneyinden geçen Kral Yoluyla birleşip Asur merkezi ile eyaletlerini birbirine bağlardı. Savur, Mardin ve Hasankeyf'i bağlayan yol güzergâhı üzerinde olduğundan kavşak noktasındaydı. Savur, Partlar ile Romalılar arasında sık sık el değiştirmiş, hatta Partların yerini alan Sasaniler ile Romalıların yerini alan Bizanslılar arasında tampon bölgesi olarak mücadele alanı olmaya devam etmiştir. Sasani ve Bizanslıların mücadelelerinde yaşam imkânları fazla olan Savur'u ve iki vadinin kesişme noktasında olan müstahkem Kale'sini kullanmışlardır. Savur ve çevresi Hz. Ömer döneminde İyaz b. Ganm komutanlığında 21 Aralık 640 yılında bölgeyi fethetmesiyle İslam hâkimiyetine girmiştir. Savur'u merkezinde sayabileceğimiz Yukarı Mezopotamya bölgesi, günümüz Suriye, Irak, İran ve Anadolu'nun kesişme yeri olup tarih boyunca çeşitli kavimlerin çatışma alanı olmuş ve çok sık el değiştirmiştir. Mardin ve çevresi 1517 yılında Osmanlı hâkimiyetine girmiş 1518 yılında Mardin, Diyarbekir Eyaletine bağlı sancak, Savur da Mardin'e bağlı nahiye olmuştur. Savur nahiyesinin işgal ettiği alanlar idari yapıdaki değişikliğe bağlı olarak çok sık değişmiştir. Midyat, Mazıdağı ve Bismil'e kadar olan bölgenin genelde Savur'a bağlı olduğu görülmektedir. Savur, 1540 yılından sonra 1733 yılına kadar Amid Sancağına bağlı kaza, 1733 ile 1825 yılları arasında Diyarbekir eyaletine bağlı hükümet sancağı, 1840 yılında Amid'e bağlı kaza, 1869-1870 yılları arasında müdürlük seviyesinde olup Midyat kazasına bağlanmıştır. 1873-1874 yıllarında Sürgücü aşiretinin köy merkezi olan Avine kaza merkezi olmak üzere bu köyün

ismiyle yeni bir kaza oluşturulmuş ve Mardin sancağına bağlanmıştır. 1884'te kaza merkezi Savur kasabasına taşınmış 1903'te kazanın ismi yeniden Savur olmuştur.

Yukarıda tarihsel çerçevesini çizmeye çalıştığımız Savur'un derin bir tarihsel geçmişi ve birikimi olmasına rağmen tarih alanında hiçbir akademik çalışma yapılmamıştır. Bunca tarihi birikime rağmen bu bölgenin akademik olarak tarih alanında hiç araştırılmamış olması bölge ile alakalı çalışma isteğimizi doğurmuştur. Savur ile ilgili Osmanlı arşivleri tarandığında onlarca belgeye rastlanmış bunlar içerisinde üç adet şer'iyye sicili de görülmüştür. Şehir tarihinin en önemli veri kaynağı olan şer'iyye sicilleri üzerinden Savur'un sosyal ve ekonomik hayatı incelenmesine karar verilmiştir. Bunun için; adli, idari ve tereke kaydı bakımından zengin olan 233 numaralı Savur şer'iyye sicili seçilmiş, tamamının transkripsiyonu yapılmış, hükümler sınıflandırılmış veriler gruplandırılmış, istatistiksel analizler yapılmış, hükümlere ve içerdikleri bilgilere hâkimiyet sağlanmıştır. Dar alanı derinlemesine çalışarak bir ailenin yaşadığı yer, evlerin yapısı, kullandıkları eşyalar, giysiler, takılar, tüketilen gıdalar, aile arasındaki ilişkiler, yetiştirilen tarım ürünleri ve bulundurulan hayvanlar tespit edilmiş bunlar üzerinden Savur'daki yaşam çözülmeye çalışılmıştır. Bu çalışmayla Savur'a dikkat çekme ve bundan sonra yapılacak çalışmalara fikir verme amaçlanmıştır.

Bu tezin hazırlanmasında bana yol gösteren, yardım ve hoşgörüsünü esirgemeyen tez danışmanım Sayın, Dr. Öğr. Üyesi Fasih DİNÇ'e, eğitimim süresince beni teşvik eden kıymetli hocam Sayın, Prof. Dr. İbrahim ÖZCOŞAR'a, tezin tashihi ve verdiği motivasyon için Sayın, Prof. Dr. Beyhan KANTER'e teşekkür ederim. Bu çalışma sırasında anlayış gösteren eşim Fidan ÖZKAN'a, ve ihmal ettiğim çocuklarıma sevgilerimi sunarım.

Edip ÖZKAN

Mardin 2019

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Savur'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (233 Şer'iyye Siciline Göre)

Edip ÖZKAN

Mardin Artuklu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Ana Bilim Dalı

2019: 135 Sayfa

Osmanlı Devletinin sosyal ve ekonomik tarihinin önemli kaynaklarından biri, şer'iyye sicilleri ve genellikle bu sicillerin içerisinde kayıtlı olan terekelerdir. Şer'iyye sicilleri aynı zamanda ait oldukları yerleşim yeri için de önemli bir şehir tarihi kaynağıdır. Siciller, ilgili kişilerin kasabası, köyü veya mezrasının idari açıdan nereye bağlı olduğunu, eski yer ve bölge isimlerini, ailelerin kullandıkları eşyaları, giyim kuşamları, evlerinin yapısını, kişi sayılarını, isimlerini, unvanlarını, mensubiyetlerini, uğraş alanlarını, ürettikleri ve tükettiklerini, yapılan ticareti ve ekonomik durumlarını barındırması açısından yerleşim yeri ile ilgili genel bilgilere ulaşmayı sağlayacak temel kaynaklardır. Bu bağlamda Savur Kazasının sosyal ve ekonomik hayatını ortaya koymak için 5 Mayıs 1900 ile 18 Mart 1907 tarihlerini kapsayan 233 numaralı Savur şer'iyye sicili, çalışmanın ana kaynağını oluşturmuştur.

Bu çalışma giriş üç bölüm ve sonuç kısımlarından meydana gelmiştir. Giriş kısmında konumuza kaynaklık eden Savur şer'iyye sicili şekil ve içerik yönünden tanıtılmıştır. Bölgenin demografik yapısını, idari yapısını ve tarihsel süreç içerisindeki rolünü anlamak için kısa tarihçe verilmiştir. Ayrıca Savur'un bölgedeki stratejik konumu, ticaret yolları ve yürütülen tarım faaliyetleri açısından tarihi coğrafya açıklanmıştır. Birinci bölümde gündelik hayat içerisinde toplumun en küçük birimi olan aile ele alınarak aile yaşantısı, aile bireyleri arasındaki ilişkiler ve anlaşmazlıklar üzerinden toplumsal yapı çözülmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde Savur halkının yaşam alanları, yaşadıkları evlerin özellikleri, evlerde kullanılan eşyalar, süs ve giyim eşyaları ele alınmıştır. Üçüncü bölümde Savur'da ekonomik faaliyetler içerisinde yetiştirilen ve ticareti yapılan tarım ürünleri, üretimde kullanılan tarım aletleri, üretimde hayvan varlığı ve tüketilen gıdalar ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Savur, Avine, Şer'iyye Sicili, Tereke

ABSTRACT

Master Thesis

Economic And Social Life In Savur (233 Religious Court Registry)

Edip ÖZKAN

Mardin Artuklu University

Institute of Social Sciences

Department of History

2019: 135 Pages

One of the main resources of the social and economic history of the Ottoman State is the registries of religious courts and the heritages which are generally recorded within these registries. These registries are also main history resources for the places they are located. The registries are the major resources, which provide access to general information of a certain place and shows where this town, village or hamlet is officially annexed to, the names of ancient places and regions, the materials used by families, their clothing, structures of their dwellings, number of people, their names, titles, origins, occupations, productions and consumptions, trade and economic status. In this aspect the main resource of this study, which aims to show the socio-economic life of the district of Savur, is the Savur Religious Court registry numbered 233 and covering the period between 5 May 1900 and 18 March 1907.

This study consists of an introduction, three sections and conclusion. In the introduction part, Savur Religious Court registry is introduced in terms of form and contents. A brief history is presented to understand the demographic status, administrative structure and the role of the region within the historical process. In addition, the historical geography is presented in terms of strategic position of Savur in the region, trade routes and agricultural activities. In the first section, family, which forms the smallest unit of the society is addressed and the social structure is studied via family life, relations between family members and the disputes. In the second section, the social environment, features of their dwellings and the materials, ornaments and clothes used are studied. In the third section, agricultural products produced and used for trading in Savur, agricultural tools used in production, the livestock existence in production and the foods consumed are mentioned.

Keywords: Savur, Avine, Religious Court registry, Heritage

TABLolar LİSTESİ	Sayfa
Tablo 1: Savur Köyleri	15
Tablo 2: En Çok Kullanılan 20 Kadın ve 20 Erkek Müslüman İsmi	19
Tablo 3: En Çok Kullanılan Süryani İsimleri	21
Tablo 4: Mehir Miktarları	24
Tablo 5: Vasi ve Kendisine Vesayet Edilenlerin Sayısı.....	33
Tablo 6: Çok Eşli Erkeklerin Eş ve Çocuk Sayıları ile Maddi Durumları.....	40
Tablo 7: Cinsiyete Göre Çocuk Dağılımı	42
Tablo 8: Ev Eşyaları.....	65
Tablo 9: Mutfak Eşyaları	71
Tablo 10: Giyim Kuşam ve Süs Eşyası.....	80
Tablo 11: Savur'da Yetiştirilen Tarım Ürünleri.....	100
Tablo 12: Terekelere Konu Olan ve Tüketilen Gıdalar	112
Tablo 13: Tarımda Kullanılan Araç Gereçler	116
Tablo 14: Hayvan Varlığı	122

OSMANLICA BELGE ÖRNEKLERİ

Sayfa

1: Sicilde Geçen Bazı Yerel Sözcükler ve Günümüz Karşılıkları.....	135
2: 233 Numaralı Savur Şer' iye Sicili Ondokuzuncu Sahife Numara 188'in Osmanlıcası ve Transkripti	136
3: 233 Numaralı Savur Şer' iye Sicili Üçüncü Sahife Numara 158 Osmanlıcası ve Transkripti	137
4: 233 Numaralı Savur Şer' iye Sicili Otuzaltıncı Sahife Numara 12 Osmanlıcası ve Transkripti	138

RESİMLER

1: Savur'da Giyim Kuşam Örnekleri	141
2: Savur Genel Görünümü 1	142
3: Savur Genel Görünümü 2	142
4: Savur Kavak Ağaçlarının Merkebeler Üzerinde Nakliyesi	144
5: Dicle Nehrine Ulaştırılan Odun ve Kerestelerin Keleklerle Musul'a Sevkiyatı...144	
6: Savu'a Özgü Yapısıyla Üzüm Zembili.....	145
7: Savur Kavağında Tahta Yapan Marangozlar	145

HARİTALAR

1: Mardin Vilayeti ve Savur Kazası	143
2: Savur ve Çevresi Yerleşim Yerleri	143

KISALTMALAR LİSTESİ

SŞS : Savur Şer'iyye Sicili

Bkz : Bakınız

DİA: Diyanet İslam Ansiklopedisi

İA: İslam Ansiklopedisi

C : Cilt

s : Sayfa

Çev: Çeviren

Ed: Editör

Bel. No: Belge numarası

M: Miladi tarih

H: Hicri tarih

GİRİŞ

1. Konu ve Kaynaklar

Araştırmanın amacı; tarihi, ilk çağlardaki dönemlere dayandığı arkeolojik kalıntılardan anlaşılan, yazılı belgelerde ise ilk defa M.Ö 1307-1275 dönemine ait Asur çivi yazılı kaynaklarda “Şura” adıyla bahsedilen¹ Savur ile ilgili tarih alanında hiçbir akademik araştırma yapılmamış olması nedeniyle veri birikimine katkı sağlamak ve 233 numaralı sicilin verilerini kullanarak Savur’un sosyal ve ekonomik durumunu tespit etmektir.

Savur hakkında yapılan lisansüstü çalışmalar incelendiğinde; ziraat alanında iki, sanat tarihi alanında iki, şehircilik ve bölge planlama alanında bir ve çevre mühendisliği alanında bir yüksek lisans tezleri bulunmaktadır. Doktora programı olarak da mimarlık alanında bir çalışma yürütülmüştür. Farklı bilim dallarının söz konusu ilçeyi merkeze alan çalışmalara önem verdiği görülmektedir. Ancak kadim bir tarihsel geçmişe ve birikime sahip olan Savur ilçesi tarih araştırmacıları tarafından göz ardı edilmiştir. Bu çalışma ile Savur’un tarihsel dokusu, 233 nolu şer’iyye sicilinden hareketle açıklanmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda araştırmamızın ana kaynağını 5 Mayıs 1900 ile 18 Mart 1907 yıllarını kapsayan Savur’a ait 233 nolu şer’iyye sicili oluşturmaktadır.

Osmanlının idari, hukuki, askeri, siyasi, ticari, kültürel, sosyal ve yerel tarihine ait pek çok kayıt bulunmakla birlikte şer’iyye sicilleri başka arşiv kaynaklarıyla kıyaslanmayacak kadar zengin bir malzeme ve muhtevaya sahiptir². Şeri’yye sicilleri, ait oldukları yerleşim yeri için önemli bir şehir tarihi kaynağıdır. Kayıtlar, ilgili kişinin kasabası, köyü veya mezrasından bahsedip idari açıdan ikamet yerinin nereye bağlı olduğunu belirtmesi ve eski yer isimleri hakkında bilgiler sunması açısından önemlidir. Sicillerdeki miras kayıtları, ailelerin kullandıkları eşyalar, giyim kuşamları, evlerinin yapısı, kişi sayıları, isimleri, unvanları,

¹ Adnan Çevik, "İlkçağlardan Ortaçağın Sonlarına Kadar Midyat ve Yöresi (Tur Abdin)'nin Tarihi Coğrafyası", *Makalelerle Mardin I*, Editör: İbrahim Özcoşar, İstanbul 2007, s.109.

² Ekrem Tak, “Diplomatik Bilimi Bakımından XVI.-XVII. Yüzyıl Kadı Sicilleri ve Bu Sicillerin İhtiva Ettiği Belge Türlerinin Form Özellikleri ve Tanımlaması”, *Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2009, s. 88.

mensubiyetleri ve aile içi ilişkileri hakkında bilgiler içermektedir. Bütün bu veriler, sicil kayıtlarının yer aldığı yerleşim yerlerinin sosyal ve kültürel hayatını yansıtacak yegâne kaynak niteliğindedir. Bununla birlikte sicillerin içerdikleri değişik konulu kayıtlardan kişilerin uğraş alanları, ürettikleri ve tükettikleri, ticarî faaliyetleri ve ekonomik durumları dolayısıyla da yerleşim yeri ile ilgili genel bilgiler edinilebilmektedir. Bu anlamda inceleme konumuz olan Savur'un sosyal ve ekonomik hayatını yansıtmaması bakımından 233 numaralı Savur şer'iyye sicili ele alınmış buradaki hükümler araştırmamızın ana verilerini oluşturmuştur.

Şeri'yye (Kadı) sicilleri; Osmanlı idari teşkilatında kazaların başındaki kişi olan adli, idari ve beledi yetkileri olan kadı ile onun idaresindeki görevlilerce tutulan kayıtlardır. Bu kayıtlar kaza içinde gerçekleşen, evlilik, miras, alım, satım, anlaşmazlık ve adli olaylar dâhil her türlü bilgiyi içermektedir. Tereke kayıtları ise vefat edenlerin geride bıraktıkları her türlü mal ve eşyanın bulunduğu listedir³.

Devlet arşivlerinde Savur ile ilgili üç âdet şer'iyye sicili bulunmaktadır. Bunlardan birisi araştırmamızda temel kaynak olan ve yukarıda kapsadığı tarih aralığı verilen 170 sayfadan oluşan 233 numaralı şer'iyye sicildir. Savur'un 273 numaralı sicili ise 1893 ile 1900 yıllarını kapsayıp 251 sayfadan ibarettir. Savur'a ait üçüncü sicil ise 274 numaralı olup 1896 ile 1909 tarihlerini kapsayıp 89 sayfadır. İnceleme kaynağımız olan 233 numaralı sicilin, öncelikle tamamının transkripsiyonu yapılmış, hükümler sınıflandırılmış veriler gruplandırılmış, istatistiksel analizler yapılmış, hükümlere ve içerdikleri bilgilere hâkimiyet sağlanmıştır.

2. 233 Numaralı Savur Şeri'yye Sicilinin Tanıtımı

233 numaralı Savur sicil defterinin aslı Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığında bulunmaktadır. Sicilin ilk kayıt tarihi 5 Mayıs 1900 olup son kaydın tarihi ise 18 Mart 1907 yılında yapılmıştır. Sicil defteri, 1998 yılında mikrofilme alınmış ve araştırmacıların hizmetine sunulmuştur. Sicilde mal alım-satımları, hibe, hilalin görünmesi, evlenme, boşanma, vasi tayini, kayıp hayvan davaları gibi toplam

³ Tak, "Diplomatik Bilimi Bakımından XVI.-XVII. Yüzyıl Kadı Sicilleri ve Bu Sicillerin İhtiva Ettiği Belge Türlerinin Form Özellikleri ve Tanımlaması", s. 157.

241 âdet hüküm bulunmakta, bunlardan 145 tanesi tereke kayıdır. 14 kayıt ise Süryanilere (Gayrimüslim) ait hükümlerden oluşmaktadır.

Defterin her sayfasının genelde sağ üst köşesinde mahkemenin mührü bulunmaktadır. Mühürde “*Mahkeme-i Şer’iyye-i Kaza-i Avine*” yazmaktadır. Her sayfanın başına sayfa numarası yazılmış, çoğu zaman bu numaralar hem yazı hem de rakamla gösterilmiştir. Sicilin ilk varağındaki sayfalar yapışık olduğu için yarım çıkmış ve okunamamaktadır. Sonraki varağın ilk sayfasında “*ikinci sicilin ilk sahifesi*” ibaresi düşülmüş ve 151 numaralı hüküm ile başlanmıştır. Sayfa numaralarının 1’den başladığı yazılsa da hüküm numarasının 151 ile başlaması bu sicilin bir önceki sicilin devamı olduğunu göstermektedir. Her hükme “*Numero 151, Numero 152*” şeklinde numaralar verilmiş ve bu ardışık olarak birkaç hata dışında sorunsuz devam etmiştir. Hükümlerin sonunda sol köşeye Avine Naibi yazdıktan sonra, Naib kendi ismini içeren mührü basmış ve çoğu zaman mührün üzerine imzasını da atmıştır. Sicilin 1. sayfasından 26. sayfasına kadarki hükümlerin Naibi es-Seyyid Mehmed Mes‘ud’un son hükmünün numarası 203’tür. 27. sayfanın başına son olarak “*İşbu sicill-i sâni iki yüz üçüncü numara ve yirmi altıncı sahifede olduğu mübeyyin işbu mahalle şerh verilerek temhîr kılındı. Fî 29 Şevval sene 1318.(19 Şubat 1901) Avine naibi*⁴” notunu düştüktan sonra mührünü basmıştır. Bu nottan sekiz gün sonra sicildeki 27. sayfadan yani Naib Mes‘ud’un bıraktığı yerden Müftü Ahmed Efendi, Naib Vekili sıfatıyla iki hükme imza atmış ve nihayetinde Anadolu askeri kadısı Ra’fet Efendi-zâde es-Seyyid İbrahim Edhem’in gönderdiği yazıyla eski Andırın⁵ Naibi es-Seyyid Ali Rıza bin Mehmed Nuri’nin Diyarbakır’ın Avine kazasına atandığını bildirmiştir⁶. Yeni atanan Naib Ali Rıza Efendi, 11 Mart 1901’de sicile kayıtlı kendi hükümlerini Numara 1’den başlatarak vermeye başlamıştır. Ali Rıza Efendi 28. sayfada devraldığı sicil defterini sayfa 168’e kadar götürmüş ve bu sayfalara 189 hüküm kaydetmiştir. 189. hükmün sonuna “*Yirmi sekizinci sahifenin birinci numerosundan yüz altmış sekizinci sahifesinin yüz seksen dokuz numerosunda zamân-ı idâremde hitâm-pezîr olup yüz seksen dokuz âded hüccet ve kassâm ve*

⁴ ŞŞS Sahife 27 Numara 203.

⁵ Andırın Kazası; 1860-1908 Maraş-Halep vilayetine bağlı kazadır. Bkz. Tahir Sezan, *Osmanlı Yer Adları*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Yayın No 21, Ankara 2006 s.28.

⁶ ŞŞS Sahife 28 Numara 2.

i'lâmât verildiğini mübeyyin iş bu mahalle şerh verilerek temhîr kılındı. Fî 27 Rebiülahir sene 1321 (23 Temmuz 1903)" şeklindeki ifadelerle yazdığı şerhle defterin kendi hükümlerini kapatmıştır. Bu şerhin, hükümlerdeki yazı sitilinden farklı olması Naib'in kendi el yazısıyla kaleme alındığını göstermektedir. Diğer tüm hükümler aynı yazı karakteriyle yazılmış hatta Ali Rıza Efendi'den önce ve sonraki hükümlerin de değişmeyip aynı yazı karakteriyle yazıldığı görülmüştür. Naib değişikliklerine rağmen hükümlerin üslubu ve yazı karakterinin değişmemesi, kararları deftere Naib'in değil de bir kâtibin geçirdiğini göstermektedir. Naib ayrılıp kendisinin verdiği hükümleri kapattıktan sonra Naibliğe vekâleten Müftü Hafız Ali Efendi bakmıştır. Müftü Hafız Ali Efendi, Naib vekaletiyle sadece iki hüküm vermiştir (Numara 1 ve Numara 2). Numara 2'den sonra bir not düşülerek "*Fazîletlü müftî efendi hazretlerinin vekâlet-i zamânına âid verilen i'lâm ve senedât-ı şer'iyye iki adedden ibâret olup zamân-ı dâ'iyâneme âid i'lâm sicili dahi ayrıca olarak tanzîm ve tertîb edildiğini mübeyyin işbu mahalle şerh verildi. Fî 20 Temmuz sene 1319 (2 Ağustos 1903)"* ifadeleriyle Müftü Efendi'nin Naib vekili olarak sadece iki hüküm verdiği belirtilmiştir. Bu notun yazıldığı sayfanın numarası 170'tir. Sayfa 170'ten sonra defterin sonuna kadar 6 sayfa daha olmasına rağmen bu sayfalara numara verilmemiştir. Bu sayfaların 2 tanesi boş geçilmiştir. Vekil Naib Müftü Efendi'nin verdiği 2 numaralı hükümden sonra yeni bir Naib'in geldiği bilgisi yoktur. Müftü'nün verdiği 2 numaralı hükmün tarihi 2 Ağustos 1903 iken bundan sonra gelen hükmün tarihi 18 Mart 1907'dir. Müftü Efendi'nin verdiği hükümden sonraki sayfalarda sayfa numaraları yazılmamış, hüküm numaraları yazılmamış, kim tarafından yazıldığı belirtilmemiş ve mühürlenmemiştir. Yazı hattı da defterin genelinden farklı olduğu gibi daha okunaksız bir hat ile yazılmıştır.

Sicildeki hükümlerden Numara 91 mükerrer olup, Numara 92 olarak tekrar yazılmış daha sonra üzeri çizilerek mükerrer diye not düşülmüştür. Bir sonraki hükme yine Numara 93 olarak devam edilmiştir. Bir hükmün tıpatıp aynı cümleler ile arka arkaya iki defa yazılması, aslında daha önce taslağı hazırlanan bir metnin deftere geçirildiğini göstermektedir. Zira defter üzerinde kalıplar çok nizamî olup ifadeler çok düzgün ve hiç karalama, düzeltme bulunmaması taslaktan geçirildiğini göstermektedir. Sahife 146'da Numara 161'den sonra 162. hükmün gelmesi

gerekirken 162 yazılmayıp 163 numaralı hüküm yazılarak devam edilmiştir. Burada sayfalarda eksiklik olmayıp sehven Numara 162 atlanıp 163 yazıldığı görülmektedir. Sicildeki sayfa numaraları 157. sayfaya kadar eksiksiz giderken 158. ve 159. sayfalar ile bu sayfalardaki Numara 178 ve Numara 179. hükümlerin eksik olduğu görülmüştür.

Çoğu zaman ketb ve tahrir için mahkeme heyeti veya mahkeme görevlilerinden birisi olayın geçtiği yerleşim yerine gitmişse, o hükmün ardından gelen birkaç hükmün daha aynı köyün halkıyla alakalı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla mahkeme heyeti, ilgili köye gittiğinde derdi, meramı olanların bu fırsatı değerlendirerek sorunlarını anlattığı ya da mahkemenin aynı köyünden gelen birkaç talebi biriktirerek söz konusu yerleşim yerine bir görevli gönderdiği düşünülebilir⁷.

Numara 158'e kadar hükümlerin sonuna Avine Naibi yazılıp mühürlenirken, Numara 159'dan ve 23 Şubat 1903 yılından sonra hükümlerin sonuna Savur Naibi yazılmaya başlanmıştır⁸. Bu da gösteriyor ki daha önce Avine kazasının hükümet merkezi Savur kasabasına taşınmasına rağmen kazanın ismi Avine olarak devam etmiş, bu tarihten sonra kazanın ismi de hükümet merkezi de Savur olmuştur.

Kayıtlar içerik yönünden incelendiğinde nizamî bir uygulamanın olduğu görülmektedir. Buna göre; örneğin bir tereke kaydında öncelikle vefat eden kişinin köyünün adı ve bu köyün idari olarak nereye bağlı olduğu belirtilmiştir. Daha sonra kişinin ismi yazılmış ve varislerin kimler olduğu açıklanmıştır. Varislerin marifetiyle taksimatın yapıldığı belirtilmiş, küçük çocuk varsa ona da vasi tayin edilip tarih atılmıştır. Tarihten hemen sonra muhallafat listesi yazılmış ve listenin sonunda terekenin toplam değeri yazılmıştır. Toplam değerden de vergiler düşüldükten sonra geri kalan, varislerin isimleri yazılarak paylarına düşen miktarlar yazılmıştır. Daha sonra varislerin bunu kabul ettiklerinin beyanı ve küçük çocuk varsa vasisinin kim olduğunun tekrar ilanı ile tarih yazılıp mühür atılarak kayıt kapatılmıştır.

⁷ SŞS Sahife 109 Numara 121, Numara 122.

⁸ SŞS Sahife 144 Numara 159.

3. Savur İsminin Menşei

Savur isminin kökeniyle ilgili birçok görüş vardır. Asurlar “Suru/Şura⁹”, Sasaniler kral II.Şapur ile anıp Şapurun yeri anlamına gelen “Staor¹⁰”, Romalılar “Eaupaç¹¹”, 6. yüzyıl Doğu Roma kayıtlarında “Sauras¹²”, Ermeniler “Sığert¹³”, bir başka Ermeni kaydında vadi anlamına gelen “Sor¹⁴”, Süryanilerde boyun anlamına gelen “Savro¹⁵”, Süryanilerin başka bir kaydında öküz boynu anlamına gelen “Soro¹⁶”, Süryani Mihail vakayinamesinde “Çavra¹⁷”, N.Göyünç’e göre Süryaniler buraya “Suara¹⁸”, başka bir kayda göre Süryanicede “Saura¹⁹”, Şerefname’de “Sadir²⁰/ Savı²¹”, Kirmani tarihinde “Savra²²”, Kumuk Türkleri’nce kurulduğu iddia edilen Savur’a “Şuara²³” anlamlarında kullanılmıştır. Osmanlılar Dönemi’nde, buraya kadı atandığı tarih olan 1518 yılından beri, Savur ismiyle anılmıştır²⁴. Günümüzde Arapçada “Savr” (el-Savr) Kürtçede “Stavr” şeklinde söylenmektedir. Savur isminin geçtiği kaynaklarda ses benzerliği birbirlerine çok yakın olduğu görülmektedir. Savur, gerek Süryanice gerekse Arapça kaynaklarında daima sad (ص) harfiyle yazılır. Asur kayıtları²⁵ ve Süryani kayıtlarına²⁶ göre M.Ö XII. yüzyıla

⁹ Demir, "Asur Kaynakları Işığında Tur Abdin (Kasieri)", s.52.

¹⁰ Anonim, 1987 Mardin İl Yıllığı, s.238.

¹¹ Ernst Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, Çev: Fikret Işıltan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1970 s.10.

¹² Bilge Umur, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılap Kitapevi, İstanbul 1993, s.714.

¹³ Yıldız Deveci Bozkuş ve Tomas Çerme, "Geçmişten Günümüze Ömerli (Maserte)'de Siyasi Sosyal Dini ve Etnik Yapı Bağlamında Ermeniler", *Ömerli ve Çevresi Sempozyumu*, Editörler; Ercan Gümüş ve Veysel Gürhan, Kent Işıkları, İstanbul 2012, s.350.

¹⁴ Şerif Eşref Ayaz, *Bereketli Hilalde Bir Yer Savur*, Mungan Kültür ve Sanat Vakfı, Ankara 2007, s.76.

¹⁵ Gabriyel Akyüz, *Kiliselerin ve Manastırların Tarihi*, Resim Matbaacılık, İstanbul 1988, s.134.

¹⁶ Ayaz, *Bereketli Hilalde Bir Yer Savur*, s.76.

¹⁷ Mihail, *Süryani Mihail Vakayinamesi*, s.117.

¹⁸ Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, s.59.

¹⁹ Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, s.10.

²⁰ Şerafeddin Han, *Şerefname Kürt Tarihi Etnografya ve Coğrafyası*, Hazırlayan; Celal Kabadayı, Yaba Yayınları, İstanbul 2006 s. 135.

²¹ Şeref Han, *Şerefname Kürt Tarihi*, Çeviren: Mehmet Emin Bozaslan, Ant Yayınları, İstanbul 1971, s. 174.

²² Abdulgani Efendi, *Mardin Tarihi*, s.12.

²³ Anonim, *Yurt Ansiklopedisi*, cilt 8, Anadolu Yayıncılık, 1982. S.83.

²⁴ Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, s.48.

²⁵ Çevik, "İlkçağlardan Ortaçağın Sonlarına Kadar Midyat ve Yöresi (Tur Abdin)'nin Tarihi Coğrafyası", s.109.

kadar uzanan tarihi boyunca neredeyse aynı isimle anılmıştır. Buradan hareketle birçok kavimin Savur için birbirine yakın isimler kullandığı görülmektedir. Bu bağlamda aslında tarih boyunca söz konusu kazanın isminin değişmediği, ortaya çıkan farklılığın dilleri farklı olan bu kavimlerin telaffuzundan kaynaklandığı söylenilebilir. Bu kavimler Savur kelimesini kendi dilleriyle anlamlandırmış ve kelime kökeninin kendilerine ait olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. Bu benzetmeler kendi içerisinde tutarlı olduğundan isim kökenini bulmak hayli güç olacaktır. Örneğin Ermeni kayıtlarında vadi anlamına gelmesi, Savur'un üç tarafının vadilerle çevrili olmasıyla, Süryanicede boyun anlamına gelmesi hakikatte Savur yerleşiminin iki tepeyi birbirine bağlayan boyun görünümlü bir alana kurulmuş olmasıyla ve Kral Şapur'un burayı çok sevip sefere çıkarken eşini buradaki kalede bıraktığından Şapur ile isim benzerliği ilişkilendirilebilir.

4. Savur Bölgesinin Tarihçesi

Yukarı Dicle havzasının ilk medeni halkının, M.Ö 3000 yıllarında Subarulardan sayılan Hurriler olduğu bilinmektedir. M.Ö 2300'lü yıllarda bölge kısa süreliğine Akadların hâkimiyetine geçmişse de M.Ö 1180-1500 yılları arasında Hurriler bölgeye tekrar hâkim olmuş ve Habur Vadisi merkez olmak üzere büyük bir devlet kurmuşlardır. İkinci binde Amid ve Mardin, Hurrilerin önemli merkezlerinden olmuştur. M.Ö. XVII. yüzyıla ait Asur tabletlerinde Mardin Eşiği için Hanigalbat denilmiş ve Hurrileri tanımlamak için bu isim kullanılmıştır. Bölgeye M.Ö XVI. yüzyıl sonlarında Mittaniler ve M.Ö 1260 yılında Asurlar hâkim olmuştur. Asurların hâkimiyeti M.Ö 612 yılına kadar sürmüştür²⁷. Bu tarihten sonra bölge sırasıyla; İskit (M.Ö 653-625), Med (M.Ö 625-550) ve Pers (M.Ö 550-331) devletlerinin hakimiyetine girmiştir²⁸.

²⁶ I. yüzyıl ortalarında Hıristiyanlık yayılırken M.S 352'lerde Savur Episkoposluk merkezi olmuştur. İlk Episkoposu da Mor Krafus'tur. M.S IV yüzyılın ortalarına doğru Sasani imparatoru II. Şapur bölgeyi kuşattığında Episkopos Mor Krafus'u da tutuklayıp Nusaybin'e götürmüştür. Bkz. Akyüz, *Kiliselerin ve Manastırların Tarihi*, s.134.

²⁷ Adnan Çevik, *11-13. Yüzyıllarda Diyar-ı Bekr Bölgesi Tarihi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2002, s.3.

²⁸ Çevik, *11-13. Yüzyıllarda Diyar-ı Bekr Bölgesi Tarihi*, s.4-6.

Doğu seferine çıkan İskender, M.Ö 333'te büyük bir Pers ordusuna komutanlık eden III. Dara (Darius) ile İssos ovasında karşılaşır. Persleri yenen İskender, Mısır'a gider, Mısır'ı aldıktan sonra Suriye üzerinden yukarı Mezopotamya'ya yönelir. M.Ö 331 yılında Ninova ile Erbil arasında Gaugamela Ovası'nda tekrar Pers komutanı III. Dara ile karşılaşmış ve onu tekrar yenerek yukarı Mezopotamya'ya hâkim olmuştur²⁹. Abdülğani Efendi, bu savaşın Savur kazasına bağlı Erbil (Koşuyolu) köyünde olduğunu söylemektedir³⁰. İskender'in ölümüne müteakip Selevkoslar bölgeye hâkim olmuş ve Perslerin Mezopotamya'yı istila ettiği M.Ö. 140'a kadar bölgeye hükmetmişlerdir. Bölge M.Ö 69 yılında Romalıların eline geçmiştir. Bu tarihten sonra bölge Partlar ile Romalılar arasında sık sık el değiştirmiş, hatta Partların yerini alan Sasaniler ile Romalıların yerini alan Bizanslılar arasında tampon bölgesi olarak mücadele alanı olmaya devam etmiştir³¹. Justinianus zamanında bölge, Sasanilere karşı güçlendirilerek Dara, Mardin ve Savur kaleleri yaptırılmıştır. Savur çayı'ndan Dicle'ye doğru uzanan ve aynı zamanda ticaret yolu olan vadide yer alan Çammilhan, Kalepozreş Hanı, Savur Kalesi ile Kalepozreş'teki kale Romalılardan kalma yapılarıdır³². Bu vadinin bir bölümüne "Romaniye" denmekte ve burada kimine göre kilise kimine göre karakol binası olarak kullanıldığı iddia edilen bina zarar görmüşse de hâlâ ayaktaadır.

Savur'un içerisinde yer aldığı Yukarı Mezopotamya bölgesinin İslam topraklarına katılması, Hz. Ömer döneminde, Suriye valisi Ebu Ubeyde'nin vekili İyaz b. Ganm'in 639 yılı sonlarında el-Cezire valiliğine getirmek suretiyle

²⁹ Mahmut Kaya, *İskender*, DİA C.22 s.555.

³⁰ Abdülğani Efendi, Mardin Tarihi'nde, İskender ile III. Dara'nın karşılaşmalarının, Irak'ta bulunan Erbil değil de Dara ve Nusaybin'e daha yakın olan bugün Savur kazasına bağlı ve eski zamanlarda sağlam, dayanıklı bir şehir olduğu mevcut kalesinden ve diğer eserlerinden anlaşılan "Erbil" (günümüzde ismi Koşuyolu) ismindeki köyün ön tarafındaki büyük sahrada meydana geldiğini söylemektedir. Bu köyün uzun zamandır harap olmasından dolayı tarihçilerin dikkatini çekmediğini, Musul'a tabi olup Osmanlılar zamanında kaza merkezi olan diğer Erbil'in şöhretinden dolayı, birçok tarih kitabında adı geçen savaşın bu Erbil civarında meydana geldiğinin yazılı olduğunu ama bunun yanlış olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda Dara köyünün eskiden güzel bir şehir olduğunu ve yanında da Erbil namında eski bir şehir ve kale ile civarında geniş bir meydanlık olduğundan, o savaşın bu meydana olduğuna kuvvetli bir delil olarak göstermiştir. Bkz. Abdülğani Efendi (Abdülğani Fahri Bulduk), *Mardin Tarihi*, Yayına hazırlayan: Burhan Zengin, Afşaroğlu Matbaası, Ankara 1999, s. 172.

³¹ Çevik, 11-13. Yüzyıllarda Diyar-ı Bekr Bölgesi Tarihi, s.7.

³² İrfan Yıldız, *Savur'daki Tarihi Eserler*, Mardin Valiliği Kültür ve Sanat Yayınları, İstanbul 2011, s.108-147.

başlamıştır. Mardin taraflarına yönelen İyaz, Nusaybin ve Dara dışında dirençle karşılaşmamıştır (21 Aralık 640). İslam ordularının ilk etapta Savur'un içinde olduğu bölgeye hiç girmedikleri anlaşılmaktadır. Buradaki şehir halklarıyla cizye karşılığı anlaşma imzalayan İslam ordusu Diyarbekir, Bitlis ve Ahlat tarafına geçmişlerdir³³. Savur ve çevresi 10. yüzyıl sonlarında Mervanlı, 1086'da Büyük Selçuklu ve 1104'ten sonra Artuklular hanedanının hâkimiyetine girmiştir. 1134 yılında Musul emiri Atabeg Zengi ile Mardin Artuklu hükümdarı Hüsameddin Timurtaş anlaşarak Hasankeyf hükümdarı Davud'a karşı ittifak kurmuştur. Zengi ve Timurtaş Amid kuşatmasında Davut'a karşı kesin zafer kazanamayınca Hısn Keyfa hükümdarına ait Savur kalesi'ni kuşattılar³⁴. Davut'un naibi olan Hamden b. Eslem'i öldürerek şehri zapt ettiler. Zengi, Savur'u, Mardin Artuklu Hükümdarı Timurtaş'a bıraktı³⁵ ve Savur XIV. yüzyılın sonuna kadar büyük oranda Mardin'e bağlı kaldı³⁶. 1232 yılında bölgeyi Eyyubiler, 1383 yılında da Karakoyunlular zapt etmiştir. 1394-1405 yılları arasındaki Timur hâkimiyetinden sonra Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf ile Akkoyunlu hükümdarı Kara Yülük Osman, bölgede hâkimiyet mücadelesine girmiş, Savur'un Teffe (İçören) köyü yakınlarında yirmi gün süren muharebe neticesiz kalmış bunun üzerine de anlaşma yapılmıştır. 15. yüzyılın ilk yarısında bölge Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerinin mücadeleleriyle geçmiştir. 1432 yılında Karakoyunluları yenen Akkoyunlular bölgeye hâkim olmuş ve hâkimiyetleri 16. yüzyılın sonuna kadar sürmüştür. 1508 yılının ilkbaharına gelindiğinde Safevi Devleti bölgeye büyük oranda hâkim olmuştur. İran merkezli Şah İsmail'in kurduğu Safevi Devleti'nin bölgedeki sert tutumuna ve ideolojik yaklaşımlarına karşılık, Doğu Anadolu dahil bölge halkı da tedirgin olmuş, Safevilere karşı Osmanlının

³³ Hüseyin Haşimi Güneş, "İslamlaşma Sürecinde Midyat", *Uluslararası Midyat Sempozyum Bildirileri*, Editör; İbrahim Özcoşar, Mardin 2012, s.77.

³⁴ İbnu'l-Esir, *El-Kâmil fi't-Tarih*, c. IX-X-XI, Çev. Abdulkerim Özyayın, Bahar Yayınları, İstanbul 1991. S.24.

³⁵ Remzi Ataoğlu, "Hısn-ı Keyfa Artuklu Hükümdarı Davud'un Siyasi Faaliyetleri", *Ankara Üniv. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Tarih Böl. Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı, 27 Cilt 16, 1991 s.39.

³⁶ Süryani Mihail; Savur Kalesi'nin alınış tarihini 1141 olarak gösterip şöyle anlatmaktadır; "İki emir Amid'in kapısından uzaklaşıp, Mardin'in yakınlarında olup Davut'a ait olan Çaura (Savur) kalesini muhasara etmeye başladılar. Üç mancınık kurdular, bir yarık açtılar ve hücumla geçtiler. Kalenin içinde bulunanlar korku içinde düşüp, canlarının kurtulması için müzakere yapılmasını istediler, fakat emirler razı olmadılar ve kaleyi cebren aldılar. Valiyi ve Davut'un adamlarını dört parça etmek suretiyle kestiler. Zengi bu kaleyi Hüsameddin'e verdi ve mukabilinde Sarga'yı, Dhoulqarnein'i ve Sakan'ı aldı." Bkz. Süryani Mihail, *Süryani Mihail Vakayinamesi*, II. Kısım, Çev. Hrant D. Andreasyan, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi Basılmamış Nüsha, Ankara 1944, s. 117.

yanında olmuş ve bu durum Çaldıran Savaşı'nda (1514) Osmanlıların Safevi Devleti'ne karşı galibiyetlerini sağlamıştır. Yavuz Sultan Selim, Safevilere karşı aldığı bu galibiyetten sonra İdris-i Bitlisi'yi Diyarbakır ve çevresine göndererek buraları Şah İsmail'e karşı ayaklandırması ve Osmanlılara bağlanması için görevlendirmiştir. İdris-i Bitlisi'nin arabuluculuğu sonucunda Kürt beylerinin katkılarıyla 1515 yılında Osmanlılar, Diyarbakır'ı Safevilerden aldı. Diyarbakır'den sonra, Mardin'in alınması için Osmanlı kuvvetleri şehre gelmiş, İdris-i Bitlisi'nin arabuluculuğuyla şehir Ekim 1515 yılında sulhen teslim olmuştur. Bu tarihten sonra Safeviler, Mardin'e tekrar hâkim olmuşlarsa da Şubat 1517 tarihinde kale tekrar alınmış, bunun haberi Mısır seferinde bulunan Yavuz Sultan Selim'e verilmiştir. Mardin Kalesi alındıktan sonra Savur kalesi sulhen teslim olmuştur³⁷.

Diyarbakır ve çevresi Osmanlılar tarafından fethedildikten sonra güneydoğuda yeni ele geçirilen yerler birleştirilerek merkez Amid olmak üzere Diyarbakır eyaleti oluşturulmuş, beylerbeyliğine de Bıyıklı Mehmet Paşa getirilmiştir. 1518 yılında Diyarbakır eyaletinin; Amid, Mardin, Sincar, Berriyecik, Ruha, Siverek, Çermik, Ergani, Harput, Arapkir, Kiğı ve Çemişgezek sancaklarından oluştuğu görülmektedir³⁸. Bölgenin Osmanlı hâkimiyetindeki ilk idari taksimatında Mardin, Diyarbakır eyaletine bağlı sancak iken, Mardin sancağına Savur ve Nusaybin nahiyeleri bağlanmıştır³⁹. Savur nahiyesinin işgal ettiği alanlar idari yapıdaki değişikliğe bağlı olarak çok sık değişmiştir. Midyat, Mazıdağı ve Bismil'e kadar olan bölgenin genelde Savur'a bağlı olduğu görülmektedir. Savur, 1518'deki sınırları kuzeyde Dicle'ye kadar uzanmakta ve Diyarbakır'ın bugünkü Bismil kazasını da kapsamaktaydı. Bugün de aynı isimle anılan ve Dicle nehrinin karşı yakasında bulunan Bozcalı ile Babahaki (Şamrahtepe) köyleri 1526 yılındaki tapu tahrir defterlerine göre Savur kazası sınırları içindedir⁴⁰. Savur kazası, 1526'da 57 köy ve

³⁷ Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s.34.

³⁸ Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, s.35.

³⁹ Nejat Göyünç, ilk taksimattaki kayıtlarda Savur için "Nahiye-i Savur, tabi-i Mardin" şeklinde Nahiye olarak bahsi geçse de, burada bir kadı bulunduğundan Savur'un kaza olması gerektiğini söylemiştir. 1518 yılındaki kadısının ismi Mevlana Yusuf olup 30 akçe yevmiye hasılı vardır. Bkz. Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, s. 59.

⁴⁰ Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, s.40.

77 mezasıyla Mardin sancağına bağlıydı⁴¹. 1540 yılına gelindiğinde Savur kazası, Diyarbekir eyaleti Amid sancağına bağlanmıştır⁴². 1560 yılında Savur kazası Amid sancağına bağlı, 1733-1825 yılları arasında ise Diyarbekir eyaletine bağlı hükümet sancağı⁴³ olmuştur⁴⁴. Savur, 1840 yılında, Amid'e bağlı kaza olarak görülmektedir⁴⁵. 1869-1870 yıllarında Liva-i Mardin'e bağlı nahiye olarak görülmüştür. Bu tarihte Savur yönetim birimi olarak Müdürlük seviyesindedir ve Midyat kazasına bağlanmıştır. Savur müdürlüğüne bağlı; Basibrin (bağlı 3 köy), Savur (bağlı 25 köy), Sürgücü (bağlı 20 köy), ve Ömerkan (bağlı 34 köy) nahiyeleri bulunmaktadır⁴⁶. 1870 ile 1873 yılları arasında Savur, nahiye olarak Midyat'a bağlı iken 1873-1874 yıllarında Avine ismiyle Cizre ve Midyat ile beraber Mardin Sancağı'na bağlanmıştır⁴⁷. Sürgücü aşiretinin köy merkezi olan Avine köyü, kaza merkezi olmak üzere bu köyün ismiyle yeni bir kaza oluşturulmuş, daha sonra hükümet merkezi değişse de Savur, Ömerkan ve Sürgücü bölgeleri Avine kazası ismiyle anılmıştır. 1874-1875 tarihlerinde Avine kazası; Savur, Sürgücü ve Ömerkan nahiyelerinden oluşmaktaydı⁴⁸. Avine (Sürgücü) köyünde olan hükümet merkezi Diyarbekir Valisi Sami Paşa tarafından 1884 yılında Savur'a taşınmıştır⁴⁹. Avine kazası, belediye dairesi ve vergi memurlarının Savur nahiyesinde olduğu salnamede açıkça belirtilirken kaymakamlık ve diğer meclislerin Avine'de mi Savur'da mı olduğu anlaşılmamaktadır. Belediye Reisi Hamdullah Bey Savur'un ileri gelen

⁴¹ Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, s.40.

⁴² Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, s.44.

⁴³ Hükümet sancakları, Osmanlı Devleti'nin siyasi yönden hareketli olan bölgelerinde bulunmaktaydı. Bunun en önemli sebebi, bu bölgelerdeki yerli beylerin nüfuzundan faydalanmak ve merkezi otoriteyi bir ölçüde bu beyler vasıtasıyla korumaktır. Bu sancakların özellikleri: Bu sancaklarda tahrir yapılmamaktadır. Sancak gelirinin tamamı Beylere aittir. Hükümet sancaklarında, ümeradan ve kul taifesinden hiçbir fert bulunmamaktaydı. Kendi özel askerleri mevcuttur. Azil ve nasb kabul etmezler. Beyler öldüklerinde sancaklar evlat ve akrabalarına verilir. Sefer zamanında bağlı buldukları beylerbeyinin emri altında sefere katılırlardı. Bkz. Orhan Kılıç, "Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancakları Üzerine Bazı Tespitler", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 10, Ankara 1999 s.122.

⁴⁴ İbrahim Yılmazçelik, "XVIII. Yüzyıl ile XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır Eyaletinin İdari Yapısı ve İdari Teşkilatlanması", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt.18 Sayı.29, 1996 s.220.

⁴⁵ Yılmazçelik, "XVIII. Yüzyıl ile XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır Eyaletinin İdari Yapısı ve İdari Teşkilatlanması", s.227.

⁴⁶ Ömer Tellioglu, *Diyarbakır Salnameleri, 1286-1323 (1869-1905), Cilt. 1-5*, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Yayın No.14, cilt. 1, İstanbul 1999. s.55-68.

⁴⁷ Tellioglu, *Diyarbakır Salnameleri, 1286-1323 (1869-1905)*, Cilt.1, s.323.

⁴⁸ Tellioglu, *Diyarbakır Salnameleri, 1286-1323 (1869-1905)*, cilt.II, s.68-121.

⁴⁹ Anonim, *Mardin İl Yıllığı*, 1987, s.238.

ailelerindedir. Yine bu yılda Diyarbekir Vilayet Telgraf Seyyar Müfettişliğine Savurlu Vehbi Efendi getirilmiştir⁵⁰. Avine kazası, 1890-1891 yıllarında Mardin'e bağlıdır, Diyarbekir salnamesinde Avine kazasının kaymakam makararı olan Savur kasabasının âb-u havasının çok güzel olduğu yazılmıştır⁵¹. Bu tarih Avine kazası kaymakamının Savur kasabasında olduğu ile ilgili ilk kayıttır. Avine kazasının hükümet merkezi Savur olmasına rağmen kazanın ismi Avine olarak 23 Şubat 1903 yıllarına kadar kullanılmıştır⁵². Bu tarihten sonra kazanın ismi Savur olup Midyat, Nusaybin ve Cizre ile beraber Mardin sancağı'nın kazalarını oluşturmuşlardır⁵³.

5. Savur'un Tarihi Coğrafyası

Savur, tarihte bilinen en eski uygarlıkları barındıran Yunanlıların Yukarı Mezopotamya, Arapların ise El-Cezire dedikleri bölgede yer almaktadır. Bölge kabaca, doğuda Dicle nehri, kuzeyde Güneydoğu Toroslar ve Murat nehri, batıda Fırat nehri ve güneyde Sincar ve Musul'un ortasında kalmaktadır⁵⁴. Yukarı Mezopotamya'nın en eski yerleşim yerlerini sıraladığımızda Diyarbakır, Mardin, Nusaybin, Cizre ve Hasankeyf'ten oluşan bir çember ortaya çıkmaktadır ki Savur, en az bu kentler kadar eski yerleşim yeri ile çemberin tam ortasında yer almaktadır. XI ve XIII. yüzyıllarda ticaret merkezi olan Yukarı Mezopotamya'da, Savur kavşak konumundaydı. Güney, kuzey doğrultusunda Musul ve Nusaybin'den gelip Erzen, Bitlis ve Ahlat'a giden yol üzerinde olup aynı zamanda Mardin ile Hasankeyf'i birbirine bağlayan yolların kesiştiği yerdendir⁵⁵. Yukarı Mezopotamya'nın da ortasında çevresine göre yüksek bir plato görünümünde, suları ve bitki örtüsüyle eski çağlarda yaşamaya ve barınmaya elverişli bir yer olan Mardin Eşiği bulunmaktadır. Batıda Mazıdağı'ndan başlayan Mardin Eşiği, güneyde Mardin ve Nusaybin, doğuda Midyat ve Dargeçit ile çevrelenip kuzeyde Savur ile sınırlandırılan bölgedir. Literatürde Mardin Eşiği için Tur Abdin bölgesi denildiği de görülmektedir. Asur

⁵⁰ Telliöğlü, *Diyarbakır Salnameleri*, 1286-1323 (1869-1905), cilt.III, s.352.

⁵¹ Telliöğlü, *Diyarbakır Salnameleri*, 1286-1323 (1869-1905), cilt.IV, s.66.

⁵² SŞS Sahife 144 Numara 159.

⁵³ Telliöğlü, *Diyarbakır Salnameleri*, 1286-1323 (1869-1905), cilt.V, s.381.

⁵⁴ Abdülgani Efendi (Abdulhani Fahri Bulduk), *El-Cezire'nin Muhtasar Tarihi*, Yayına Hazırlayanlar: Mustafa Öztürk, İbrahim Yılmazçelik, Elazığ 2004, s.xix.

⁵⁵ Çevik, "11-13. Yüzyıllarda Diyar-ı Bekr Bölgesi Tarihi", s.150.

Dönemi'nin çivi yazılı kaynaklarında Tur Abdin bölgesi "Kaşyari" yada "Kaşyari Dağı" adı ile anılmıştır. Kaşyari adı, ilk kez Asur kralı Adad-nirari'nin (M.Ö 1307-1275) kuzey Suriye'nin büyük bir bölümünü ele geçirdiği seferle ilgili kayıtlarda geçmektedir. Aynı kayıtlarda Adad-nirari'nin, bu seferde Kaşyari Dağı'nı Savur (Şura) geçidi yoluyla aşmış olduğundan bahsedilmiş, bu aynı zamanda tarihte Savur isminin geçtiği ilk kayıttır⁵⁶. Asurların "Kaşyari Yolu" olarak bahsettikleri ticaret yolu da, Asur eyalet merkezi olan Diyarbakir'den başlayıp kuzeyde Dicle'ye dökülen Savur çayını takip edip Savur merkezden sonra günümüz Savur-Midyat yolunu takip eden vadiden Midyat'a, oradan da İdil üzerinden Cizre'ye, Cizre'nin güneyinden geçen Kral Yoluyla birleşip Asur merkezi ile eyaletlerini birbirine bağlardı⁵⁷. Bu güzergâhta yolun güvenliğini sağlayan Hisarkaya kalesi (Kalepozreş) ile Savur kalesi bulunmaktadır. Ayrıca yol boyunca bulunan Merkez Han, Kordis Han, Hisarkaya Köyü Hanı, Çem Han günümüze ulaşmış yapılardan olup sayıları ve büyüklükleri açısından yolun işlekliliğini ortaya koymaktadır⁵⁸. Osmanlı döneminde de ticarete bu güzergâh kullanılmıştır. Nitekim 1700'lerde ticaret yoluyla Savur'a gelen ham bezlerini Diyarbakırlı basmacıların gelip satın aldıklarına dair kayıtlar vardır⁵⁹. 1890-1891 yılı Diyarbakir salnamesinde Diyarbakir'den Musul'a giden üç yol olduğu; birinci yolun Diyarbakir-Mardin-Nusaybin ve Eznavur karyesi üzerinden sıcak ve susuz bir çölden geçtiği, bir diğer yolun Dicle nehri üzerinden kelekler bağlanarak Hasankeyf ve Cizre üzerinden Musul'a ulaştığı fakat nehrin düzensiz debisi yüzünden çok güvenilir olmadığı aktarılır. Diyarbakir'den Musul'a en çok tercih edilen yol, Diyarbakir'den başlayıp Dicle'nin sağından Savur üzerinden Midyat ve Cizre'den Musul'a giden yoldur⁶⁰.

Mardin Eşiği güneydeki ova ile kuzeyde Batman ve Diyarbakır platolarının arasında kalan yükselti olup irili ufaklı birçok tepeden oluşur. Mardin Eşiği

⁵⁶ Çevik, "İlkçağlardan Ortaçağın Sonlarına Kadar Midyat ve Yöresi (Tur Abdin)'nin Tarihi Coğrafyası", s.109.

⁵⁷ Muzaffer Demir, "Asur Kaynakları Işığında Tur Abdin (Kasieri)" *Uluslararası Midyat Sempozyumu*, Editör: İbrahim Özcoşar, Mardin 2012, s.61.

⁵⁸ Yıldız, *Savur'daki Tarihi Eserler*, s.103.

⁵⁹ Özlem Başarır, *18. Yüzyılda Malikane Uygulaması ve Diyarbakir Voyvodalığı*, Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2009, s. 126.

⁶⁰ Telliöğlü, *Diyarbakir Salnameleri*, 1286-1323 (1869-1905), Cilt IV, s.68.

bölgesinde bulunan Savur, doğusunda bulunan İçören köyünden başlayarak güneye doğru sırasıyla Üçkavak ve Kayaüstü Köyüne; güneyde Çınaraltı ve Yaylacık köylerini birleştiren su toplama havzasına kadar uzanır. Bu havzanın oluşturduğu kaynak suları Dereyanı köyünde Savur Çayı'na dönüşmekte ve Savur'a doğru akmaktadır. Savur çayı, Kayadere köyü vadisinden gelen dere, Yeşilalan köyü vadisinden gelen dere ve Kılıt köyü vadisinden gelen derelerle birleşip sularını Dicle nehrine dökmektedir. Avine (Sürgücü) köyü bölgesi, Savur çayı havzasından farklı olarak Sultan köyünden başlayan Avine üzerinden Bismil'e yakın bir yerde Dicle'ye dökülen Şeyhan çayı havzası içindedir. Savur merkez ve köyleri genellikle derinliği fazla olmayan bu vadi tabanlarında suyun bol olduğu yerlerde kurulmuştur.

Mardin Eşiği için, Romalılar "Masius Dağı", Süryaniler "Tur Abdin", Araplar "Cebel Tur" denmişlerdir⁶¹. Arap kaynaklarında Tur Abdin; Cizre, Nusaybin, Mardin, Diyarbakır ile Siirt'in arasında kalan bölge olarak tanımlanmakla birlikte genel kabul gören sınırlama Cizre'den yukarıya doğru, kuzeyden gelen Batman suyunun döküldüğü yere kadar Dicle nehrinin kuzey sınırını teşkil ettiğiidir. Her iki ırmağın birleştiği yerden Savur üzerinden Mardin'e doğru çizilmiş bir hat, takriben Tûr Abdin diye tanınan bölgenin batı sınırını, güney sınırını ise Mardin ile Nusaybin oluşturmaktadır⁶². Tarihteki Tur Abdin bölgesinin genişleyip daralmasının, Süryani nüfusunun dağılımına paralel olduğu görülmektedir. Süryanilerin Midyat bölgesine Tur Abdin demelerine karşılık bölgedeki diğer halklardan olan Araplar buraya "Mhellemi" demektedir. Savur çevresinde ismini orda yaşayan aşiretlerden alan bölgeler olduğu gibi yaşadığı bölge ismiyle anılan topluluklar da vardır. İlişkileri son derece zayıflayan aşiretlerden "Omeri" ve "Sürgücü" aşiretleri yaşadıkları bölgelere isimlerini veren aşiretlerdendir. Sınırları güneyde Nusaybin ile Mardin arası, kuzeyde Mardin-Midyat karayolu arasında kalan bölgeye "Omeri", Savur-Mardin karayolunun batısında kalan ve Şeyhan'a kadar uzanan bölgeye "Sürekçe/Sürgücü" denmektedir. Günümüzde Sürekçe bölgesinin merkez beldesine Sürgücü denmesine karşılık, aslında beldenin tarihteki ismi Avine'dir. Barava bölgesinin Savur

⁶¹ Çevik, "İlkçağlardan Ortaçağın Sonlarına Kadar Midyat ve Yöresi (Tur Abdin)'nin Tarihi Coğrafyası", s.106.

⁶² İbrahim Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat 19. Yüzyılda Mardin Süryanileri*, Beyan Yayınları, İstanbul 2008 s. 191.

topraklarındaki kısmı ise Şeyhan Çayı'nın doğusu ile ilçe merkezinin kuzey batısına düşen bölgedir⁶³. Ömerli ile Savur arasındaki bölgeye “Kösevi⁶⁴”, Savur-Midyat karayolunun kuzeyinde kalan bölgeye de “Dereveri⁶⁵” bölgesi denilmektedir. Bu taksimatın kesiştiği yerde bulunan Savur merkezini bir bölge ile ilişkilendirmek zordur. Savur merkez kazasını Omeri, Sürgücü, Kösevi, Barava ve Deyrevery gibi bölge veya aşiret oluşumlarından farklı olarak kozmopolit şehir yapısı görünümündedir⁶⁶.

Tablo 1: Savur Köyleri

S.N	KÖY ADI ⁶⁷	ESKİ ADI ⁶⁸	ETNİK YAPISI	SAVUR'A UZAKLIĞI	RAKIMI
1	Akyürek	Mende	Kürt	25 km	1100 m
2	Armutalan	Zivingimende	Kürt	32 km	950 m
3	Bağyaka	Bakıstan	Kürt	25 km	820 m

⁶³Şerif Eşref Ayaz, *Geçmişten Geleceğe Savur*, Savur Belediyesi Yayını, Savur 2003 s.3.

⁶⁴ Adnan Demircan, “Ömerli’de Billikiler”, *Ömerli ve Çevresi Sempozyumu*, Editörler; Ercan Gümüş ve Veysel Gürhan, Kent Işıkları Yayınları, İstanbul 2012, s.197.

⁶⁵ Altan Tan, “Turabdin’de Aşiret Konfederasyonu”, *Ömerli ve Çevresi Sempozyumu*, Editörler; Ercan Gümüş ve Veysel Gürhan, Kent Işıkları, İstanbul 2012, s.99.

⁶⁶ Altan Tan Mardin’in 40 aşiret haritasını çizerken Savur’u hiçbir aşirete dahil etmemiştir. Savur’u çevreleyen Omeri, Köse, Dereveri, Sürgücü ve Barava bölgeleri bütün kayıtlarda aşiret olarak geçmektedir. Kanaatimize göre; buraların aşiret olmadığı bölge ismi olduğudur. Orada yaşayanlar, o bölge ismiyle anıldığından aralarında bir bağ varmış gibi zamanla aşiret olarak anılmışlardır. Söz konusu bölgelerde yaşayan güçlü şahsiyetlerin etrafında kendi güvenlikleri için kenetlenen bölge halkının aşiret izlenimi oluşturdukları, güçlü şahsiyetlerin ise ağa konumuna getirildiği düşünülmektedir. Örneğin Osmanlı kayıtlarında Sürgücü aşireti geçmesine ve bu aşirete bağlı Altan Tan’ın saydığı 33 köy olmasına karşın bu köylerin çoğu tek bir aileden olmayıp muhtelif yerlerden gelip yerleşen ailelerden oluşmaktadır. Köylerin hepsi Kürtçe konuşurken Eydo köyü Arapça konuşmakta ve şeytirlir. Bafava köyü ise Süryani’dir. Aşiretin Ağası olarak tanınan Ahmet Ağa’nın atası Muş bölgesinden gelmiş Avine köyüne yerleşmek istemişse de köydeki Ermeni ailelerin engellemesine takılmış, çok sonraları Müslümanların desteği ile köye alınmıştır. Altan Tan’a göre Dengizan köyünün ilk sakinleri ise Karadeniz’den gelmiştir. Görüldüğü üzere aşiret olarak bilinen Sürgüçülülerin arasında hiçbir aile bağı yoktur. Kösevilerin ise buldukları yerdeki Köse Dağı’ndan isimlerini aldıkları düşünülmektedir. Dereveri’nin de Süryanicede manastır isminin kökünden türetildiği düşünülmektedir. Bu aşirete bağlı olduğu iddia edilen Cevze, Teffe ve Süryani köyü olan Kilit Arapça diğer köyler ise Kürtçe konuştuğundan bunların da aralarında aile bağı olmadığı düşünülmektedir. Savur ve çevresi aşiretler ve aileler hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. Altan Tan, *Turabidin’den Berriyeye Aşiretler Dinler Diller Kültürler*, Nubahar Yayınları İstanbul 2011 s.271-287.

⁶⁷ 12.11.2012 tarih ve 28489 sayılı resmi gazetede yayımlanan 6360 sayılı kanun ile Mardin İlinde Büyükşehir Belediyesi kurulduğundan Savur’a bağlı köy ve beldeler mahalle olarak Savur İlçesine bağlanmıştır. Ayaz, *Geçmişten Geleceğe Savur*, s.3-6.

⁶⁸ Türkiye Yerleşim Birimleri Envanteri, <https://nisanyanmap.com/?y=&t=savur&lv=1> Erişim Tarihi: 25.11.2019.

4	Başağaç	Siçve	Kürt	30 km	970 m
5	Başkavak	Ahmedi	Arap	5 km	780 m
6	Bengisu	Batuşe	Arap	29 km	1050 m
7	Çınarönü	Cillin	Kürt	27 km	900 m
8	Dereiçi	Kıllıt	Süryani	7 km	850 m
9	Durusu	Künüfür	Kürt	7 km	900 m
10	Erkuran	Dersilav	Kürt	18 km	750 m
11	Gölbaşı	Hırbetelhacci	Arap	14 km	1080 m
12	Harmantepe	Hırbitmemo	Kürt	41 km	750 m
13	Hisarkaya	Kalapozreş	Kürt	16 km	850 m
14	İçören	Teffe	Arap	20 km	1250 m
15	İşgören	Kavsan	Kürt	32 km	790 m
16	Karaköy	Harabereş	Kürt	31 km	780 m
17	Kayacıklar	Bazike	Kürt	40 km	920 m
18	Kayatepe	Haris/Limnezil/Mineyzil	Arap	6 km	1100 m
19	Kırbalı	Kerbe	Kürt	28 km	1100m
20	Kırkdirek	Kırkdirek/ Çilstun	Kürt	32 km	700 m
21	Kocahüyük	Koşe	Kürt	36 km	630 m
22	Köprülü	Bakeyse	Kürt	19 km	950 m
23	Koşuyolu	Erbil	Arap	19 km	1090 m
24	Ormancık	Askele	Kürt	27 km	1100 m
25	Pınardere	Elfan	Kürt	18 km	940 m
26	Sancaklı	Birive	Kürt	37 km	900 m
27	Şenocak	Şute	Kürt	28 km	800 m
28	Serenli	Dengiza	Kürt	8 km	1000 m
29	Soylu	Deyriş	Kürt	47 km	800 m
30	Sürgücü	Avine	Kürt	19 km	860 m
31	Taşlık	Cirze	Kürt	22 km	790 m
32	Tokluca	Cevze	Kürt	23 km	1150 m
33	Üçerli	Deyrtar	Kürt	15 km	900 m
34	Üçkavak	Raşdiye	Arap	10 km	1150 m
35	Yaylayanı	Mammika	Kürt	14 km	1000 m
36	Yazır	Kuzeyrib	Kürt	22 km	860 m
37	Yeşilalan	Barman	Kürt	22 km	969 m
38	Yenilmez	Mihaşniye	Arap	14 km	1150 m

I. SAVUR'DA SOSYAL HAYAT

1.1.AİLE HAYATI

1.1.1. Aile Yapısı

Aile kavramı, farklı toplumlarda farklı bilim alanlarda, değişik biçimlerde tanımlansa da genel bir ifadeyle aile, bir kadın ve erkeğin evlenmesi sonucunda çocuklarıyla beraber oluşturdukları en temel toplumsal birimdir. Aile yapısı; bölgelere, sosyal yapıya, ekonomik faaliyet türüne ve inanca göre toplumdan topluma değişiklik göstermektedir. Osmanlı Dönemi'nde, Anadolu'da bir aile reisinin başkanlığında eş, çocuk, torun, gelin, damat, dayı, hala ve teyzelerden oluşan geniş aile tipleri görülmektedir⁶⁹. Geniş aile tipinin yaygın olmasının en önemli faktörü, korunma ihtiyacı ve insan gücüne dayanan tarım faaliyetidir. Türk toplumlarında da inançlarına, yaşadıkları coğrafyaya, gelenek ve göreneklerine buldukları bölgelerdeki farklı toplumlara ve bunlar gibi birçok nedene bağlı olarak aile yapıları farklılıklar göstermiştir. Türk toplumunun aile yapısında en büyük değişim İslamiyet'in kabulüyle başlamıştır. İslami öğelerin ön plana çıkmakla beraber eski gelenekler de İslamî kabuller çerçevesinde devam etmiştir⁷⁰. Osmanlı toplumunda ailenin oluşumu, işleyişi ve yapısı gibi pek çok konu, şer'i hükümlere göre belirlenmiştir. İslam'a göre aile, sağlıklı ve ahlaklı nesillerin yetiştirildiği, neslin devamının sağlanıp akrabalık ilişkilerinin güçlendirildiği, fertlerin gayri meşru ilişkilerden korunduğu, toplumun en küçük birimi olan dini ve sosyal bir kurumdur. Bu anlamda tarihin her döneminde insanlık, aile kurmaya önem vermiş ve bunu toplumun değişmez zaruri bir ihtiyacı olarak görmüştür. Eski Türklerde sağlıklı bir devlet düzeninin iyi işleyen bir aile düzenine bağlı olduğuna inanıldığı için ailenin kurulması devletlerce desteklenmiş kurallarla koruma altına alınmıştır⁷¹. Değişik toplumlarda farklı geleneklerle gerçekleştirilen evlilik Osmanlıda, mahkeme

⁶⁹ Mehmet Akif Aydın, *Aile, İslam Ansiklopedisi*, C.II, İstanbul 1989, s. 196- 197.

⁷⁰ Güven Dinç, "Şer'iyye Sicillerine Göre XIX. Yüzyıl ortalarında Antalya'da Ailenin Sosyo-Ekonomik Durumu", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, cilt: 0, sayı:17, 2005 s. 3.

⁷¹ Ömer Düzbakır, *XVII. Yüzyıl Sonlarında Bursa'da Ekonomik ve Sosyal Hayat*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2003, s. 140.

kayıtlarında namzetlik olarak geçen söz ve nişanla başlayan düğün ve nikâh ile sonlanan bir süreçtir⁷². Bir toplumun siyasi, sosyal ve hukuki durumunu anlayabilmek için öncelikle o toplumun çekirdeği olan aileye bakmak gerekmektedir. Toplum aileler meydana getirdiğinden, aileyi incelemek o toplumun siyasi, sosyal, hukuki, ekonomik, ve ahlaki yapılarını incelemek anlamına gelir. Bu bağlamda eski Türklerde devlet düzeni ile aile düzeni arasında benzerlik olduğu görülmüştür⁷³. Osmanlı Devleti'nde evlenecek kişilerin nikâhlandıklarına dair bilgiler genellikle Şer'iyye sicillerine işlendiğinden bu çalışmaya konu olan sicil, Savur ailesi ve aile hayatıyla ilgili önemli ipuçları vermektedir.

1.1.2. İsim Geleneği

İncelenen dönemde Savur'da çok farklı etnik kökene mensup insan olsa da isim tercihlerinin genellikle etnik mensubiyetlere göre değil de dini kimlikleri yansıtabilecek şekilde olduğu görülmüştür. Söz konusu dönemde, din toplum yaşantısını şekillendiren önemli bir faktör olduğundan isim ve lakap verilirken dinsel kaygılar ön planda tutulmuştur⁷⁴. İncelediğimiz sicilde 315 kişi ile en fazla görülen ismin Mehmed olması, Hz. Muhammed'e duyulan sevginin göstergesidir. Muhammed'in Türkçe söylenişi Mehmed olsa da Arapça söyleniş şekli ve bölgedeki yerel ağızların kullanma biçimlerine göre değişiklik göstermiştir⁷⁵. Bu ismin incelediğimiz sicilde Muhammed, Mehmed, Hammed, Hamo, Hamme, Hammi, Hamşo, Hammedo şeklinde yazıldığı görülmüştür. Mehmed isminin yanında yine değişik anlamlarda peygamber ismi olarak kullanılan Ahmed, Mustafa ve Mahmud da peygambere sevgi ve hürmeten kullanılan isimlerdir⁷⁶. Sicilde en fazla geçen diğer isimler de yine dini karakterli ve İslam'ın önde gelen şahsiyetlerinin isimleridir. Dört halifenin isimleri yine en fazla kullanılan isimlerden olurken, Hz. Muhammed'in aile efradından olan Hasan, Hüseyin, Fatıma, Aişe, Emine ve Hatice'nin isimleri yine en sık rastlanan

⁷² Serkan Sarı, “Şer'iyye Sicillerine Göre Diyarbakır'da Boşanma Hadiseleri (1655-1747)”, *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 10, Sayı XXXII, Aralık 2017 s.351.

⁷³ Düzbakır, *XVII. Yüzyıl Sonlarında Bursa'da Ekonomik ve Sosyal Hayat*, s.140.

⁷⁴ Fasih Dinç, *235 Nolu Şer'iyye Sicili Defterine Göre Mardin*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Diyarbakır 2007, s.91.

⁷⁵ Dinç, *235 Nolu Şer'iyye Sicili Defterine Göre Mardin*, s.92.

⁷⁶ Dinç, *235 Nolu Şer'iyye Sicili Defterine Göre Mardin*, s.93.

isimlendendir. İslam dininin değerlerine bağlılık gereği Kur'an-ı Kerim'de geçen diğer peygamberlerin isimleri de kullanılmıştır. Mardin bölgesinde önemli dini şahsiyet olan ve kabri ziyaretgâh olarak çok sık ziyaret edilen Sultan Şeyhmus'un ismi rağbet görmüş ve en sık kullanılan isimler arasında yer almıştır.

Tablo 6'da görüleceği üzere isimlerin birden fazla kullanım şekli söz konusudur. Bunların bazıları isimlerin kısaltması olsa da genelde bölgedeki yerel ağızların kullanma biçimlerine göre değişiklik göstermiştir. Fasih Dinç, bazı köy ve o köyleri oluşturan aşiretlerin sonu yuvarlak (o) ile biten isimlerini Kürtçe isim olarak değerlendirmiştir⁷⁷. Bu anlamda incelediğimiz sicildeki Arap, Kürt ve Süryani bölgelerinin isimlerine bakıldığında, yukarıdaki ifadeyi destekleyen bulgulara ulaşılmıştır. Savur merkez kasabası ve civar Arap köylerine bakıldığında kullanılan isimler telaffuz açısından pek değişikliğe uğramamış, Tablo 6'daki dini karakterli isimler yanında Osmanlıda sık görülen Murad, Tahir, Kemal, Kasım, Mirza, Feyzi, Hamdi, Şerif, Nazif, İlyas, Timur, Saruhan, Bedirhan, Abdulaziz ve Abdülhamit gibi isimler de kullanılmıştır. Kürt kökenli Sürgücü aşiretinin mensubu köylere bakıldığında isimlerin yapısı değişmiş telaffuza bağlı olarak (o) harfiyle bittiği görülmüştür. Tablo 6'daki isim farklılıklarına ek olarak sicilde geçen Negmo (Numan), Mirzo (Mirza), Sado (Sadullah), Mecdo (Mecid), Farho (Ferhan), Salho (Salih), Kaso (Kasım) gibi erkek isimleri ve Zeko (Zekiye), Hedo (Hediye), Ato (Atiye) kadın isimleri de Sürgücü bölgesinde sık rastlanan isimlerdir. Savur kasabasına bağlı Şeyhan nahiyesi de köken itibarıyla Kürt olmasına rağmen Sürgücü bölgesinden farklı olarak isimler pek değişikliğe uğramamış, orada bulunan ziyarete ve tekkelere bağlı olarak Şehmus, Abdo, Abdal ve Abdi gibi isimlerin yaygın olduğu aynı zamanda çok sayıda şeyh, pir ve molla unvanının kullanıldığı görülmüştür. Bölgeler arasındaki isim farklılığı, farklı dillerde aynı ismin hitap ve telaffuza bağlı olarak söylenişinin değiştirilmesiyle ilişkilendirilebilir.

Tablo 2: En Çok Kullanılan 20 Kadın ve 20 Erkek Müslüman İsmi

EN ÇOK KULLANILAN 20 MÜSLÜMAN ERKEK İSMİ	KULLANMA ADEĞİ	EN ÇOK KULLANILAN 20 MÜSLÜMAN KADIN İSMİ	KULLANMA ADEĞİ
--	----------------	--	----------------

⁷⁷ Dinç, 235 Nolu Şeriye Sicili Defterine Göre Mardin, s.94.

Mehmed/Muhammed/ Hammad/ Hamo/Hamme/ Hammi/ Hemšo	325/2/1/13/ 2/5/4
Ahmed/Ahmo/ Ahmedo	164/1/1
Ali/Aloş/Aliko/Alo/ Alorko	162/1/1/3/1
Hüseyin/Haso	107/18
Hasan	107
Yusuf	105
İbrahim/Bıro	97/1
Süleyman/Sülo/Selo/ Selohi	82/3/6/2
Mustafa/ Mısto	73/9
Abdullah/ Abdo	61/19
Mahmud/ Maho	53/1
Abdulkadir	45
Ömer /Omero	41/1
Osman	34
Abdürrahman	28
Halil /Halilko/Hallo/ Halli/Halilo	27/1/8/2/1
Davud	27
Bekir/Bekro	26/2
Ramazan /Remo/ Rammo	23/11/7
Şehmus/ Şeyho	23/27

Fatıma/ Fatma	86/5
Emine /Emo/Eymo	61/3/1
Nuri(ye)	40
Meryem	38
Aişe/ Ayşi	33/1
Halime	32
Hadice	18
Zeyneb/Zeyno	18/3
Ado/ Addo/Adile/Adle	10/1/1/1
Huri(ye)	11
Ziri/Zeri/Zero	3/2/4
Züleyha/Zeliha/ Zelho/Zühre/Zühri	3/1/1/3/1
Hani/ Hanife	5/3
Medine/ Medo	7/1
Elife/Eli/Elfo	2/3/1
Fenci/Fınco	4/2
Güllü	5
Amşe/Hamişe	2/3
Azize	4
Menci	4

İsim koyma geleneğinde dede ve nine isimlerinin konulduğu çok fazla kayda rastlanmıştır. Bazen de çocuğun anne veya babasıyla aynı isimde olduğu görülmüştür. Bu uygulama, doğum öncesi veya hemen doğum sonrası vefat eden anne veya babaların isimlerinin yaşatılması ile ilgilidir. Sicilde henüz dünyaya gelmeden babası vefat edenlerin anne karnında oldukları “haml-i mevkuף” ifadesiyle

belirtilip, henüz cinsiyeti belli olmamalarına rağmen erkekmiş gibi mirastan pay verilmiştir. Bu durumda olan Müslüman veya Süryani olsun tüm doğmamış bebekler, Abdullah ismiyle kaydedilmiştir⁷⁸.

İncelediğimiz sicilde tek gayrimüslim cemaat olarak geçen Süryanilerde de isimlerin belirleyici unsurunun din olduğu görülmüştür. Süryaniler, Hz. İsa ve öncesi inanç tarihinde ismi geçen peygamberlerin adlarını sıklıkla kullanmışlardır⁷⁹. Tablo 3'e çıkardığımız en sık rastlanan isimlerden ve aynı zamanda peygamber ismi olan İbrahim, Yakub, Musa, İsa, Davud, Yusuf ve İshak Müslümanlarda olduğu gibi Süryanilerde de en sık rastlanan isimlerdendir.

Tablo 3: En Çok Kullanılan Süryani İsimleri

EN ÇOK KULLANILAN SÜRYANI ERKEK İSMİ	KULLANMA ADEDİ	EN ÇOK KULLANILAN SÜRYANİKADIN İSMİ	KULLANMA ADEDİ
İsa/İso	7/2	Meryem	4
Davud	4	Siti	3
Yusuf	3	Seydi	3
Behni	3	Setö	2
Maksi	3	Hati	2
Melki	3	Hato	2
Mesud	3	Hedlo	1
Hana	3	Zini	1
Musa	2	Benes	1
Baha	2	Hasni	1
Sumi	2	Besi	1
İbrahim	2	Şemsi	1
Celi/Ceci	1/1	Gazal	1
Yakub/Yako	1/1		
Bolis	1		
Şamun	1		
Bahid	1		
Töme	1		
Fermano	1		

⁷⁸ SŞS Sahife 109 Numara 123, SŞS Sahife 152 Numara 170.

⁷⁹ Dinç, *235 Nolu Şeriye Sicili Defterine Göre Mardin*, s.96.

1.2.EVLİLİK VE BOŞANMA

1.2.1. Evlilik Akdi (Nikah)

İslam aile hukukuna göre ailenin oluşmasını sağlayan nikâh, aranan şartlar çerçevesinde aralarında evlenme engeli bulunmayan bir erkek ile bir kadının hayatlarını birleştirmelerini sağlayan akittir⁸⁰. İslamiyet’te nikâh kutsal olarak addedildiğinden, İslam hukukunda evlenmenin yani nikâh akdinin kadı, naib veya bir din adamı önünde şahitler huzurunda ve açık yapılması şarttır⁸¹. İncelediğimiz sicilde kadı huzurunda nikâh kıyıldığı ve bunun deftere kaydedilerek şahitlerle beraber yazıldığı görülse de tüm evlenmeler sicillere kaydedilmemiştir. Zira mahalle ve köyün imamı da nikâh kıyabilme yetkisine sahiptir. Mahkemeye nikâh için başvuranların, mehir ve hediye eşya alacaklarının kayıt altına alınmasını isteyenler ile sorunlu olup nikahlarını mahkemede tescillemek isteyenler olduğu düşünülmektedir. Müslümanlar nikâh akdini şer’i hükümler çerçevesinde gerçekleştirirken, gayrimüslimler ise kendi dini kuralları çerçevesinde akit yapmış, ancak bir sorun ortaya çıktığında İslam hukukuna göre hüküm veren şer’i mahkemelere başvurmuşlardır⁸².

İncelediğimiz sicilin hükümlerini ağırlıklı terekeler oluştururken az da olsa nikâh akdiyle ilgili hükümler vardır. Erbil köyü sâkinelerinden Fatıma binti Yusuf, mahkemeye başvurarak köy ahalisinden Hasan bin Hasan’ın kendisine talip olduğunu dört yüz kuruş mehr-i mu’accel ve altı yüz kuruş mehr-i mü’accel karşılığında ve hazırdaki şahitler huzurunda zevceliği kabul ettiğini bildirmiş, Hasan da Fatıma’yı tezevvüce kabul ettiğini beyan etmiştir. Fatıma dilekçesine ek olarak kimlik tespiti için köyden birini, köyün imamını ve köyün muhtarını şahit göstermiştir. Kimlik tespitindeki şahitlerin şahadetine ve çiftlerin rızasına rağmen nikâh kıyılmamıştır. Köyünden gelen onaylı ilmühaberden, evliliğine “*bir gûnâ mâni’-i şer’îsi ve nizâmîsi*” olmadığı bildirildikten sonra “*mezbûre Fatıma’nın akd-i nikâhına ruhsat-ı şer’iyye verildiği*” ibaresiyle nikâh kıyılmıştır⁸³. Bu kayıta genç

⁸⁰ Fahrettin Atar, *Nikah*, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C.33, s. 112.

⁸¹ Dinç, *235 Nolu Şeriye Sicili Defterine Göre Mardin*, s.79.

⁸² Dinç, *235 Nolu Şeriye Sicili Defterine Göre Mardin*, s.80.

⁸³ SSS Sahife 51 Numara 42.

kız, evlenmek için mahkemeye dilekçe ile bizatihi kendisi başvurduğundan ailesiyle sıkıntıları olabilme ihtimali vardır. Normal şartlarda kızın babası da nikâhta hazır bulunur, manisinin olup olmadığı babaya sorulur, babanın beyanı yeterli olup ekstradan muhtardan belge istenmez. Sicilde geçen bir başka nikah akdi ise Zero binti Ömer ile Emin bin Ali arasındadır. Daha önce Mardin’de şahitler huzurunda evlendiklerini bildiren Künüfür köyü ahalisinden Zero binti Ömer ile Emin bin Ali’nin, bir yıl sonra mahkemeye başvurarak nikahlarını tescil etmek istedikleri söylenebilir. Hazırda olan kızın babasının evlenmelerinde mâni‘-i şer‘î olmadığına beyanı üzerine nikâh tasdik olmuştur⁸⁴. Köylülerin nikâh akitlerinde evlenecek kızlar, bizzat mahkemeye başvurup “*beni tezevvüce tâlib ve râğib olmağla ben dahi rızamla*” şeklindeki ifadeleriyle kendilerini talep eden erkeğe rıza gösterdiklerini bildirmişlerdir⁸⁵. Savur kasabasında ise köylerden farklı olarak kızların vekil aracılığıyla evlendikleri görülmektedir. Savur kasabası Seyyidin Mahallesi’nden Kâmile binti Paşo’nun nikâhında, kendisinin hazır bulunmayıp vekil aracılığıyla nikâhının kıyıldığı görülmektedir⁸⁶. Sicildeki nikâh kayıtlarında genelde kızın başvurusu üzerine kurgu yapılmış, kızın ağzından damat adayı tarif edilip onunla evlenmek istediğini belirtmesi üzerine erkeğe rızası sorulduktan sonra nikâh kıyılmıştır.

1.2.2. Kadınların Güvence Akçesi (Mehir)

Evlenecek olan kadın ve erkeğin nikâhtan önce birbirlerine karşı mehr-i muaccel, mehr-i müeccel ve namzetlik akçesi gibi yerine getirmeleri gereken kurallar vardır⁸⁷. Evlilik sırasında erkek tarafının bizzat kıza verdiği veya vermeyi taahhüt ettiği para veya mala mehir adı verilmektedir. Ödeme zamanına göre ikiye ayrılan mehrin peşin olarak nikâh zamanında ödenenine mehr-i muaccel, ödemesi daha sonraya bırakılan mehre de mehr-i müeccel denilmektedir. Mehrin miktarı hakkında genelleme olmayıp kişilerin maddi durumlarına, evlenecek bayanın dul veya bekâr olmasına, şehirli veya köylü olmasına, güzellik derecesine ve ilk eşler ile daha sonra

⁸⁴ SŞS Sahife 59 Numara 53.

⁸⁵ SŞS Sahife 2 Numara 156.

⁸⁶ SŞS Sahife 3 Numara 158.

⁸⁷ Dinç, *235 Nolu Şeriye Sicili Defterine Göre Mardin*, s.79.

alınan eşlere göre farklılık gösterebilmektedir⁸⁸. İncelediğimiz sicil defterinde değişik miktarlarda mehir bulunmuştur.

Tablo 4: Mehir Miktarları

MEHR-İ MUACCEL	MEHR-İ MÜECCEL
2330 ⁸⁹	100
1000 ⁹⁰	500
750 ⁹¹	--
500 ⁹²	500
500 ⁹³	100
400 ⁹⁴	600
300 ⁹⁵	--
200 ⁹⁶	100
200 ⁹⁷	100
100 ⁹⁸	--
100 ⁹⁹	4000
100 ¹⁰⁰	50

Tablo 4'te de görüleceği üzere Savur'da mehir-i muaccel miktarları ortalaması 540 kuruştur. Bulunan bu fiyat dönemin şartlarına göre çok iyi olup, karşılaştırıldığı

⁸⁸ Dinç, "Şer'iyye Sicillerine Göre XIX. Yüzyıl ortalarında Antalya'da Ailenin Sosyo-Ekonomik Durumu" s. 3.

⁸⁹ SŞS Sahife 3 Numara 158.

⁹⁰ SŞS Sahife 2 Numara 156.

⁹¹ SŞS Sahife 32 Numara 6.

⁹² SŞS Sahife 17 Numara 184.

⁹³ SŞS Sahife 93 Numara 99.

⁹⁴ SŞS sahife 51 Numara 42.

⁹⁵ SŞS Sahife 98 Numara 106.

⁹⁶ SŞS Sahife 3 Numara 157.

⁹⁷ SŞS Sahife 3 Numara 159.

⁹⁸ SŞS Sahife 10 Numara 170.

⁹⁹ SŞS Sahife 59 Numara 53.

¹⁰⁰ SŞS Sahife 41 Numara 21.

zaman en iyi tarlaların ve evlerin fiyatlarının bu civarda olduğu görülecektir. Bu miktar birçok tereke kaydının toplamından da fazladır.

Mehir, kızın ailesine değil bütünüyle kadına verilir, kadının malıdır. Koca öldüğü vakit kadına hâlâ mehr-i müecceli ödememişse mirastan bu oran düşülüp kadına verildikten sonra paylaşım yapılır. Savur kasabası Kaplan Mahallesi sakinlerinden iken vefat eden Hasan bin Zöhre'nin veraseti, zevcesi ve çocuklarına tahakkuk etmiştir. Mallar, varisler arasında paylaşılmadan önce, şahitlerin şahadeti üzerine tereke toplamından 100 kuruş mehr-i müecceli zevcesine verildikten sonra, zevcesi tekrar taksimata dâhil edilerek mallar paylaştırılmıştır¹⁰¹. Savur kasabası ahalisinden Halil bin Ramazan bin İbrahim'in veraseti eşi, kızları ve kardeşine kalmıştır. Eşi mahkemeye başvurup kocasında 50 kuruş mehr-i müeccelinden kaldığını ve kendisine ait 30 kuruş kıymetinde bir âdet sandık, 20 kuruş kıymetinde bir âdet gazi altını ve babasından miras yoluyla geçen 450 kuruş hane parasını da kocasına senet ile verdiğini, bunların mirastan düşüldükten sonra taksimat yapılmasını istemiştir¹⁰². Görüldüğü üzere aynı evin içinde yaşayan eşlerin ekonomik bağımsızlıkları vardır. Hatta eşler, aralarındaki ekonomik bağımsızlık ve mülkiyet ihtilaflarında birbirlerini çekinmeden mahkemeye vermişlerdir. Savur kasabasından Emine binti Hasan elindeki borç senediyle mahkemeye başvurarak eşi Ahmed bin Ali'den 400 kuruş mehr-i muaccel alacağını istemiştir¹⁰³. Hukukun mehir konusunda kadına vermiş olduğu hakları, kadınların benimsedikleri ve bu konuda hassasiyet gösterdikleri anlaşılmaktadır. Mehirin sadece para olarak değil, çeşitli eşya ve mal olarak verildiği hükümler de vardır. Avine köyü sakinelerinden Fâtıma bint-i Yusuf, vefat eden eşinin malları konusunda kayınvalidesi ve kayınbabasını dava etmiştir. Müteveffa kocasının ona mehr-i muaccel olarak verdiği bir kat yatak, bir âdet sandık, entari, bir âdet bilezik, iki âdet keten, iki âdet gömlek gibi giyim eşyasıyla mehr-i müeccelinden de 300 kuruşu kayınbabası ve kaynanasından istemiştir¹⁰⁴. Mehirin gıda ve yiyecek malzemesi olarak verildiği dikkat çekici bir hüküm de vardır. Kavsan köyü ahalisinden Şeyhmus bin Halid, bir sene evvel Nuri binti Halil'i

¹⁰¹ SŞS Sahife 69 Numara 68.

¹⁰² SŞS Sahife 50 Numara 168.

¹⁰³ SŞS Sahife 111 Numara 124.

¹⁰⁴ SŞS Sahife 98 Numara 106.

nişanladığını mehr-i muaccel namıyla ona 940 kuruş nakit para ve dört kile buğday, beş kile arpa, üç batman pekmez, tuz, bir çift çizme, üç âdet yazma, üç ölçek burgul ve yarım batman yağ gibi toplam değeri 2200 kuruş eşya ve para vermiştir¹⁰⁵. Nişanlısı Nure binti Halil başkasıyla evlendiğinden mehr-i muaccel olarak verdiği eşyaların parasını istemiştir. Mehir, kadını güvenceye almak için verilen ve kadının şahsına aktarılan mal, para vs. olduğuna göre burada mehir olarak verilen gıdalar aile bireyleriyle tüketileceğinden gerçek fonksiyonu dışında, nikâhın gereği olarak bir şeyler vermiş olmak için verilmiş gibi durmaktadır. Tablo 2’de de görüleceği üzere en yüksek mehir miktarı, Savur kasabasının Seyyidin Mahallesi’nden Kâmile binti Paşo ile Celal Bey bin Mehmed Bey arasındaki nikâh akdinde görülmüştür. Mehr-i Muaccelin tamamı eşyadan ibaret olup; *“yirmi kuruşluk kırk âded gazi ve iki yüz kuruşluk altundan ma’mûl küpe ve yüz elli kuruşluk gümüşden ma’mûl kemer ve haytari ve şaldan ma’mûl üç yüz otuz kuruş kıymetli üç kat elbise ve iki yüz kuruş kıymetli ipekten ma’mûl çarşab ve yüz elli kuruş kıymetli bir kat yatak ma’a sandık ve beş yüz kuruşluk altundan ma’mûl arabıyyât mehr-i mu’accel-i makbûz ve bin kuruş mehr-i mü’accel tesmiyeleriyle işbu meclis-i şer‘de mahzar-ı şuhûdda mûmâ-ileyh Celal Bey’e bi’l-vekâle akd ve tezvîc eyledim”* şeklindeki ifadelerle kaydedilmiştir¹⁰⁶. Buradaki eşyaların tamamıyla geline yönelik, çeyiz eşyaları ve takılardan ibaret olduğu, alınan tüm bu eşyaların da mehr-i muaccalden sayıldığı görülmüştür. Burada geçen eşya çeşitliliğini ve her bir eşyanın diğer kayıtlardakine kıyasla daha pahalı olmasını ve toplam eşyanın değerlerini 2330 kuruş ve toplam mehir değerinin 3330 kuruş ile çok yüksek görünmesini, damadın ve babasının unvanlarının “Bey” olması ve dolayısıyla kasabanın ileri gelenlerinden olmalarıyla açıklayabiliriz. Yine buradan, kız tarafının evlilikte hiçbir katkısının olmadığı, kızın düğün ve düğün sonrası giyim kuşam ve eşya gibi tüm ihtiyaçlarının damat tarafının karşıladığı anlaşılmaktadır. Bir hükümde de nikâhı kıyan imama mehr-i müeccel emanet edilmiş sekiz sene geçtikten sonra imam vefat edince bu paralar varislerinden

¹⁰⁵ SŞS Sahife 126 Numara 137.

¹⁰⁶ SŞS Sahife 3 Numara 158.

alınmıştır¹⁰⁷. Kadınlar, kendi rızalarıyla boşanmak istediklerinde erkeği razı etmek için genelde mehr-i müeccel alacaklarından feragat etmişlerdir¹⁰⁸.

1.2.3. Evlilikte Hüsn-i Mu‘âşeretin Bozulması (Boşanma)

İslam hukukunda evlenme, soyun sürdürülmesi ve haramdan kaçınılması için teşvik edilmekle birlikte çiftler arasında uyumun bozulduğu, birlikte yaşamanın imkânsızlaştığı hâllerde evliliği bitirme yolları da bulunmaktaydı. İslam, tek taraflı iradeyle eşini boşama hakkını kocaya verse de, bu hakkı ulu orta kullanmaması için tedbirler alınmıştır. Erkeğe, mehir ve nafaka ödeme mecburiyeti ile mali bütün külfetler yüklendirilerek boşanmadan caydırılmaya çalışılmıştır¹⁰⁹. Erkeğin tek taraflı iradesiyle karısından boşandığını yalnızca söz ile bildirmesi dahi yeterli olup, durumu mahkemeye kaydettirmesi hukuken şart koşulmamıştır¹¹⁰. İncelediğimiz sicilde çok sayıda boşanma hükmünün olması, sorunlu olan boşanma olayının ilerleyen zamanlardaki olumsuzluklara karşı durumun kayıt altına alınma ihtiyacından kaynaklandığı düşünülmektedir. Şer‘i kurallara göre erkeğin boşanmaya ilişkin sahip olduğu yetkiler kadınlara oranla çok fazladır. Fakat sicillere yansıyan boşanmalarda bu hak fazla kullanılmamışken, kadınlar kısıtlı yetkilerini sonuna kadar kullanarak razı olmadıkları bir evliliği sürdürmek istememişlerdir. Evliliği sonlandırmak isteyen kadının imkânları kısıtlı olsa da, şartlar sağlandığında mümkün olabilmekteydi. Kadının boşanma talebine mahkemenin olumlu karar verebilmesi için; kocada hastalık ve kusur bulunması, temel ihtiyaçları ve barınma ihtiyacını karşılamaması, kocanın evini uzun süre terk etmesi, eşine kötü davranması, eşine yaklaşmamak üzere yemin etmesi ve süt akrabalığının bulunmasının anlaşılması gibi ciddi sebeplerin bulunması gerekliydi¹¹¹. Doğan anlaşmazlıklar sonucunda eşler için üç tür boşanma şekli vardır. Birincisi; kocanın tek taraflı beyanıyla yapmış olduğu boşanmaya “talak”, ikincisi; kadının alacağı mehir ve iddet nafakasından vazgeçmek suretiyle kocasını boşanmaya razı ettiği “muhalaa veya hul”, üçüncüsü de; mehir ve

¹⁰⁷ ŞŞS Sahife 64 Numara 62.

¹⁰⁸ ŞŞS Sahife 93 Numara 99.

¹⁰⁹ Düzbakır, *XVII. Yüzyıl Sonlarında Bursa’da Ekonomik ve Sosyal Hayat*, s.175.

¹¹⁰ Saadet Mayder, “Klasik Dönem Osmanlı Toplumunda Boşanma”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 16, Sayı:1, 2007 s.300.

¹¹¹ Mayder, “Klasik Dönem Osmanlı Toplumunda Boşanma”, s.301.

iddet nafakasından vazgeçmek istemeyen kadının belirli sebeplerin oluşması durumunda mahkemeye başvurarak kadı kararıyla gerçekleşen boşanma türüne de “tefrik” denilmektedir¹¹². Bunlardan talak, tamamen kocanın talebiyle gerçekleşirken, muhalaa ve tefrikte boşanma isteği kadından gelip mahkeme kararıyla gerçekleşmektedir. Boşanmak üzere mahkemeye başvuran çiftler, anlaşmazlık sebeplerini “*beynimizde hüsn-i mu‘âşeretimiz olmamağla*” ifadesiyle bildirmiş ve anlaşma yoluyla boşanmışlardır¹¹³. Boşanma sırasında kadın tarif edilirken “*zevc-i dâhilim olup*¹¹⁴, *zevce-i medhûlun bihâsı*¹¹⁵” terimleriyle cinsel ilişkiye girildiği veya “*gayr-i idhâl olup*¹¹⁶” cinsel ilişkiye girilmeden ayrılmak istedikleri belirtilmiştir.

İncelediğimiz sicil defterindeki boşanma davalarının tamamını kadınlar açmış ve boşanmak istemişlerdir. Zaten erkek ödevlerini yerine getirmek şartıyla mahkemeye gitmeden de eşini boşayabilirdi. Erkeğin, boşanmayı kayıt altına almak istememe sebebi, şer‘i hükümlere göre boşanmanın yüklediği nafaka, kadının barınabileceği ev ve eşya gibi mali külfetlerden kaynaklanabileceği gibi kadının ihtiyaçlarını karşılamayarak onu bezdirip, boşanma talebinin kadından gelmesini isteme ihtimali de olabilir. Erkek eşini boşamadan başka biriyle de evlenebildiğinden ikinci kadının nikâhında kalmasında sakınca görmemiş olmalıdır. Kadınların boşanma taleplerine erkekler çoğu zaman direnmiş, erkeği ikna etmek isteyen kadın mehir alacağından, kendine ait eşyalardan ve nafakadan vazgeçmiş üstüne para dahi verildiği görülmüştür. Savur kasabasından Sadık bin Ali eş-Şi‘âr, mahkemeye başvurup eşi Fatıma binti Şeyhi el-Bâjârî ile iki yıldır evli olduğunu, son bir yıldır eşinin kendisini terk edip babasının evine gittiğini, kendisine dönmesini ve itaat etmesini istemiştir. Ayrıca Sadık bin Ali, eşinin kendisinden nafaka ve eşya talebiyle kendisinden ayrılıp başkasına varma fikrinde olduğunu iddia etmiştir. Fatıma da evden ayrıldıktan sonra kocası başka biriyle evlendiğinden eve dönmeyeceğini bildirmiştir. Fatıma, giyim ve takılardan oluşan 728 kuruşluk eşyayı ve yevmiyesi

¹¹² Dinç, “Şer‘iyye Sicillerine Göre XIX. Yüzyıl ortalarında Antalya’da Ailenin Sosyo-Ekonomik Durumu”, s. 3.

¹¹³ SŞS Sahife 5 Numara 162.

¹¹⁴ SŞS Sahife 59 Numara 54.

¹¹⁵ SŞS Sahife 167 Numara 187.

¹¹⁶ SŞS Sahife 93 Numara 99.

60'ar paradan kendisine nafaka bağlanmasını istemiştir. Mahkeme, Fatıma'nın kocasına itaat etmesine hüküm vermiştir¹¹⁷. Bu kayıttan tam dört ay sonra bu sefer Fatıma binti Şeyhi el-Bâjârî mahkemeye başvurarak, kocası Sadık bin Ali eş-Şi'âr ile anlaşarak boşanmak istediğini bildirmiştir. Fatıma binti Şeyhi, muhalaa karşılığında 50 kuruş mehr-i müeccelinden, 1000 kuruş mehr-i muaccelinden ve kocası Sadık'ın zimmetinde olup alacağı olan beş âdet gazi altını ve bir çift altın küpe, iki âdet kumaş entari, bir âdet sandık, bir senelik nafaka alacağı olan beş yüz elli kuruş ile otuz beş kalem eşyadan feragat etmiştir¹¹⁸. Bunun üzerine kocası boşanmaya razı olmuştur. Sadık Bin Ali, eşinin evi ilk terk etmesinden sonra dönmeyeceğini biliyor olmalı ki hemen evlenmiştir. Uzun bir süre eşiyle ayrı yaşamalarına rağmen ve artık yeni bir eşinin de olmasına rağmen, sorunlu eski eşi ısrarla istemiştir. Çünkü ilk kayda göre Sadık boşanmayı kabul etseydi 1050 kuruşluk mehir ve 728 kuruşluk eşya ve günlüğü 60 paradan nafaka ödeyecekti. Fatıma, kurtulmak isteyip boşanmada ısrarcı olunca, kocası maddi olarak kaybedeceğinin fazlasını kazanmıştır. Anlaşarak boşanma talebinde bulunulan başka bir kayıtta da Savur kasabasından Elifâ bint-i Şehmus, kocası olan Elfan köyünden Es'ad bin Hamme'yi dava edip “*beynimizde adem-i hüsn-i mu'âşeretden nâşi ben hıl'a tâlibe ve müfârakate râğıb olmamla*” gibi anlaşamadıklarını belirten ifadelerle boşanmak istemiştir. Elifa'nın kocasının elinde olan 100 kuruş mehr-i müeccelden feragat edip nafaka ve barınacak yer gibi herhangi bir şey talep etmediğini belirtmesi üzerine kocasının da rızası ile boşanmışlardır¹¹⁹. Kadınların isteği üzerine anlaşarak boşanma davalarının tamamı şehir kimliği ile ön plana çıkan Savur kasaba merkezinde görülmüştür.

Kadınlara boşanma hakkı tanınan durumlardan biri de erkeklerin hastalıklı olma durumlarıdır. Örneğin kocası iktidarsız (innin) olan kadın mahkemeye başvurup evliliğin feshini isteyebilirdi. Böyle bir durumdan dolayı kadının talebi olursa ve koca iktidarsızlığını kabul ederse, mahkeme tarafından müracaat tarihinden itibaren bir yıllık süre tanınırdı¹²⁰. Kenefer köyünden bir kadın, bizzat kendisi

¹¹⁷ SŞS Sahife 41 Numara 21.

¹¹⁸ SŞS Sahife 59 Numara 54.

¹¹⁹ SŞS Sahife 101 Numara 110.

¹²⁰ Düzbakır, *XVII. Yüzyıl Sonlarında Bursa'da Ekonomik ve Sosyal Hayat*, s. 191.

mahkemeye başvurup bir senedir evli olduğu kocasının kendisine vasıl olamadığını “zevcim mezbûr innîn ve vusûle kudreti olmayup hâlen ben bîkr olmamla mûceb-i şer’îsini taleb ederim” gibi net ifadelerle anlatmış, şer’an gereğini istemiştir. Kocasını bu durumu tasdik ettikten sonra mahkeme eşlere bir yıl mühlet verip kararı tecil etmiştir¹²¹. Mahkeme bir yıllık süre tanıdıysa da kadın bir yıl dört ay sonra tekrar mahkemeye başvurup, durumlarında değişen bir şey olmadığını, aksine birbirlerine olan nefretin arttığını bildirip boşanma talebini yinelemiştir. Kadının, mehir toplamından 1000 kuruştan feragat edip, kendine ait olan nakit 700 kuruşu da kocasına verip, nafaka da istemeyeceğini bildirmesi üzerine, kocasının da razı olmasıyla boşanmıştır. Buna benzer bir başka kayıta da Elfan köyünden bir kadın, vekil aracılığıyla Barıman karyasından olan kocasını dava etmiştir. Burada da çiftler sekiz aydır evli olmalarına rağmen erkek için “gayr-i idhâl olub” denilmiştir. Boşanma sebebi ise “adem-i hüsn-i mu’âşeret emsâline binâ’en” cümlesindeki anlaşmazlık gösterilmiştir¹²². Bu hükümde de kadın iki mehrinden vazgeçip, üzerine 600 kuruş nakit parayı kocasına verdikten sonra boşanmada uzlaşılabilmiştir.

Kadınlar boşanmak istese de çoğu zaman erkekler buna karşı çıktıklarından mahkeme kocalarına itaat etmeyi tembihlemiştir. Bir ilginç dava da Raşidî köyünde yaşanmıştır. Burada da koca, karısını dava ederek üç aydır evli olduklarını ve bir aydır da karısının kendisini bırakıp aynı köyden başkasıyla nikâh kıydığını, bu nikâhın iptalini ve karısının kendisine dönmesini istemiştir. Kadın, ilk koca ile evliliğini inkâr etse de, nikâh sırasında şahitlik eden muhtar ve imamın şahadetleriyle mahkeme tarafından kadının ikinci nikâhı feshedilip ilk kocasına dönmesi ve ona itaat etmesi tembihlenmiştir¹²³. İlginç davalar ve karışık ilişkilerle dönemin sosyal hayatı daha rahat tasavvur edilebilmektedir. Nitekim dikkat çeken bir dava da Şoti köyünde yaşanmıştır. Halime adlı kadın, kocasının kendisiyle askerden kurtulmak için evlendiğini ve iki yıl nikahsız yaşadıklarını, iki yılın sonunda kocasının kurayla askere alındığını bildirmiştir. Bir çocuğu da olan Halime, kocası askere gittikten üç yıl sonra Bahremki nahiyesi Kınzirib köyünden biriyle evlenmiştir. Askere giden kocanın babası tarafından Halime’nin hâlâ oğlunun eşi olduğunun söylenmesi

¹²¹ SŞS Sahife 17 Numara 184.

¹²² SŞS Sahife 93 Numara 99.

¹²³ SŞS Sahife 10 Numara 170.

üzerine Halime askere giden kocayla bağının olmadığı mahkemece ilanını istemiştir. Mahkeme ise askerde olan kocanın huzurda olmadığından karar vermeyip yeni kocaya da kendisini teslim etmemesini tembihlemiştir¹²⁴. Ahmedi köyü sakinelerinden olup Savur'da sakine Fatıma binti Alu Hacı Derviş de kocası Mehmed bin Halef Rahi'nin askerden kurtulmak için kendisiyle evlendiği iddiasıyla boşanmak için dava açtıysa da mahkeme kocasına itaatine karar vermiştir¹²⁵. Kadınların, nafaka veya herhangi bir güvenceleri olmamasına rağmen, boşanma kararını rahatlıkla alabildikleri görülmektedir. Bu durumun toplumsal yapıda dul kadının dışlanmamasından ve kolaylıkla başkasıyla evlenebilmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Zira incelediğimiz sicilde boşanan, kocası ölen hatta yetişkin çocukları bile olan pek çok kadının başkasıyla evlendiği görülmüştür¹²⁶.

1.3. MUHTAÇ KADINLAR VE YETİM ÇOCUKLAR

1.3.1. Yetim Çocukların Korınması (Vasi Tayini)

Vasi; bir kimsenin ölümünden sonra onun adına yapılması istenilen şeyleri kendisinden talep edilen kimse anlamına gelmektedir¹²⁷. Vesayet kelimesinden gelen vasi, bir yetimin veya malını idare edemeyecek durumda olan bir kişinin malını idare eden ve onları besleyen kişi anlamına da gelmektedir. Vasi, yetim kalmış ve mallarını idare edemeyecek durumda olanların mallarını korumak, idare etmek ve her türlü ihtiyaçlarını karşılamak zorunda olduğu gibi vasisi olduğu kişi adına bu malların değerini düşürmemek kaydıyla dilediği gibi tasarrufta bulunabilir ekip biçebilir¹²⁸. Osmanlılar, toplumun en zayıf kesimini oluşturan yetimlerin haklarının korunması için sıkı tedbirler almış ve onların iâşesi için ciddi bütçeler ayırmıştır. Bunun için terekelerin tahrir ve taksimini reşit diğer hak sahiplerinin tercihine bırakılmamış, hâkimlerin ve terekede görev alan mahkeme personelinin

¹²⁴ ŞŞS Sahife 107 Numara 119.

¹²⁵ ŞŞS Sahife 114 Numara 129.

¹²⁶ ŞŞS Sahife 115 Numara 130-ŞŞS Sahife 10 Numara 170.

¹²⁷ Mustafa Öz, *Vasi*, DİA, cilt: 42, s.546.

¹²⁸ Haldun Eroğlu, "On Dokuzuncu Yüzyılda Yetim Çocuklara Vasi Tayini: Antalya Örneği", *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, Cilt: 50, Sayı: 4, 2007, s.286.

sorumluluğuna vermiştir¹²⁹. Vasilerin görev süresi, vasisi olduğu ve sağire ile sağir olarak geçen çocukların yaş ve fiziksel özelliklerine göre tespit edilen baliğ (ergen) olgunluğa ulaştıklarında biter, mallar çocuklara teslim edilirdi. İncelediğimiz sicildeki vesayet ilamlarının tamamı baba öldükten sonra küçük çocukların mallarının korunmasına yönelik görevlendirmelerdir. Vesayet veya vekillik, doğrudan anneye geçmemekte, mahkemelerin de vasiliği her zaman anneye vermediği görülmektedir. Atanan vasilere bakıldığında yetimin en yakın akrabalarından seçildiği görülmektedir. Bunlar genelde küçük çocukların annesi, ağabeyi ve anneanne, babaanne, dede, amca, dayı, teyze, hala, çok az da olsa o yerleşim yerinin ileri gelenlerinden seçilmiştir. Bu kişiler doğruluğu ile tanınan, her yönden vasiyet işlerini yürütebilecek, güvenilirliği herkes tarafından bilinen kişiler olmak zorundaydı. Vasi tayin hükümlerinde bunlar “*her vechle umûr-i vesâyet uhdesinden gelmeye kâdir ve müstakîm olduğu zeyl-i vesîkada muharrerü'l-esâmî müslimîn tarif ve ihbârlarıyla mütehakkik olan*” şeklinde tarif edilmiştir.

İncelediğimiz sicildeki hükümlerin %80'ini tereke oluşturmakta ve bunların da %90'ında yetim çocuklara dair hususların yer aldığı görülmektedir. Çoğu zaman mal paylaşımını aile büyükleri, ihtiyar heyeti, din adamları gibi yerleşim yerlerinin ileri gelenlerinin yaptığı bu nedenle de mahkemeye yansımada düşünülmemektedir. Varislerin anlayamadıkları durumlar ile askerde olan varis ve yetim olan varislerin haklarının kaybolmaması için mahkemeye başvurulduğu ve taksimatın mahkemece yapılmasının istendiği görülmektedir. İncelediğimiz tereke kayıtlarında, muhallafat konusu mallar listelenip varisler belirtilirken, küçük çocuk varsa aynı hüküm içerisinde ona vasilik yapacak olan da belirtilmektedir. Tereke içerisinde vasinin de belirlendiği hüküm sayısı 53 âdettir, burada vasi açıklanmasına rağmen 10 âdet kaydın hemen arkasında vasilik ile ilgili aynı cümlelerle müstakil bir ilam kayda düşülmüştür. 5 âdet kayıt da hiçbir terekeyle ilişkilendirilmeyip müstakilen vasilik ilam edilmiştir. Tablo 5 incelendiğinde 58 âdet vasi ilamının 51'inde kız çocuğu vardır. Buradan hareketle tereke kayıtları ve vasi ilamlarının, yetim olan kız çocuklarını korumaya, mallarını muhafaza etmeye, ihtiyaçlarının karşılanmasını

¹²⁹ Fatih Bozkurt, “Yetimi Kolla, Malını Kori Tereke Defterleri ve Yetim Malları (1785-1875)”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı: 3, 2012 s.77.

garanti altına alma yönelik olduğu söylenebilir. Yine aynı Tablo 5 incelendiği zaman vasi tayinlerinde ilk önce yetişkin bir ağabeyin olup olmadığına bakılmış eğer yoksa tercih amcadan yana kullanılmıştır. Amcanın, dayıya tercih edilmesi ataerkil toplum yapısının tezahürü olmalıdır. Vasi tayinlerini içeren kayıtlar incelendiğinde; hepsinde de küçük çocukların annelerinin sağ olmasına rağmen vesayetin 8 kayıt dışında anneye verilmediği görülmüştür. Daha önce de belirtildiği üzere dul kadınlar yeni bir evlilik yapmakta bir zorluk yaşamadıklarından, muhtemel bir evlilikte veya babasının evine dönme ihtimalinden olmalı ki annenin veraseti tercih edilmemiştir. Annenin vasi tayin edildiği hükümler oldukça sınırlıdır. Sadece büyük ve küçük yaşlarda çocukları olan annelere vesayet verilmesinde, söz konusu annelerin yaşlarının büyük olduğu ya da evlenme ihtimallerinin az olduğu düşüncesi göz önünde tutulmuş olmalıdır.

Tablo 5: Vasi ve Kendisine Vesayet Edilenlerin Sayısı

Vesayet Edilen Çocukların Cinsiyeti	Vasi Olan Anne Sayısı	Vasi Olan Abi Sayısı	Vasi Olan Amca Sayısı	Vasi Olan Dayı Sayısı	Vasi Olan Dede Sayısı	Vasi Olan Amcaoğlu Sayısı	Vasi Olan Yabancılar Sayısı	Toplam
Sadece Kız	2	9	12	2	1	1		27
Sadece Erkek		1	3	1			2	7
Hem Kız Hem Erkek	6	12	5				1	24
Toplam	8	22	20	3	1	1	3	58

Yetim kalmış küçük çocukların mallarının idaresine bakmak üzere görevlendirilen vasinin yanında bazen nazır (denetçi) tayin edilmekteydi. Berneşt köyü ahalisinden vefat eden Davud bin Faris'in küçük oğlu ve kızına vasi olarak anneleri tayin edilmişse de dayıları da annelerine nazır olarak görevlendirilmiştir¹³⁰.

¹³⁰ ŞŞS Sahife Numara 114.

Nazır tayin edilen dikkat çekici bir hüküm de Bakıstan köyünde görülmüştür. Vefat eden Derviş bin Ali bin Amo'nun küçük kızı Nuri'ye üvey ağabeyi İbrahim vasi tayin edilmiştir. İbrahim'e aynı köyden Hacı Süleyman bin Mehmed bin Ali nazır olarak atanmıştır. Ailede nazır olarak atanacak biri olmadığı bu gibi hâllerde, Müslüman toplumun onayıyla doğruluğu ve diyaneti ile bilinen birinin atanması uygun görülmüştür¹³¹. Burada diğer kayıtlardan farklı olarak vasinin, vasiyet ettiği mallar üzerinde nazırın haberi olmadan hiçbir tasarrufta bulunamayacağına da karar verilmiştir. Buradaki nazır ataması, vasilik yapacak kişi üvey ağabey olduğundan haklarını korumada yetersiz kalabilme ihtimaline karşılık yapılmış olmalıdır. Bakıstan köyündeki bir başka ilamda, vefat eden Murat bin Mehmed'in beş büyük kızı ve bir de küçük oğlu olup küçük oğluna vasi olarak annesi atanmış, ona da amcası nazır olarak görevlendirilmiştir¹³². Burada anneye verilen vesayet beş büyük kızı olduğuna göre yaşı büyük olduğundan, ona nazır tayini ise muhallafat konusu mal ve mülk çok fazla olduğundan annenin bunları korumada yetersiz kalabilme ihtimalinden kaynaklanabilir. Nazır tayinlerinin çoğu, küçük çocukların vasisinin anneleri olduğu hükümlerde görülmektedir. Anneye vasiliğinden dolayı nazır tayin edilenler amca¹³³ veya dayı¹³⁴ olmuştur. Haris köyünden katlen (öldürülen) vefat eden Kasım bin Kasım'ın çocuklarının vasilğine anneleri atanmıştır. Çocukları küçük olduğundan anne de genç olmalıdır. Ona rağmen diğer hükümlerden farklı olarak vesayet anneye verilmiştir. Babanın öldürülmüş olması ve terekesinde bir tüfenk ile bir hançerin bulunması hasımlarının olduğu anlamına gelmektedir. Hasımları olan çocuklara kimsenin vasi ve nazır gibi koruyuculuk görevini üstlenmek istemediğinden, vasilik nazırsız bir şekilde anneye verilmiş olmalıdır. Buradan vasilik ve nazırlığın sabit bir kuralı olmadığını, her ailenin yapısına ve aile bireylerinin kişisel özelliklerine göre değişebildiği, yetim çocukların haklarını koruyabilecek en doğru kişilerin seçilmeye çalışıldığı görülmüştür.

İncelediğimiz sicilde yalnızca Müslümanların değil gayrimüslimlerin küçük çocuklarına da vasi tayin edildiği görülmektedir. Kılıt karyesi "*teba'a-i Devlet-i*

¹³¹ ŞŞS Sahife 42 Numara 23.

¹³² ŞŞS Sahife 45 Numara 29.

¹³³ ŞŞS Sahife 45 Numara 29, Sahife 68 Numara 65, Sahife 75 Numara 75.

¹³⁴ ŞŞS Sahife 113 Numara 114, Sahife 160 Numara 180.

Aliyye'nin Süryânî Kadim milletinden” şeklinde tarif edilenlere ait iki farklı yetim kızdan birine amcası¹³⁵ diğerine amcaoğlu¹³⁶, bir erkek yetim çocuğa¹³⁷ da dayısı vasi tayin edilmiştir.

Yetimlerin vasileri en yakındakiler dahi olsa haklarını gözetmiyor, sorumluluklarını yerine getirmiyor, onları ihmal edip mallarına ihanet ediyorsa azledilirdi. Avine köyünden vefat eden Ahmed bin Ömer'in iki küçük kızının vasiliğine anneleri tayin edilmişken, çocukların mal ve mülklerini muhafaza ve kontrole muktedir olmadığının ihbarı üzerine çocuklarının vesayetinden azil ve ihraç edilmiştir. Küçük kızların vasiliğine *“mütedeyyin ve müstakîm olduğu karye-i mezbûr hey'et-i ihtiyâriyesinin şehâdetnâmesinden zâhir ve mütebeyyib olan”* şeklinde tarif edilen dayıları getirilmiştir. Dayılarına nazır olarak amcaoğulları görevlendirilmiştir.

Yetim çocukların mal ve mülklerine vesayet edenlerin, çocuklar büyüdüğünde mallarını vermek istemedikleri de görülmektedir. Ahmedi köyü ahalisinden katlen (öldürülen) vefat eden Alu bin Hacı Derviş'in veraseti iki eşi, bir büyük oğlu, üç büyük kızı, bir küçük oğlu ve bir de küçük kızı arasında paylaşılıp, küçük kız ve erkeğin mallarına vasi olarak aileden biri değil de aynı köyden de olmayan Savur kasabası ümerasından Nureddin Bey bin Hacı Fettah Bey'e verilmiştir. Öldürülen adamın küçük çocuklarını hasımlarına karşı korumak için çok güçlü birinin himayesine verilmiş olabileceği düşünülmektedir. Küçük çocuk İbrahim, büyüüp mallarını vasisi Nureddin Bey'den istemiş, alamayınca da mahkemeye başvurarak *“ben âkil ve bâliğ ve bülûğa rüşdüm”* diyerek malını talep etmiştir. Vasisi, İbrahim'in malını yönetebilecek erişkinliğe gelmediğini iddia etse de şahitler marifetiyle *“şer'an reşîdi sâbit ve mütehakkık”* olduğuna kanaat getirilip malının teslim edilmesine karar verilmiştir¹³⁸. Vasinin, verasetindeki malları vermek istemediğini örneklendiren bir başka hüküm de Elfan köyünde görülmektedir. Abdurrahman bin Süleyman vefat edince veraseti eşi ve oğlu arasında paylaşırılıp oğlunun vasiliğine de amcası getirilmiştir. Buluğ çağına gelen küçük çocuk, vasisi

¹³⁵ SŞS Sahife 165 Numara 185.

¹³⁶ SŞS Sahife 36 Numara 12.

¹³⁷ SŞS Sahife 153 Numara 171.

¹³⁸ SŞS Sahife 95 Numara 102.

olan amcasını kendi payını vermediği için dava etmiş, mahkeme de hissesini amcasından ayırmak için Savurlu Süleyman Efendi bin Bekir Ağa ile Elfan köyünün imam ve ihtiyar heyetini görevlendirerek babasından kalma malları amcasınınkilerden ayırmıştır¹³⁹. Vasi tayinlerinde mahkeme her ne kadar dikkatli davranıp mütedeyyin (dindar) ve müstakim (dosdoğru) kişileri seçmeye çalışsa da çoğu zaman ailenin durumuna bağlı olarak nüfuzlu ve güçlü kişileri atamıştır. Buluş çağına gelen kimsesiz ve güçsüz çocukların, vasilerin mallarını vermeme durumlarında karşı koyabilme cesaretini gösteremedikleri ve mağduriyetler yaşandığı düşünülmektedir. Vasilerine karşı dava açma cesareti bulanlar, vasilerin sosyal nüfuzuna ve ekonomik gücüne bakmadan, mahkeme tarafından korunmuş, malları onlara teslim edilmiştir.

1.3.2. Muhtaç Kadın ve Çocukların Güvencesi (Nafaka)

Nafaka kelimesi harcamak, tüketmek, azık, ihtiyaçların karşılanması amacıyla harcanan para demektir. Fıkıhta, hayatiyetin ve yararlanmanın devamlılığını sağlamak için yapılması zorunlu olan harcamalar anlamına gelmektedir. Evlilik nafakası ise nikâhın hukuki sonuçlarından olup, evlilik süresince bu yükümlülük devam eder. Evlilikten sonra da ödenip ödenmeyeceği evliliği sona erdiren sebeplere göre değişmektedir¹⁴⁰. Kadın veya çocukların hayatlarını devam ettirebilmeleri için yiyecek, giyim ve barınma ihtiyaçlarını karşılayamamaları hâlinde kadının veya çocukların vekilinin mahkemeye müracaatı üzerine bağlanmaktadır.

İncelediğimiz sicilde de kocaları tarafından terk edilen, evden çıkarılan ve muhtaç oldukları hâlde hiçbir ihtiyacı karşılanmayan kadınların, mahkemeye başvurarak gidecek bir yerleri olmadığından barınabilecekleri bir yer ve nafaka istediklerine dair hükümler vardır. Savur kasabasından Hadice binti Derviş, mahkemeye başvurup hâlen Ahmed bin Mehmed Murad'ın zevcesi olduğunu ve ikisinden olma küçük bir çocuğunun olduğunu, kocasının başka bir eşi olduğundan anlayamadıklarını, bu yüzden kocasının kendisini çocuğuyla beraber evden kovduğunu bildirmiştir. Çocuğuyla gidebileceği başka bir yer olmadığından

¹³⁹ SŞS Sahife 52 Numara 43.

¹⁴⁰ Celal Erbay, *Nafaka*, DİA, cilt 32, s.282.

barınabilecekleri bir mesken ve nafaka talebinde bulunmuştur. Çocuk ile annesinin ihtiyaçlarının karşılanması ve günlük 60 para nafaka vermesine hükmedilmiştir¹⁴¹. Yine Savur kasabasından Musto bin İbrahim, eşine nafaka vermeyip ihtiyaçlarını karşılamadan onu evden kovunca, eşi Aşe binti Mehmed Şeyhi tarafından mahkemeye verilmiştir. Nafaka ve kisveye muhtaç olduğunu söyleyen kadın, aynı zamanda barınabileceği bir hane de istemiştir. Mahkeme kadının ihtiyaçlarının karşılanmasına ve günlüğü 40 paradan nafaka bağlanmasına karar vermiştir¹⁴². Bir dikkat çekici hüküm de küçük kızın kendi hissesine düşen maldan nafaka almasıdır. Kılıt köyünden vefat eden Bahd veledi Abdi'nin terekesi eşi küçük kızı ve kardeşlerine taalluk etmiştir. Küçük kız, annesiyle yaşamasına rağmen vakti rüştüne değin mallarına amcasının vasi olacağına hükmedilmiştir. Annesi, kızın kendisiyle yaşadığını, ihtiyaç ve masraflarının olduğunu, bunun için amcasında olan mallardan nafaka istemiştir. Mahkeme amcasının günlük 20 para nafakayı çocuğun malından ödemesine hükmetmiştir¹⁴³. Buna benzer bir durum da Savur kasabasında yaşanmıştır, babası vefat eden küçük kızın vasiliğine annesi, annesine nazır olmak için amcası görevlendirilmiştir. Kızın annesi mahkemeye başvurup “*mezburenin nafaka ve kisveye ihtiyaç olmağın babası müteveffa-yı mezburdan mevrus ve müstakil mal-ı mevrusundan nafaka ve kisve beha vesair harac-ı hururiyesi için*” şeklindeki beyanıyla yanında olan küçük kızın ihtiyaçları için kendisinin vasi olduğu malından harcama izni yani nafaka istemiştir. Mahkeme, küçük kızın malından yine küçük kıza harcanmak üzere yevmiye 40 para nafakaya hükmetmiş ve annesine bunu harcama yetkisi vermiştir¹⁴⁴. Bu hüküm, annesiyle yaşayan küçük kızın malına duyulan sadakat, hukukun üstünlüğü ve merkezi otoriteye itaat açısından önemli bir kayıttır. Vefat hâlinde malların taksimi ile ilgili bir başka kayıt da vefat edenin borçlarının nasıl ödeneceğine dair hükümleri içermektedir. Buna göre; Kılıt köyünde vefat eden Mai veledi Şem‘o’nun malı mülkü olduğu kadar borçları da bulunmaktadır. Menkul malları borçlarını kapatmaya yetmediğinden ve Mai’nin iki küçük çocuğunun da bakıma ve dolayısıyla nafakaya ihtiyaçları olduğundan Mai’nin arazi ve tarlaları suk-

¹⁴¹ SŞS Sahife 167 Numara 187.

¹⁴² SŞS Sahife 17 Numara 185.

¹⁴³ SŞS Sahife 166 Numara 186.

¹⁴⁴ SŞS Sahife 69 Numara 69.

i sultanide müzayede ile satılmış, borcu ödendikten sonra çocuklarına geçimlerini sağlamak için paraları verilmiştir. Buradan nafakanın, insanların temel ihtiyaçlarını karşılayamadıklarında en yakın aile bireyleri tarafından karşılanması anlamına geldiği söylenebilir.

Nafaka miktarlarına bakıldığında, en yüksek oran günlüğü 60 para ile yukarıda bahsedildiği üzere önce almayı hak edip daha sonra bundan vazgeçen Fatıma binti Şeyhi el-Bâjârî'ye aittir. Hadice binti Derviş ise çocuğuyla beraber günlüğü 60 para alabilmiştir. Aşe binti Mehmed Şeyhinin de tek başına günlüğü 40 para almasına hükmedilmiştir. Küçük kız çoğuna malının vasisi olan amcasının vereceği miktar ise günlüğü 20 para olarak belirlenmiştir. Aynı durumda olan fakat burada vasisinin annesinin olduğu başka bir kıza ise kendi malından günlüğü 40 para nafaka bağlanmasına karar verilmiştir. Nafaka oranının belirlenmesinde nafakayı verecek olanın maddi durumu ile nafaka alacak olanın imkânlarının dikkate alındığı görülmektedir. Annesiyle beraber yaşayan küçük kızların sadece bakım masrafları için birine 40 para diğerine 20 para yeterli görülmüşken, tek başına kalan kadına günlüğü 40 para takdir edilmiştir. Kayıtlardaki eşya ve takılarıyla çok zengin olduğu anlaşılan Fatıma binti Şeyhi el-Bâjârî'ye de tek başına günlüğü 60 para alması uygun görülmüştür.

1.4. EŞ VE ÇOCUK SAYILARI

1.4.1. Savur'da Çok Eşlilik

Osmanlı aile hukuku, İslam aile hukukunun koyduğu ilkeler çerçevesinde yürütülmüştür. İslamiyet dört kadına kadar evlenmeye cevaz verilmekle beraber bu teşvik edilmemiş, tam aksine bir kadınla evlenme tavsiye edilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de Nisa Süresi 3. Ayette, dört eşe kadar evlilik aralarında adil olma şartına bağlanmış, eşler arasında adaletli davranmamaktan korkulduğunda bir tane ile yetinilmesi gerektiği bildirilmiştir. Aynı sürenin 129. Ayetinde kadınlar arasında adaletli olmaya kimsenin gücü yetemeyeceği, onun için yalnız birine meyledilmesi gerektiği, kadınlara kötü muamele etmekten sakınılması gerektiği bildirilmiştir¹⁴⁵.

¹⁴⁵ Hayrettin Savur, *Siirt'in Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2010, s.79.

Erkek, eşleri arasında maddi her türlü olanaklar açısından adil davransa da, duygu yönünden eşit olamayacağından bu anlamda adil olması mümkün olmayacaktır. İslamiyet maddi, manevi ve duygusal anlamda adalet şartını koyup çok eşliliğin önünü kapatsa da, Osmanlılarda çeşitli sebeplerden dolayı çok eşlilik görülmüştür. Osmanlının ilk dönemlerinde devletin sürekli gaza hâlinde olması, yenilgiye uğrattıkları düşmanın geride bıraktığı yoğun kadın ve kız nüfusu çok eşliliğin sebepleri arasında gösterilebilir. Çok eşlilik, Osmanlının yıkılışına kadar gittikçe azalan bir durum olduğu gibi sanıldığı kadar çok yaygın da değildir.¹⁴⁶ Savur'da da çok eşliliğin yaygın olduğu söylenemez, zira incelediğimiz sicilde geçen 145 terekeden Tablo 4'te görüleceği üzere sadece 12 kayıta iki eşe rastlanmıştır. Savur'da tek eşlilerin oranı %82,6'dır. İki'den fazla kadınla evlilik kaydına rastlanmamıştır. Savur'da çok eşliliğin görülmesinin birçok nedenlerden en önemlisi, ilk eşin çocuklarının olmamasıdır. Evlilikte çocuğun olmayışının sebebinin kadından kaynaklandığı düşüncesi, ilk evlilikten çocuğu olmayan erkekleri ikinci eş ile evlenme yoluna yöneltmiştir¹⁴⁷. Van ahalisinden olup Avine kazası süvari zabtiyesi efrâdından iken vefat eden Şerif Çavuş bin Mustafa'nın iki eşi ve dört oğlu vardır. Çocukların dördü de aynı anneye ait olup hepsi de küçük yaştadır¹⁴⁸. Buradan ilk eşin çocuğunun olmamasından ikinci evlilik yapıldığı sonucuna varılmaktadır. Bazı kayıtlarda da iki evlilik yapılmasına rağmen çocuğu olmayanlara da tesadüf edilmektedir¹⁴⁹. Birden fazla evliliğe iten bir diğer sebep de, nesep devam ettirme isteği ve mirasın yabancıya gitmesinin önlenmesi için erkek çocuk arayışıdır. Şefistan köyünden Abbas bin Hacı Mehmed bin Abbas iki eşli olup beş kızı vardır¹⁵⁰. Kızlar içerisinde yaşı büyük ve küçük olanlar da olduğundan, evliliğin başından beri çocuklarının olduğu lakin içlerinde erkek olmadığından ikinci bir evliğe gidildiği söylenebilir. Benzer bir durum Şeyhan Calı köyünden Halil bin Şeyh Hüseyin'de de görülmüştür. Farklı yaş aralıklarında kızları bulunduğu aslında çocuğunun

¹⁴⁶ Ömer Düzbakır, “ Osmanlı Toplumunda Çok Eşlilik: 1670-1698 Yılları Arasında Bursa Örneği”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 23, 2008 s.88.

¹⁴⁷ Düzbakır, “ Osmanlı Toplumunda Çok Eşlilik: 1670-1698 Yılları Arasında Bursa Örneği”, s. 91.

¹⁴⁸ SŞS Sahife 58 Numara 52.

¹⁴⁹ SŞS Sahife 97 Numara 94.

¹⁵⁰ SŞS Sahife 32 Numara 7.

olduğu fakat erkek olmadığı için ikinci evliliğe gidildiği söylenebilir¹⁵¹. Erkek evlat sahibi olmak için yapılan evliliklerden olduğunu düşündüğümüz bir diğer kayıt ise Şefistân köyüne aittir. Abbas bin Hacı Mehmed'in ilk eşinden üç kızı olup ikinci eşinden de iki küçük kızı vardır. Bir de ilk eşinden küçük oğlu olup daha sonra o da vefat etmiş, aile yine erkek evlatsız kalmıştır¹⁵². Bernişt köyünden Davud bin Faris'in üç çocuğundan biri erkek olup, diğerlerinin yaşı büyük iken erkeğin yaşının küçük olması, ikinci evliliğin erkek arayışından kaynaklandığı ihtimalini düşündürmektedir¹⁵³. Ağırlıklı tarıma dayalı gelir kaynağına sahip olan Savur halkının, yeterli üretim gücüne erişmelerini sağlayan insan gücüne ihtiyaç duymaları ve kalabalık nüfuslu ailelerin toprağı işleyip üretim sağlama noktasında daha avantajlı olmaları, çok eşliliğin bir diğer sebebi olarak gösterilebilir. Tablo 4'teki belge numarası 8, 81, 130, 135, 138 ve 145'inci kayıtlarda değişik yaşlarda hem kız ve hem de erkek çocukları olan erkeklerin ikinci evliliği yapmaları işgücü ihtiyacı ile ilişkilendirilebilir.

İki eşli erkeklerin terekelerine bakıldığında toplam tereke miktarının ortalamanın üstünde olduğu görülmektedir. Daha öncede belirttiğimiz gibi aynı evde kumaların barınması çok zor olduğundan muhtemelen aynı avlu içerisinde girişleri farklı evler tahsis etmişlerdir. Düğün evlilik ve barınma gibi giderler, düşük gelirli erkeklerin cesaretini kırmış olmalıdır. Fakat maddi gücün yerinde olması çok eşlilik için tek başına bir gerekçe gösterilemeyeceği gibi, yukarıda bahsettiğimiz faktörlerin yanında maddi gücün olması ikinci evliliği kolaylaştırmıştır.

Tablo 6: Çok Eşli Erkeklerin Eş ve Çocuk Sayıları ile Maddi Durumları

BEL. NO	KÖYÜ	TERKE SAHİBİNİN UNVANI	TERKE SAHİBİNİN ADI	TEREKENİN DEĞERİ (KURUŞ)	EŞ SAYISI	ERKEK ÇOCUK SAYISI	KIZ ÇOCUK SAYISI
7	Şefistan	Hacı	Abbas bin Hacı Mehmed bin Abbas	4005	2	-	5
8	Şuvti	-	Hasan bin	1552	2	2	3

¹⁵¹ SŞS Sahife 100 Numara 108.

¹⁵² SŞS Sahife 98 Numara 107.

¹⁵³ SŞS Sahife 103 Numara 114.

			Mehmed				
52	Van	Çavuş	Şerif Çavuş bin Mustafa	-	2	4	-
81	Tizyân		Çeto bin Bekir	1992	2	3	3
104	Raşdıyî	Molla	Hüseyin bin İbrâhim	1325	2	-	-
107	Şefistân	-	Abbas bin Hacı Mehmed	4000	2	1	7
108	Şeyhan Calı	Şeyh	Halil bin Şeyh Hüseyin	1510	2	-	3
114	Bernişt	-	Davud bin Faris	3200	2	1	2
130	Ahmedi	-	Alu bin Hacı Derviş	-	2	2	4
135	Elfan	-	Hamis bin Derviş	400	2	3	1
138	Kavsan	-	Mısto bin Şeho	-	2	3	4
145	Surseb	Hacı	Süleyman bin Ali	2560	2	5	5
154	Savur	Bey	Ahmed Bey bin Hacı Mahmud Bey	2070	2	4	3

1.4.2. Savur'da Çocuk Sayısı

Tereke kayıtlarında varislerin tümünün tespit edilip, muhallafatın (mirasın) paylaşılması sayesinde Savur'daki çocuklar hakkında bilgi sahibi olabilmekteyiz. İncelediğimiz sicildeki 121 tereke kaydında 408 çocuk bulunmuştur. Savur'da ortalama aile başına 3,37 âdet çocuk düştüğü görülmüştür. Bu oran 18.yüzyıl Mardin merkez sancağındaki aile başına düşen ortalama çocuk sayısı olan 3,03 oranına çok yakındır¹⁵⁴. İncelenen terkeler içerisinde en fazla 10 çocuklu erkek bulunurken bunların da beşini bir eş, diğer beşini değer eşi dünyaya getirmiştir. Tek kadının getirdiği çocuk sayısı en fazla yedi olarak görülmüştür. 19 ailenin hiç kız çocuğu yokken, 22 ailenin de hiç erkek çocuğu yoktur. Hiç çocuğu olmayan sadece bir kayda rastlanmıştır. Aynı cins çocuklar aynı ailede fazla gözükse de genel toplamda kız ve erkek çocuk sayısının hemen hemen eşit olduğu görülmektedir.

¹⁵⁴ Veysel Gürhan, “Şer’iyye Sicillerine Göre Mardin’de Ailenin Sosyal ve Ekonomik Yapısı (M.1689-1750)”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, cilt:7, Sayı:2 2018 s.1299.

Tablo 7: Cinsiyete Göre Çocuk Dağılımı

	AİLE SAYISI	ÇOCUKLARIN SAYISI		TOPLAM	ORANI%
		KIZ	ERKEK		
Çocuksuz	1	0	0	0	0
Yalnızca erkek çocuğu olan	19	0	37	37	9,06
Yalnızca kız çocuğu olan	22	34	0	34	8,33
Hem kız hem de erkek çocuğu olan	79	171	166	337	82,59
TOPLAM	121	205	203	408	100

1.5.KADINLAR

1.5.1. Savur'da Kadın ve Kadın Hakları

İslam toplumunda kadının düşük bir statüye sahip olduğu, bunun nedeninin de ataerkil bir aile yapısından kaynaklandığı, İslamiyet'in Arap kabile hukukunun aşırılıklarını kaldırmasına rağmen kadınların kendilerine verilen haklardan mahrum edildikleri genel bir kanaat olarak görülmektedir. Oysa Osmanlı Devleti daha kuruluş döneminden itibaren kadını devletin güvencesi altına almıştır¹⁵⁵. Osmanlılarda kadınlar, şer'i hükümlerle yönetilen mahkemelere başvurup bizzat katılmış aleyhlerine açılan davalarda da kendilerini savunabilmişlerdir. Mahkemeye intikal eden davalarda yargılama yöntemi açısından kadın ile erkeğe eşit davranılır, onlar da aynı eşitlikçi dili kullanırlardı¹⁵⁶. İslam hukukunda kadın ister evli, ister bekâr olsun mahkemede her türlü hukuki işlemi yapmaya ehil ve hak sahibidir¹⁵⁷. Kadınlar, bazen mahkemeye kendileri gitmeyip tayin ettikleri bir vekil tarafından temsil edilmişlerdir. Kadınların, mahkemede dava açma veya savunma haklarını "nasb eylediği vekil-i müseccel-i şer'îsi" şeklindeki ifadeler ile vekillerine verdiklerine dair

¹⁵⁵ Düzbakır, *XVII. Yüzyıl Sonlarında Bursa'da Ekonomik ve Sosyal Hayat*, s. 224.

¹⁵⁶ Leslie Peirce, *Ahlak Oyunları 1540-1541 Osmanlı'da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet*, çev. Ülkün Tansel, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2005, s. 276.

¹⁵⁷ Düzbakır, *XVII. Yüzyıl Sonlarında Bursa'da Ekonomik ve Sosyal Hayat*, s. 225.

kayıtlar da vardır¹⁵⁸. Erkeklerin de vekil ile temsil edildikleri kayıtlar olmasına rağmen, vekil tayinlerinde kadının daha çok görülmesinin sebebi dini inançlardan kaynaklanan mahremiyet anlayışından, erkeklerin yoğun olduğu topluluğun içine girmek istememelerinden, görevlendirecekleri erkek vekilin kendilerini daha iyi savunacaklarına inanmaları gibi sebeplerden kaynaklanabilir¹⁵⁹. İncelediğimiz sicillerde vekâlet yapan kişilerin molla, efendi ve ağa gibi unvanlar kullanması, dini ve ilmi bilgileri fazla olan seçkin ve yetkin kişilerin vekil olarak seçildiğini göstermektedir. Bunlardan bazılarının, mahkemede vekillik işini meslek haline getirmiş oldukları görülmektedir. Savurlu Süleyman Efendi bin Bekir Ağa'nın beş farklı kayıta vekâleten mahkemeye katıldığı görülmüştür. Süleyman Efendi bu işten çok iyi kazanıyor olmalı ki vekâleti sebebiyle ona getirisi çok iyi ve arazisi de çok kıymetli olan kavaklık tarlası verilmiştir¹⁶⁰.

İncelediğimiz sicilde kadınlara ait çok fazla hükmün olması, kadınların haksızlığa uğradıklarında mahkemeye ulaşabilme, sığınma ve destek kaynağı olarak görmeleri açısından önemli olsa da mülklerini denetlemede zorluklarla karşılaştıklarını, çok daha kolay mağdur edilebildiklerini de göstermektedir. İncelediğimiz sicilde mal alım-satımları, hibe, hilalin görünmesi, evlenme, boşanma, vasi tayini, kayıp hayvan davaları gibi toplam 241 âdet hüküm bulunmaktadır. Kadınların çeşitli nedenlerle bizzat mahkemeye başvurdukları veya taraflardan birinin kendilerinin olduğu 55 âdet hükmün bulunması, onların haklarını çekinmeden mahkemede aradıklarını göstermektedir. Toplamda 143 âdet erkek tereke kaydında da dolaylı olarak kadınlar taraf olup mahkemelerde bulunmuşlardır.

Ailede koca, eş ve çocuklarının her türlü ihtiyaçlarını karşılamakla mükellefken, kadının ne kadar malı ve mülkü olsa da böyle bir mükellefiyeti bulunmamaktadır. Kadının mükellefiyeti kocasına itaat etmek, onun malını korumak, çocuklarının bakımını yapmak ile sınırlı tutulmuştur. Kadın aile içinde sahip olduğu mallar üzerinde özgürce tasarrufta bulunma hakkına sahiptir¹⁶¹. Onun için kadınların bazen kocası ile beraber ortak mülkiyet alabildiği bazen de karı-koca arasında alım satımın

¹⁵⁸ SŞS Sahife 41 Numara 21.

¹⁵⁹ Düzbakır, *XVII. Yüzyıl Sonlarında Bursa'da Ekonomik ve Sosyal Hayat*, s. 226.

¹⁶⁰ SŞS Sahife 116 Numara 130.

¹⁶¹ Düzbakır, *XVII. Yüzyıl Sonlarında Bursa'da Ekonomik ve Sosyal Hayat*, s. 237.

yapıldığı görülmektedir. Ahmedî köyü sakinelerinden Fatıma binti Mahmud, büyük olan üç kızı ve oğlunu dava ederek, kocası İbrahim bin Mehmed Kasım Haso'nun vefatından üç sene önce kendisine sattığı bir kıt'a kavaklık dehlesini ve ondan sattıkları 362,5 kuruş değerindeki ahşabın parasını istemiştir. Çocukları, annelerinin iddialarını inkâr edip bunun kanıtlanmasını istemişlerdir. Üç şahidin, Ahmedî köyünden İbrahim bin Mehmed Kasım Haso'nun zevcesi Fatıma'ya söz konusu kavaklığı ve ahşabını sattığını, parasını da tamamen “*ahz u kabz*” ettiğini, onları da bu satışa şahit tuttuklarının şahadetini yapmaları üzerine, mahkeme çocukların annelerine kavaklık tarlasını ve ahşap parasını vermeye hükmetmiştir¹⁶². Kadınların, toplumdan dışlanmadan ekonomik ve sosyal hayatın içinde bulunmalarının bir göstergesi de mülk alışverişinde satıcı ya da alıcı olarak hangi konumda olduğudur. Satıcı durumunda olduklarında kendilerine miras kalan mal ve mülkleri kolayca satabildiklerini, oysa satın alan durumunda olduklarında ticari yaşamda gerçek yerlerini göstermektedir ki bu da kadınların sosyal ve ekonomik durumlarını ortaya koymaktadır¹⁶³. Savur kasabası ümerasından Hacı Abdullah Beğzade rıf'atlı Hamdi Bey bin Hacı Ali Bey daha önce satın aldığı ve malı olan Ahmedi köyündeki evini ve köyün önündeki bahçesini toplamda 1000 kuruşa Zeyneb binti Hacı Ramazan'a satmış ve tüm parasını peşin almıştır¹⁶⁴. Daha önce de belirttiğimiz üzere aynı evde yaşanan karı kocayla ilgili ilginç bir kayıt vardır. Burada koca, beraber yaşadıkları evi eşine 550 kuruşa satmıştır. Burada dikkat çeken husus, kocanın aynı miktarda eşine mehr-i muaccel borcu olduğundan, evin parasının mehir borcuna mahsup edilmesidir. İlk başta kadının mehir alacağından kurtulma gibi görülse de kadın, kocası dahi olsa alacağından vazgeçmemiş, nakit veya gayrimenkul bir şekilde alacağını almıştır¹⁶⁵. Bu durum, kadının hem aileden hem de toplumsal yapıdaki yerini göstermesi bakımından önemli ve değerlidir. Kadının mal ve mülk sahibi olması ve özgürce tasarrufta bulunmasına bir örnek de Ahmedî karyesinden gösterilebilir. Emine binti Molla Hasan, “*yedimde bâ-hüccet-i şer'iyeye irsen ve şirâ'en ve müstakillen malım ve mülküm olan*” ifadeleriyle sahip olduğu evi kızı ve torununa

¹⁶² SŞS Sahife 111 Numara 125.

¹⁶³ Düzbakır, *XVII. Yüzyıl Sonlarında Bursa'da Ekonomik ve Sosyal Hayat*, s. 239.

¹⁶⁴ SŞS Sahife 167 Numara 188.

¹⁶⁵ SŞS Sahife 107 Numara 120.

hibe etmiştir¹⁶⁶. Burada evin sahibi olduğunu bir senet ile göstermiş, dilediği gibi de tasarrufta bulunmuştur.

Kadınlar vefat ettiklerinde kendilerine ne şekilde intikal ettiği belirtilmeyen fakat azımsanmayacak kadar eşya ve mülk bırakmışlardır. Savur kasabası sakinelerinden vefat eden Aişe binti Hüseyin'in veraseti kız kardeşleri ve vefat eden erkek kardeşinin çocuklarına tahakkuk etmiştir. Aişe'nin kocası ve çocuklarının olmamasından ve verasetin sadece kendi akrabalarına tahakkuk etmesinden evlenmediği anlamı çıkarılabilir. Aişe'nin evinin altında dükkân olması, evinin iki katlı ve 3000 kuruş değerinde olmasıyla da çok büyük bir ev olduğunu göstermektedir. Aişe'nin terekesinde bulunan ev eşyasının birçoğu başka hiçbir terekede bulunmaması, dönemin şartlarına göre çok lüks yaşadığını ve 3340 toplam tereke miktarıyla çok zengin bir kadın olduğunu göstermektedir¹⁶⁷.

Bazı kadınların vefatlarından sonra terekelerinin kocalarına ve çocuklarına intikal ettiği görülmüştür. Kadının kocasından ayrı mal ve mülkünün olması, babasından kalan miras yoluyla mal sahibi olduğu ihtimalini akla getirmektedir¹⁶⁸. Bazı kadın terekelerinde ise varisler kadının babası ve kocası olmaktadır. Buradan kadının koca ve babası hayatta olduğundan malların onlardan intikal etmediği bu mal ve mülklerin kendi kazandıkları ve arttırdıkları olduğu, mutasarrıfının da yalnızca kendisinin olduğu, ekonomik hayatta hür ve bağımsız olduğunu göstermektedir. Ahmedi köyünden vefat eden Emine binti Hacı Abdo'nun verâseti küçük oğlu, kocası ve babasına paylaştırılmıştır. Emine'nin terekesinde sadece ev eşyası, giyim ve ziynet eşyası olmayıp aynı zamanda gayrimenkul olarak tarla, kavaklık tarlası ve bir de harabe ev bulunmaktadır¹⁶⁹. Bu mal ve mülkler irsen intikal etmediğine göre kadının ekonomik hayatta aktif rol aldığını ortaya koymaktadır.

Bazen kadınların erkeklere haksızlık ettikleri ve erkeklerin bu haksızlığın kaldırılması için mahkemeye başvurdukları da olmuştur. Savur kasabası ahalisinden Yusuf bin Bizi ve kardeşi Süleyman yine aynı kaza sakinelerinden Zeynep binti

¹⁶⁶ SŞS Sahife 3 Numara 160.

¹⁶⁷ SŞS Sahife 63 Numara 59.

¹⁶⁸ SŞS Sahife 14 Numara 177, SŞS Sahife 24 Numara 200, SŞS Sahife 165 Numara 184.

¹⁶⁹ SŞS Sahife 13 Numara 176.

İbrahim adlı kadından Ayn Kasre mevkiinde 500 kuruşa kavaklık tarlası almışlardır. On iki yıl sonra Zeynep, bu tarlanın suyunu kendi tarlasına zarar veriyor bahanesiyle kesmiş, susuz kalan kavaklık büyük zarar görmesine rağmen Zeynep'le baş edilemediğinden kardeşler bu mağduriyetlerini mahkeme yoluyla çözebilmişlerdir¹⁷⁰. Bir kadının iki kardeşin kavaklığının suyunu kesmesi ve çok değerli olan kavak ağaçlarının susuzluktan kuruması ve bu mağduriyeti yaşatanın bir kadın olması; söz konusu kadının çok güçlü ve nüfuzlu biri olduğunu, erkeklerin onunla baş edemeyip mahkemeden yardım istemek zorunda kaldıklarını ortaya koymaktadır.

İncelediğimiz sicilde, kadınların her ne kadar mal mülk sahibi olduğu ve bunları özgürce tasarruf ettiği görülse de bunların sayısı mağdur edilen kadınlara göre çok azdır. Kadınlar mağdur edilseler de bunu kabullenmeyip cesurca mahkemeye başvurabilmektedirler. Cillin köyünden Fatıma binti Mustafa, mahkemeye başvurup babasından miras kalan ev, bağ, sulu ve susuz tarlalardan oluşan dokuz âdet emlak ve arazisinin aynı zamanda amcasının oğlu olan kocası ve onun kardeşi tarafından zapt edildiğini iddia ederek bunların menini ve kendisine teslimini talep etmiştir. Kocası ise savunmasında aynı hâlde ve beraber yaşadıkları için emaneten tasarruf ettiklerini söylemişse de mahkeme mal ve mülkünü kadına verilmesine hükmetmiştir¹⁷¹. Bir kadının babasından kalan mallara beraber yaşadığı kocasının tasarruf etmesine rağmen dava açıp malların kocasından alınıp kendisine verilmesini istemesi, o dönemde aile içinde ekonomik bağımsızlığın olduğunu bir kez daha göstermiştir. Kadınların sosyal hayatta zorlandıkları bir dönemde kocalarının ölmesi hele ki çocuklarının da olmaması onlar için hayatı iyice zorlaştırmıştır. Avine köyünden Fâtıma bint-i Yusuf, kocası vefat edince mer-i muaccel ve mehr-i müeccelden alacaklı olduğu paraları ve mehr-i muaccelli olarak kocasından aldığı ev eşyalarını, elbiseleri ve ziynet eşyalarını kayınpederi ve kaynanasının zapt ettiği için mahkemeye başvurmuştur¹⁷². Söz konusu kadın, çocukları olmadığı için her türlü haktan mahrum edilip babasının evine gitmesi için zorlanmış olmalıdır. Kadınların, bir erkeğin himayesinde veya korumasında olmadıklarında mağdur edilmeleri ve mallarına göz dikilmesi sık görülen olaylardandır. Mehaşni köyü ahalisinden vefat

¹⁷⁰ SŞS Sahife 62 Numara 58.

¹⁷¹ SŞS Sahife 57 Numara 50.

¹⁷² SŞS Sahife 98 Numara 106.

eden Şeyho bin Ahmed'in veraseti iki kızı ve kızların iki amcaoğulları arasında paylaştırılmıştır¹⁷³. Şeyho'nun kızlarına düşen verasetin büyüklüğü, diğer varisleri cezbetmiş ve kızların itirazlarına rağmen mallarını ekip biçmişlerdir. İlk taksimatından sonra kız kardeşlerin payına düşen mallar amcaoğulları tarafından verilmemiştir. Kız kardeşler mahkemeye başvurup el konulan arazilerini aldıklarında ise bu sefer başka bir arazilerine el konulmuştur. Bu durum kız kardeşlerin farklı zamanlarda aldıkları üç farklı mahkeme kararıyla engellenebilmiştir. Savunmasız kız kardeşlerin mülkleri akrabaları olmayan diğer köylüleri de cezbetmiştir. Köylerinden birinin, onların akrabası olduğu iddiasıyla ortaya çıkıp mallarını ekmesi üzerine kızlar tekrar sığınacakları tek liman olan mahkemeye başvurmuşlardır. Böylelikle kız kardeşler, miras paylaşım hükmüyle beraber dört farklı mahkeme kararıyla mallarına kavuşabilmişlerdir¹⁷⁴.

Osmanlının genelinde kadınlar, kuma getirilmesini şiddetle reddetmiş, bundan dolayı kocalarından boşanma talebinde bulunmuşlardır¹⁷⁵. Savur'da da kadınlarının çok azının kuması olmasına karşılık, kuması olan kadınlar için ise bu durum ciddi sıkıntılar yaratmıştır. Fatıma binti Şeyhi el-Bâjârî, bir müddet babasının evine gittiği sırada, kocası Sadık bin Ali eş-Şi'âr başka bir kadın daha getirmiş ve aynı zamanda Fatıma'nın da eve dönmesini istemiştir. Fatıma, 1778 kuruş değerindeki eşya ile paradan ve aylık 60 kuruş nafakadan vazgeçmiş, yeni bir kadın getiren kocasına dönmeyi reddetmemiştir¹⁷⁶. Çeşitli sebeplerle kuma getirilen hanelerde huzur ve uyum sağlanamamış aynı hane içinde yaşam bile sürdürülememiştir. Bakıstan köyü ahalisinden Nuri binti Şeyhî Haşi kocası Cemal bin Abdülcelil'i dava edip başka bir zevcesinin de olduğundan hüsn-i muaşeratlarının kalmadığını, kendisi için girişi farklı başka bir ev tedarik edilmesini istemiştir. Kocası başka bir ev taahhüdünde bulunmuştur¹⁷⁷. Bu karardan sonra yaklaşık iki ay sonra Nuri binti Şeyhî Haşi kocasını terk edip babasının evine gitmiştir. Bu sefer kocası Cemal bin Abdülcelil

¹⁷³ SŞS Sahife 145 Numara 161.

¹⁷⁴ SŞS Sahife 145 Numara 161, SŞS Sahife 146 Numara 163, SŞS Sahife 146 Numara 164, SŞS Sahife 153 Numara 172.

¹⁷⁵ Abdurrahman Kurt, *Osmanlı Toplumunda Poligami*, Osmanlı Ansiklopedisi, Editör: Güler Eren, Cilt: 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.401.

¹⁷⁶ SŞS Sahife 41 Numara 21.

¹⁷⁷ SŞS Sahife 2 Numara 155.

dava açıp eşinin kendisine dönmesini istemiş, kadın mahkemeye gelmediğinden koca haklı bulunmuş, tekrar kadının itaatine hüküm verilmiştir¹⁷⁸. Burada kocasının başka bir ev sözünü yerine getiriip getirmediğinden bahsedilmese de kocanın mahkemeye başvurup kadının dönmesini istemesinden kendi ödevlerini yerine getirdiği yorumu geliştirilebilir. Başka bir ev tedarik edilmesine rağmen kadının dönmemesi, kuma ile aynı evde yaşamaktan ziyade kocanın paylaşılması durumunun yarattığı rahatsızlık ile ilişkilendirilebilir. Savur kasabasından Hadice binti Derviş de kocası Ahmed bin Mehmed Murad'ı şikâyet edip kendisini küçük çocuğuyla beraber sokağa attığını, bunun sebebi olarak da kocasının başka bir eşi olduğunu ve onunla anlaşamadıklarını göstermiştir¹⁷⁹. Kumalık sürdürülmesi çok zor olmalı ki vefat etmiş kumanın çocuklarına bile tahammül edilmemiştir. Bafava köyü ahalisinden Adli binti Mustafa Ağa, kocasının vefat eden ilk eşinin çocuklarıyla anlaşamadığı için başka bir ev talebinde bulunmuştur. Kocasının başka bir ev taahhüdüne karşılık Adli de bundan böyle kocasına itaat edeceğini söylemiştir¹⁸⁰. Bu örnekler ışığında Savur'da iki eşliliğin az görülmesinin nedeni, çok eşliliğin erkeklere yüklediği maddi külfet ve aile içindeki huzurun bozulması olarak gösterilebilir.

Savur'da eşleri tarafından şikâyet edilen kocaların, dert yakındıkları bir durum da kayınvalide ve kayınbabalarının kendi işlerine karışması ve kızlarını şikâyete sevk etmeleridir. Az önce bahsedilen Adli'nin davasında kocası muhtar Süleyman bin Derviş Ağa başka bir ev sözü vermiş; ancak karısını şikâyete sevk edenin de annesi ve babasının olduğunun bilinmesini istemiştir¹⁸¹. Fatıma binti Şeyhi el-Bâjârî'nin de kocasını terk ederek ona dönmeyi reddetmesi üzerine kocası mahkemeye başvurmuş karısının bu davranışının sebebinin de babasının teşvikleri olduğunu iddia etmiştir¹⁸².

Savur'da kadınlar için kullanılan sıfatlar çok azdır. Hatun veya hanım sıfatları kullanılan kadınlara bakıldığı zaman kocasının veya babasının maddi ve sosyal statü

¹⁷⁸ SŞS Sahife 17 Numara 183.

¹⁷⁹ SŞS Sahife 167 Numara 187.

¹⁸⁰ SŞS Sahife 5 Numara 162.

¹⁸¹ SŞS Sahife 5 Numara 162.

¹⁸² SŞS Sahife 41 Numara 21.

sahibi bey, efendi veya ağa gibi unvanlı kişiler olduğu grlmektedir¹⁸³. İncelediğimiz sicildeki en yüksek tereke miktarına sahip olup eşi ve çocukları olmayan Aişe binti Hüseyin için belli bir sıfat kullanılmamıştır. Babasının adıyla anılan Aişe, babasının da belli bir unvanı olmadığından ne kadar zengin de olsa asalet içeren belli bir sıfat ile anılmamıřtır¹⁸⁴. Savur nüfus memurunun eşi hem kocasının statüsü hem de babasının da ağa unvanlı olmasından, “Aişe Hanım binti Ahmed Ağa” şeklinde araya hanım sıfatı kullanılarak kaydedilmiřtir¹⁸⁵.

¹⁸³ SşS Sahife 165 Numara 184.

¹⁸⁴ SşS Sahife 63 Numara 59.

¹⁸⁵ SşS Sahife 109 Numara 123.

II. YAŞAM VE YAŞAM ALANLARI

2.1. SAVUR'DA ALİLENİN YAŞADIĞI MEKÂN

2.1.1. Savur Evleri

Savur'un ilk yerleşim yerleri, üzerinde kalesi bulunan tepenin yamacında ve 13. yüzyılda inşa edilen eski cami etrafında kurulmuştur¹⁸⁶. Yerleşim, kalenin bulunduğu tepenin karşısındaki tepeye bir boyunla bağlanan yamaç üzerinde ve zamanla karşılıklı bu iki tepenin eteklerine doğru inerek gelişim sağlamıştır. İncelediğimiz sicilin kapsadığı dönemde, Savur kasaba merkezinin üç mahallesi bulunmaktaydı. Kalenin bulunduğu tepenin doğu yamacında Seyyidin Mahallesi¹⁸⁷, batı yamacında ise Kaplan Mahallesi¹⁸⁸ bulunmaktaydı. Bu iki mahalleyi ayıran tepenin güney ucu ve burada bulunan camii'dir. Kalenin karşısındaki tepenin yamacında kurulan yerleşim yerine de Safa Mahallesi¹⁸⁹ denilmekteydi. Safa Mahallesi'ni de diğer mahallelerden ayıran sınır ise iki tepenin birleşme noktası ve aynı zamanda çarşının olduğu yerdir. Bu mahalleler Cumhuriyet Dönemi'nde farklı isimler alsalar da günümüzde aynı sınırları koruyup ve aynı isimlerle anılmaktadırlar. Üç mahallenin kesiştiği yerde bulunan çarşının, günümüzde betonarme eklemelerle az da olsa özgünlüğü bozulsada altı dükkân üstü evler yer almaktaydı. Kasabanın kurulduğu tepeleri çevreleyen bol kaynak sularıyla her türlü meyve sebzenin yetiştiği vadiler yer almaktadır. Yerleşim alanları zaman içerisinde yamaçlardan aşağı doğru inerken bahçelerin başladıkları yerlerde durmuş bahçe içinde ve tarlalarda konut inşa edilmediğinden bazı alanlar yoğun ve sıkışık bir görünümdeydir. Topoğrafyanın etkisinin görüldüğü sokaklarda önceden düzenlenmiş bir plan olmayıp doğal süreçte yapıların oturmasıyla geriye kalan alanlar sokakları oluşturmuştur. Sokaklar gayri resmi kurallarla korunmuş, daraltılmamış kapatılmamış hatta mümkün olduğunca engeller kaldırılıp ulaşım kolaylaştırılmıştır. Bu yüzdendir ki Savur'da hiç çıkmaz sokak bulunmamaktadır. Sokaklar günümüzde dar gibi gözükse de geleneksel bir

¹⁸⁶ Yıldız, *Savur'daki Mimari Eserler*, s.10.

¹⁸⁷ SŞS Sayfa 4 Numara 160.

¹⁸⁸ SŞS Sayfa 69 Numara 68.

¹⁸⁹ SŞS Sayfa 1 Numara 154.

yaşam sürüldüğünden araçlara göre değil de insan ölçüleri ve hatta iki yüklü hayvanın karşılıklı geçebileceği ölçüler dikkate alınarak yapılmıştır. Savurlular gerek güvenlik gerekse başka sebeplerden olsun birbirlerine yakın olma düşüncesinden dolayı evlerini birbirlerine çok yakın inşa etmişlerdir. Mülkiyet ve mahremiyet alanı olan evler, birbirlerine yakın inşa edilse de aile mahremiyeti dikkate alınmış, evlerin bakış yönü birbirini görmeyecek, karşılıklı pencere olmayacak şekilde ve yüksek avlu duvarlarıyla inşa edilmiştir.

İnsanoğlu en temel ihtiyaçlarından olan barınma mekânlarını şekillendirirken, iklim koşulları başta olmak üzere coğrafi koşullar, toplum yapısı, kültürü ve inanç gibi çeşitli faktörler etkili olmuştur. Savur evlerinin oluşmasında da tüm bunlara ek olarak yapı malzemesinin temini, ekonomi ve topoğrafya etkili olmuştur¹⁹⁰. Savur'daki evler, aynı iklim ve yapı malzemesi benzerliğiyle Güneydoğu Anadolu Bölgesi geleneksel konut mimarisi özelliklerini yansıtmaktadır¹⁹¹. Bu evlerin yapısını etkileyen yazları aşırı sıcak olan iklimdir. Kalın taş duvarlar evlerin yazları serin, kışında sıcak olmasını sağlar. Sıcaktan korunmak için açık alan ağırlıklı olarak avlu, eyvan, teras, revak ve içe dönük ev tipleri geliştirilmiştir¹⁹². Geleneksel Savur evlerinde ana yapı malzemesi bölgedeki taş ocaklarından çıkarılarak işlenen sarı kalker taşıdır. Yapıştırıcı malzeme ise kireç taşının ufalanmış hâli olan “inkara”ya¹⁹³, yine kireç taşının yaklaşık 1000°C sıcaklık altında içindeki karbondioksitin bırakılmasıyla elde edilen kireç karıştırılarak yapılan harçtır¹⁹⁴. Savurlular kendi ürettikleri kirece “kils” adını vermiş, hem yer kaplaması hem de duvar örgüsünde kullanmışlardır¹⁹⁵. Yapıştırıcı harç, su, süt ve yumurta akı karıştırılarak yapılırdı¹⁹⁶. Evlerin avlu duvarları, sokağa bakan zemin katları, ahır ve zemindeki ambarlar kaba taş örgüyle inşa edilirken, üst katlar düzgün kesme taşlarla örülmüştür¹⁹⁷. Evlerin ön

¹⁹⁰ Yıldız, *Savur'daki Mimari Eserler*, s.149.

¹⁹¹ Fatma Meral Halefoğlu ve Neslihan Dalkılıç, “Mardin-Savur Geleneksel Kent Dokusu ve Evleri” *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi* cilt 11, sayı 1, Bursa 2006 s.95.

¹⁹² Halefoğlu ve Dalkılıç, “Mardin-Savur Geleneksel Kent Dokusu ve Evleri”, s.95.

¹⁹³ Salih Özkan, 10.03. 019 tarihli görüşme.

¹⁹⁴ Abdullah Çördük, *Yunan ve Roma Mimarisindeki Yapı Teknikleri*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2006, s. 24.

¹⁹⁵ Özkan, 10.03.2019 tarihli görüşme.

¹⁹⁶ Halefoğlu ve Dalkılıç, “Mardin-Savur Geleneksel Kent Dokusu ve Evleri”, s.110.

¹⁹⁷ Halefoğlu ve Dalkılıç, “Mardin-Savur Geleneksel Kent Dokusu ve Evleri”, s.109.

cepheleri ve özellikle köşk odası en süslü yerlerdir. Evlerin dış cephesine kıyasla köşk odalarının tavan ve dekorasyonu taş işlemleri açısından daha zengindir¹⁹⁸.

Tereke defterinde evlerin yapısıyla alakalı ayrıntılı bilgiler verilmese de aynı döneme ait ve hâlâ kullanımda olan yapılar ve onların ilk sahipleri dönemim yaşantısı hakkında fikir vermektedir. Savur'da iki tepe arasındaki hâkim mevkiilerde beylere ait konaklar ve bazı zengin ailelerin evleri bulunmaktadır. 18. yüzyılda hükümet sancağı olan Savur'un feodal yapısında yöneticilik yapan beylerin konakları geniş aile bireylerini ve çalışanlarını barındıracak şekilde inşa edilmiştir. Evlerin zemin katında avlu, bahçe, revak, ahır, tuvalet, depo, kiler, kuyu gibi hizmet alanları üst katlarda ise odalar, eyvan, balkon, teras, mutfak gibi mekânlar yer almaktadır. Emir Abdullah Bey tarafından 1850 yılında inşa edilen Hacı Bey Köşkü dıştan 1.022m² ölçüsünde küçük bir saray şeklinde üç katlı inşa edilmiştir. Günümüzde üç ailenin yaşadığı bu köşk, yüksek duvarlarla çevrili avlusu ve avlusunda bulunan tuvalet, zeminde çalışanların odaları, ambar ve ahırlar, üst katta köşk odası, hamam, mutfaklar, eyvanlar, teraslar ve odalardan meydana gelmektedir¹⁹⁹. Genelde 19. yüzyılın son çeyreğinde Savur'da inşa edilen Abdüllatif Özbek'in evi, Bahattin Erdem'in evi, 1885'te hükümet merkezinin Savur'a taşınmasıyla kaymakam için inşa edilen Enver Aras'ın evi, Asım Fidan'ın evi ve Hakkı Aytaç'ın evi gibi birçok ev Hacı Bey Köşküyle benzer özellikler taşımaktadır²⁰⁰. Bu evler hâlen sağlam ve kullanımda olup birçoğunda birden fazla aile oturmaktadır. Tereke defterlerinde Savur beyleri ve zengin aileleri ile ilgili çok fazla kayıt olmasa da bu evlerin yapısından incelediğimiz dönemde Savurluların refah içinde yaşadıkları anlaşılmaktadır. Savur evlerinin giriş katında birden fazla ahırın olması hayvan çeşitliğinin ve sayısının fazla olduğu, depo ve kilerin bulunması sayısı çok fazla olan arazilerden gelen tahılların buralarda stoklandığı, zeminde odaların olması bu konakların hizmetkârlarının olduğu, mutfak ve ocakların olması hizmetkârların servis alanlarının buralarda olduğunu göstermektedir. Üst katlarda yer alan üç tarafı ve üstü kapalı, önü açık geniş eyvanlar, sıcak havalarda oturulan, yemek yenilen, yatılan ve bazı ev işlerinin görüldüğü alanlar olup aynı zamanda odaların arasında

¹⁹⁸ Yıldız, *Savur'daki Mimari Eserler*, s.150.

¹⁹⁹ Yıldız, *Savur'daki Mimari Eserler*, s.97.

²⁰⁰ Yıldız, *Savur'daki Mimari Eserler*, s.109-135.

olduğundan geçiş koridoru görevi görürdü²⁰¹. Eyvanın sağ ve solunda bulunan odalardan en güzel en büyük ve en süslüsü köşk odasıydı. Köşk odasında bey oturur misafir ağırlardı. Diğer odalar evin diğer halkına, köylerden gelen misafirlere, seyyahlara, kervanlara ve yabancıların ağırlanması için tahsis edilirdi. Eyvan ve odaların önünde bulunan geniş teraslarda yazın oturma ve yatma amaçlı kullanılmıştır. Savur beyleri, söz konusu iki tepe arasındaki yüksekliklere köşklarini inşa ederken daha az zengin olan halk, aşağı yamaçlara doğru tek katlı veya altı ahır üstü tek odalı olan bu odalarda gündüzleri oturulan, geceleri yatılan, yemek yenen, misafir kabul edilen, banyo yapılan, içinde ocak olanlarda yemek pişirilebilen ve su ısıtılabilen evlerde yaşamışlardır.

Sicilde geçen diğer köylerin de yerleşim yerleri tıpkı Savur kasabasında olduğu gibi su kaynaklarının yakınındaki tepelerin yamaçlarına, kuru köyler de müstahkem noktalarda kurulmuştur. İnsanların maddi imkânları, ev inşaatında kullanılacak malzemenin cinsini belirlediği gibi, evin tek veya iki katlı olması ve oda sayısı üzerinde en önemli etkiye sahiptir. Savur kasabası halkına göre maddi imkanları biraz daha az olan civar köyler, evlerini genellikle kaba yontma taşla örmüş, yapıştırıcı madde çamurdan yapılmış, tavanlarda, giriş görevi gören kavak ağaçlarıyla döşeyip üzerine toprak sermişlerdir. Savur kasabasından Ahmed Bey bin Hacı Mahmud Bey'in evi taksim edilirken bir oda, bir eyvan ve ahşaptan başka bir odadan bahsedilmektedir²⁰². Taş malzemenin taşınması ve işçiliği maliyetli olduğundan çok az da olsa taşıyıcı olmayan bazı bölümler ahşaptan veya ahşap ızgaranın üzerine çamur sıvanmasıyla ev içi bölmeler yapılmıştır.

İncelediğimiz tereke sahiplerinin hemen hemen hepsinin bir evi vardır. Genel olarak kayıtlarda evler; menzil, hane, bir bâb hane, mesken ve beyt ifadeleriyle kaydedilmiştir. Varislerin içerisinde küçük çocuk olduğunda genellikle gayrimenkuller fiyatlandırılmadan “*Karye-i mezbûr derûnunda vâki' bir bâb menzil hâli üzere beyne'l-verese bırakılmıştır.*” ifadeleriyle kaydedilmiştir²⁰³. Evler kaydedilirken bir bâb hane olarak ölçeklendirilmiş, özellik ve sınırlarıysa “*karye-i*

²⁰¹ Halefoğlu ve Dalkılıç, “Mardin-Savur Geleneksel Kent Dokusu ve Evleri”, s.102.

²⁰² SŞS Sahife 144 Numara 160.

²⁰³ SŞS Sahife 78 Numara 79.

mezkûre derûnunda vâki' şarkan Mehmed Evs ve Yahya Bilal ve garben ve cenûben tarîk-i âmm ve şimâlen Süleyman Ağa ile mahdûd iki bâb oda ma'a eyvan ve havlu bir bâb menzil" şeklinde belirtilmiştir²⁰⁴. Bazı muhallafat listelerinde de evlerin mevkileri yazılmayıp "*Karye-i mezkûrede vâki' ma'lûmü'l-hudûd bir bâb hane*" şeklinde kaydedilmiştir²⁰⁵. Evlerin yapısı ve özellikleri, hibe veya miras yoluyla taksim edilen kayıtlarda görülmektedir. Ahmedi köyü ahalisinden Emine binti Molla Hasan kendi evini kızı Zeynep binti Hacı Ramazan ve Zeynep'in oğlu Abdulaziz bin Abdo Ma'ruf'a hibe ederken evin bir tarafının umumi yol, diğer üç tarafının başka evlerle sınırlı olduğunu, kargir iki oda, bir abdesthane, bir memşe²⁰⁶, bir matbah, bir miktar avlu ve sokak kapısından ibaret olduğunu, Zeyneb'in payına altındaki ahırla beraber bir oda ve önünde memşe düştüğünü söylemiştir. Bu evin ahırla beraber iki katlı olması, tuvalet ve mutfağının olması, dönemin köylerinin de ortalama bir hayat sürdüğünü ortaya koymaktadır²⁰⁷. Savur kasabası Safa Mahallesi'nde babaları Hemşo bin Zeko'dan kalma evi paylaşım konusunda anlaşamayan iki kardeşin davasında evin zemininde ahır ve ahırın arkasında mağara olduğu, üstte ise bir oda ve eyvan olduğu anlaşılmaktadır²⁰⁸. Yine Kılıt karyesi Süryani Kadim milletinden olup vefat eden Davud veledi Han'ın miras bıraktığı evi çocukları arasında bölüşülürken, evin dört odalı ve odaların altında ahırlar olduğu anlaşılmaktadır²⁰⁹. Her evin zemininde ahırın olması, Savur halkının tamamının küçükbaş, büyükbaş veya binek hayvanlardan en az birini beslediğini, ahırların üzerine en az bir odalı ve bir eyvanlı evler inşa ettiklerini göstermektedir.

İncelediğimiz defterdeki az sayıda ev satışlarından iki tanesi dikkat çekicidir. Savur kasabasından Mehmed Ali bin Mahmud Salih, Kaplan Mahallesi'nde bulunan bir bâb mülk menziline, zevcesi Hatice binti Derviş'e beş yüz elli kuruşa sattıktan sonra alacaklı olduğu ev parasını zevcesi Hatice Hatun'un elinde olan ve mihr-i mu'accelden alacağı olan beş yüz elli kuruş senet ile takas ve mahsûb etmek istediği

²⁰⁴ SŞS Sahife 21 Numara 14.

²⁰⁵ SŞS Sahife 5 Numara 164.

²⁰⁶ Memşe; ayak yolu teras Bkz. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1982. s. 730.

²⁰⁷ SŞS Sahife 3 Numara 160.

²⁰⁸ SŞS Sahife 169 Numara 2.

²⁰⁹ SŞS Sahife 21 Numara 193.

ve buna zevcesinin de razı olduğu kayıttır²¹⁰. Diğer bir ev satışı da yine Savur kasabasından Hadice binti Ali Bekir, Kaplan Mahallesi'nde bulunan babasından kalma evini 1100 kuruşta mahkeme mihzır'ı ve aynı zamanda damadı olan Hacı Nuh bin Paşov'a satmıştır²¹¹.

İncelediğimiz tereke kayıtlarında evler fiyatlandırılırken ölçüsü ve özelliğiyle ilgili ayrıntılı bilgi verilmediğinden, fiyatlarını belirleyen ölçütler eldeki veriler ışığında ancak tahmin edilebilir. Evlerin fiyatlarına bakıldığında en düşük fiyatlı ev 80 kuruş ile Şeyhan nahiyesine bağlı Kartı karyesinde görülmüşken²¹² en yüksek fiyatlı ev Savur kasabasından vefat eden Aişe binti Hüseyin'in altında iki dükkan olan 3000 kuruş değerindeki evidir²¹³. Su kaynaklarına yakın ve sulu tarım yapılan Ahmedi, Kılıt ve Şuriy gibi karyelerin ev fiyatlarının ortalaması 433 kuruş iken kuru tarım yapılan Raşdiye, Cıllin, Mammıka, Cavzi, Erbil ve Deyrselaf gibi karyelerin ev fiyatlarının ortalaması 164 kuruş olarak tespit edilmiştir. Kayıtlarda geçen Savur kasabasındaki yedi âdet evin ortalama fiyatı ise 1.257 kuruş olarak bulunmuştur. Buradan hareketle evlerin fiyatlarını belirleyen unsur ailelerin maddi gücüdür. Geçim kaynağı ağırlıklı olarak tarım olan bölgede, sulu tarım yapan köylerin maddi gücüne paralel olarak evlerinin daha büyük ve kullanılan malzemenin daha kaliteli olduğu, kuru tarım yapılan köylerin ise daha zayıf kaldığı görülmektedir. Savur kasaba merkezi ise içindeki irili ufaklı ticarethaneleriyle ve geniş arazileriyle çevresine göre gelişmiş bir kent olduğundan evleri daha büyük ve daha kaliteli malzemenin inşaa edilmiş bu da ev fiyatlarına yansımıştır.

Savur'da bir de vakıf evi var ki ayrıntısı bilinmeyip sadece muhallafattaki bir evin hudutları tarif edilirken "şimâlen beytü'l-vakf" ibaresiyle geçmiştir. Yukarıda bahsettiğimiz Aişe binti Hüseyin'in evinin altındaki dükkânlar kayıtlarda geçen tek dükkan olup, bunların da kirada olduğu anlaşılmaktadır²¹⁴.

Savur'da görevli Nüfus Memuru, terekesinden anlaşıldığına göre, tek eşi olmasına rağmen iki farklı ev kiralamıştır. Kiralık olan ilk evin sahibi Hüseyin el-

²¹⁰ SŞS Sahife 107 Numara 120.

²¹¹ SŞS sahife 167 Numara 189.

²¹² SŞS Sahife 42 Numara 24.

²¹³ SŞS Sahife 63 Numara 59.

²¹⁴ SŞS Sahife 63 Numara 59.

Hatib'e birikmiş dört aylık kira borcu 123 kuruştur. İkinci evin sahibi olan Mustafa Ağa'ya da 20 günlük 25 kuruş kira borcu bulunmaktadır. Buradan ilk evin kirası aylık 30.75 kuruş, ikinci evin aylık kirası 37,5 kuruş olarak bulunmuş, evlerin aynı ayarda olduğu ve ikisinin de oturulabilecek türden olduğu görülmektedir. Kayıtlarda iki evi olan tek kişi Bakıstan karyesinden Derviş bin Ali'dir. Derviş bin Ali'nin üç tane de hayatta olan eşi vardı²¹⁵. Dolayısıyla evlerin ayrı ayrı yerlerde değil de kumaların anlaşamamalarından dolayı, aynı avlu içerisinde, fakat girişleri farklı evler olduğu düşünülmektedir.

2.2. EV EŞYALARI

Savur'da kullanılan ev eşyaları kabaca üç başlık altında toplanabilir. Bunlar; yatak takımları ve yastıklar, yer döşemeleri ve mefruşatlar, mutfak araç-gereçleri gibi eşyalardır. Kayıtlarda rastlanan bu eşyalar, zaruri ihtiyaçları karşılayacak nitelikte olup dönemin şartlarına göre lüks sayılabilecek eşya çok azdır. Eşya çeşitliliği ve sayısı Savur'daki ailelerin ekonomik, sosyal ve kültürel durumlarını da göstermektedir. Terekelerdeki eşyalar eski veya yeni oluşlarına, mamul edildikleri hammaddeye, kırık veya sağlam oluşlarına göre fiyatlandırılmıştır.

2.2.1. Yatak Takımları

Savur'da her evin temel ve zaruri ihtiyaçlarının başında gelen yatak takımlarını aileler ihtiyaçları ve imkânları nispetinde bulundurabilmiştir. Yataklar geceleri serilip üzerinde uyku ihtiyacı giderildikten sonra gündüzleri toplanarak, odalarda yer alan "beyt-il ifreşet"²¹⁶ gömme dolaplarda muhafaza edilmiştir. Savur evlerinin çoğunda oda sayısı azlığından, odalar arasında işlevsel bir farklılaşma yoktu, her oda aynı zamanda yer yatakları sayesinde yatma için kullanılabilmekteydi. İncelediğimiz sicil, Savur evlerinde yatak takımı olarak kullanılan eşyaların neler olduğunu ve ailelerin bu eşyalara sahip olma düzeylerini tespit etmemizi sağlamıştır. Savur evlerinde günlük kullanılan yatak takımları, döşek, yorgan, yatak, yüz yastıktan oluşmaktaydı. Yataklar kaydedilirken köhne yatak, yünden yatak, çaputtan

²¹⁵ SŞS Sahife 47 Numara 34.

²¹⁶ Yerel Arapçada beyt-il ifreşet denilen bu yerler odaların içinde kalın taş duvarların içerisinde gömülü olan alanlardır. Yorgan, döşek ve yastıkların muhafazasında kullanılan bu yerlerin önü perde ile kapatılırdı. Özkan, 10.03.2019 tarihli görüşme.

yatak, yatak mükemmel gibi sıfatlarla kaydedilmiştir. Yataklar, kullanılan malzeme ve yıpranmışlık durumuna göre fiyatlandırılmıştır. Savur kasabası sakinelerinden iken vefat eden Aişe binti Hüseyin terekesinde yünden bir kat yatağın fiyatı 50 kuruş olarak belirlenirken aynı terekede çaputtan bir kat yatağın fiyatı 4 kuruş olarak belirlenmiştir²¹⁷. Yatağın bulunduğu terekeler içerisinde ortalama değeri, 55 kuruş 33 para olarak tespit edilmiştir. Terekelerde en yüksek fiyatlı yatak, Kenefer köyü ahalisinden Mehmed bin Abdürrahim bin Abdullah'ın terekesinde 120 kuruş olarak kaydedilmiştir. Bu terekeye bakıldığı zaman ev eşyası bakımından çeşit çok fazla olup sadece ev eşyalarının 917 kuruş değeri vardır²¹⁸. Bu terekelerdeki ev eşyalarının çeşitliliği miktarın fazlalığı ve arazisinin çok fazla oluşu, maddi gücün göstergesi olup bu maddi imkânlarla bağlı olarak evde bulunan eşyalar hem yeni hem de en iyi malzeme kullanılarak imal edildiğinden eşyaların değeri de buna bağlı olarak fazla olmuştur.

İncelediğimiz defterdeki terekelerin %70'inde yatak bulunmaktadır. 98 terekede 167 âdet yatak kayda geçmiştir, bu da ortalama her haneye iki âdete yakın yatağın düştüğünü göstermektedir. Tabii bu yatak sayısı kalabalık Savur ailelerine yetersizdi. Şute köyü ahalisinden iken vefat eden Hasan bin Mehmed'in terekesinde 70 kuruş değerinde iki âdet yatak bulunmaktadır²¹⁹. Hane halkına bakıldığı zaman vefat edenin iki eşi, iki büyük oğlu, iki büyük kızı ve bir de küçük kızı bulunmaktadır. Tereke sahibi ile beraber toplam sekiz kişiye iki yatak düşmektedir, üstelik bu kişinin iki eşi olduğu göz önünde bulundurulursa terekelerdeki ortalama iki yatağın ne kadar yetersiz olduğu görülecektir. Hasan bin Mehmed'in terekesinde sayısı az olsa da temel ihtiyaçlarını karşılayacak kadar çeşitli ev eşyalarının olduğu ve gayrimenkuller hariç toplam tereke değeri 1552 kuruş ile ortalamanın üzerinde bir serveti olduğu da görülmektedir. Buradan hareket ile Savur halkının genelinin aynı ekonomik seviyelerde olduğu her iki kişiye bir yatak düşmediğinden diğer bireylerin minder, kilim gibi yer döşemelerinin üzerinde uydukları düşünülmektedir. En fazla yatak sayısına ise, 400 kuruş kıymetinde sekiz kat yatak ile Şefistan köyü

²¹⁷ SŞS Sahife 63 Numara 59.

²¹⁸ SŞS Sahife 9 Numara 169.

²¹⁹ SŞS Sahife 33 Numara 8.

sakinlerinden vefat eden Hacı Memed bin Abbas'ın terekesinde rastlanmıştır²²⁰. Burada yine hane halkına bakıldığında Hacı Mehmed'in eşi, iki büyük oğlu, iki büyük kızı ve vefat eden oğlunun iki eşi, beş kızı ile beraber toplam on üç kişiye sekiz yatak düştüğü, terekeler içerisinde en fazla yatak sayısı olmasına rağmen hane halkına yetmediği görülmektedir. Bu durum, Hacı Mehmed'in fakir olduğundan kaynaklanmamaktadır. Tereke sahibinin sayısız arazisinin dışında sadece ev eşyası ve gıdaların toplam değeri 4005 kuruş ile ortalamanın çok üstünde bir tereke değerinin olduğu da görülmektedir. Hacı Mehmed'in maddi durumu elvermesine rağmen her bir aile ferdine bir yatak düşmemesi, Savur evlerinin oda sayısı az olduğundan ebeveynler ve evlenmemiş aile fertlerinin tümü aynı odada yattıklarından ve yer darlığından dolayı iki kişi bir yatak paylaşmak zorunda kalmışlardır. Soğuk kış gecelerinde sadece bir odada bulunan şömine ile ısınıldığından tüm bireylerin aynı odada yatmaları da zorunluydu.

Beş farklı terekede yatak yerine döşek kaydedildiği görülmüştür. Aynı terekede farklı kalemlerde bir döşek 50 kuruş, bir döşek 27 kuruş ve bir döşek 15 kuruş olarak üç farklı döşegin kaydedildiği görülmüştür. Bu, aynı zamanda en yüksek ve en düşük fiyatlı döşegin bulunduğu kayıttır²²¹. Söz konusu farklılık, döşeklerin yün, pamuk veya çaputtan olma durumları ve yıpranmışlık durumlarına göre fiyatlandığını ortaya koymaktadır. Döşeklerin yataklara oranla daha düşük kıymette olduğu görülmektedir. Yataklar genellikle yastık, yorgan ve döşek şeklinde takım olarak kaydedilmiş, az da olsa yastık ve yorganların ayrı kaydedildiği de görülmüştür. İki terekeden birinde yastığın değeri 30 kuruş diğerinde 60 kuruşken, bir başka kayıta bir âdet yorgan ve yanında çaputtan yastık olarak ikisinin değeri 23 kuruş olarak belirlenmiştir²²². Yorgan kaydına da 4 terekede rastlanmış 33 kuruş 60 para ortalama değer ile yatağın ortalama değerinin neredeyse yarısı kadardır. Yatak eşyalarından yastık ve yorganın terekelerde sayısının az olması, yatakların takım olarak kaydedilmiş olmasından kaynaklandığı gibi yatak fiyatlarının yüksek olması da yine yatakların takım olarak kaydedilmiş olmasından kaynaklanır.

²²⁰ SŞS Sahife 32 Numara 7.

²²¹ SŞS Sahife 109 Numara 123.

²²² SŞS Sahife 5 Numara 164.

2.2.2. Yer Döşemeleri

Klasik Savur evlerinde bugünkü anlamda mobilyalar olmayıp, onların yerine oturmak için yerdeki döşemelerin üzerine minderler konulur, arkaya yaslanmak için de yastıklardan yararlanılırdı. Ev sakinlerinin oturma biçimi ve mekân kullanma tarzlarına bakıldığında, bağdaş kurarak veya diz çökerek rahat bir oturuş biçimine dayalı oda düzenlemesi var olduğu görülür. Geleneksel sivil mimari yapılarında evlerin pencerelerinin yaslanılan yastık hizasına kadar indirildiği, yerde oturan kişinin dışarıyı rahatlıkla görebileceği ferah bir ortam oluşturulduğu görülmektedir. İncelediğimiz defterde geçen başlıca yer döşemeleri hasır, kilim, pelas²²³, keçe, ferş²²⁴, köhne halice²²⁵, cacim²²⁶ ve serir²²⁷ gibi geleneksel döşemelerdir. Yer döşemelerinden her eve genellikle bir âdet düşmekte ise de çok az da olsa birden fazla eşyaya sahip olanlar da vardır. Şefistan köyünden Hacı Mehmed bin Abbas'ın terekesinde sekiz âdet pelas görülmektedir²²⁸. Tereke incelendiği zaman mutfak eşyalarının da çeşidinin fazla olduğu ve her birinden de birden fazla olduğu, yatak sayısı ve sekiz âdet pelasın oluşu büyük bir evinin olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı zamanda yarım değirmen hissesi olan tereke sahibinin değirmenine gelen civar köylüler, günlerce sıra beklerken onları ağırlamak için ihtiyacından fazla eşya buldurmak zorunda kalmış olmalıdır. Pelas, Avine köyünden Ahmed bin Ömer Geyikî'in terekesinde 50 kuruş²²⁹ kıymet ile en fazla değere sahip iken, Dengizan köyünden Emin bin Haso'nun terekesin de 5 kuruş kıymet ile en düşük değer ile kaydedilmiştir.²³⁰ Pelasın tüm terekelerdeki ortalama değeri 18 kuruş 67 para olarak tespit edilmiştir. Yer döşemelerinden kilimin bazen köhne kilim olarak kaydedildiği

²²³ Pelas, eski kilim, çul, aba, keçe gibi anlamlar içermektedir. Bkz. Mehmet Kankal, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Say Yayınları, İstanbul 2011, s.363.

²²⁴ Ferş: 1.döşeme, yayma. 2. halı, taş ve şâire döşetme. 3. (c.furûş, fûrûş) yayılan şey, yaygı, şilte, halı, seccade, hasır. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s.311.

²²⁵ Küçük halı. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s.582.

²²⁶ Câcîm: aba, kebe gibi kaba bir yün dokuma. 2. türlü renkli ipliklerden dokunan bir çeşit döşeme, cicim. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 150.

²²⁷ Serir kelimesi Arapçada taht yerine kullanılırdı. Bkz. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2011, s. 662.

²²⁸ SŞS Sahife 31 Numara 7.

²²⁹ SŞS Sahife 15 Numara 179.

²³⁰ SŞS Sahife 16 Numara 182.

görülmüş, bu şekilde kaydedilenlerin değeri 13 kuruş 33 parayken²³¹ en yüksek değerli kilim, Nüfus Memuru Diyarbakırlı Mehmed Mihri Efendi bin Memo Ağa'nın terekesinde iki kilim 107 kuruş 60 para olarak kaydedilmiştir kitanesi 53 kuruş 8 paraya tekabül etmektedir. Aynı terekede bir âdet köhne halıçe²³² de olup fiyatı 60 kuruş olarak kaydedilmiş, eski olmasına rağmen fiyatının çok iyi olduğu görülmüştür²³³. Kilimin görüldüğü terekeler içerisindeki ortalama değeri ise 27 kuruş 71 para olarak tespit edilmiştir. Kilimlerin her bir tereke içindeki sayısı genelde birden fazla olup bulunduğu terekeler içerisinde hane başına düşen kilim sayısı 2,13'tür. Dönemin ekonomik koşulları her bir eşyaya birden fazla işlev katmasını zorunlu kılmıştır. Buna en güzel örnek saman şalından verilebilir. Saman şalı, keçi kılı ipliğinden örülmüş küçük bir kayak şeklinde ve büyüklüğünde olup içine saman doldurulup at ve katır sırtlarında saman taşımaya yararken, kışın da dikiş yerleri açılıp kilim şekline getirilir ve yer döşemesi olarak kullanılırdı²³⁴. Saman şalı, 1 terekede 5 kuruş değer ile kaydedilmiştir²³⁵. Kaba ipliklerden imal edilen çuvallar da yazın hububat taşımak için kullanılsa da kışın yer döşemesi olarak kullanılmaktaydı.

2.2.3. Diğer Ev Eşyaları

Savur'da gelin olan genç kızların çeyizlerinin taşındığı, kalabalık evlere gelin gidenlerin, elbiselerinin, takılarının ve en özel eşyalarının muhafaza edildiği alanlar çeyiz sandıklarıydı. Savur kasabasının Seyyidin Mahallesi'nde sâkine Kâmile binti Paşo'nun nikah akdinde mehr-i mu'accel-i olan eşyalardan birisi de sandıktır²³⁶. Sandık, 11 âdet kayıta yer almış bunlardan 4 terekede fiyatı yazılmamıştır. Fiyatları yazılmayan sandıkların dördü de kadın terekesine aittir. Fiyatıyla yazılan 7 âdet terekede toplam 11 âdet sandık olup bunlardan da 4 tanesi kadın terekesine aittir. Fiyatları yazılan sandıkların ortalama âdet değeri 25 kuruş olarak bulunmuştur. Savur kasabası sakinelerinden iken vefat eden Aişe binti Hüseyin'nin terekesinde bulunan 2 âdet sandıktan birinin değeri 15 kuruş diğerinin değeri ise 4 kuruş olarak

²³¹ ŞŞS Sahife 52 Numara 44.

²³² Küçük halı. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s.582.

²³³ ŞŞS Sahife 109 Numara 123.

²³⁴ Özkan, 20.03.2019 tarihli görüşme.

²³⁵ ŞŞS Sahife 33 Numara 8.

²³⁶ ŞŞS Sahife 3 Numara 158.

kaydedilmiştir. Bu terekedeki 4 kuruşluk sandık toplam terekeler içerisinde en düşük değere sahip sandıktır²³⁷. Ahmedi köyünde sâkin iken vefât eden Emine binti Hacı Abdo'nun terekesinde bulunan 1 âdet sandığın değeri ise 120 kuruş olup bu da terekeler içerisinde en yüksek fiyatlı sandıktır²³⁸. Çeyiz sandıklarının arasındaki bu fark, eski veya yeni olmalarının yanı sıra imal edildikleri ağaç cinsine göre de fiyatları değişmektedir. Çok kıymetli meyvesinin olmasıyla kesimi kolay kolay yapılmayan ceviz ağaçlarından yapılan sandıklar en makbulüydü. Sandıklardan üçü Ahmedi, biri Kılıt, biri Avine ve birisi de Şute köyüne ait hükümlerde rastlanıp, geri kalanlar Savur kasabası ahalisine ait kayıtlarda rastlanmıştır. Sandıklara daha çok sulak yerleşim yerlerinde rastlanması, buraların diğer bölgelere göre hem ahşap hem de diğer ekonomik koşullar bakımından daha avantajlı olmalarıyla ilişkilidir.

Savur kasabasında çamaşırlar, evlerin yakınlarındaki akarsular üzerinde kurulan mahsel denen çamaşırhanelerde yıkanır²³⁹. Çamaşırhaneler içerisinde bulunan ocak yerlerine kazanlar yerleştirilir, çamaşırlar bu kazanların içinde kaynatılarak yıkanır²⁴⁰. Defterde geçen 36 âdet kazandan farklı olarak bir terekede çamaşır kazanı geçtiğinden bu mutfak eşyalarından ayrılmıştır. Normal kazanların ortalama değerleri 69 kuruş 58 para iken, çamaşır kazanının değeri 95 kuruş olarak kaydedilmiştir²⁴¹. Eşya sayısının azlığından dolayı bir eşyanın sadece bir iş için tahsis edilmediği, hele ki hacmi geniş olan kazanların, banyo ve çamaşır için su kaynatma, pekmez kaynatma ve bulgur kaynatmada kullanıldığı muhakkaktır. Yine 28 âdet leğenden farklı tanımlanan 1 âdet hamam leğenini bulunmaktadır. Özellik yazılmayan leğenlerin ortalama birim fiyatı 12 kuruş 28 para iken hamam leğeninin birim değeri 10 kuruş olarak kaydedilmiştir. Hamam leğeni ev eşyası ve sayısı fazla olan emekli yüzbaşının terekesinde rastlanmıştır²⁴². Ev eşyasının fazla olması her iş için ayrı bir eşya tahsis edilmiş olabileceği gibi, evin içinde banyonun olmayışı mutfak olarak kullanılan ve zahirenin saklandığı çok amaçlı yerlerde insanlar leğenin

²³⁷ SŞS Sahife 63 Numara 59.

²³⁸ SŞS Sahife 13 Numara 176.

²³⁹ Özkan, 20.03.2019 tarihli görüşme.

²⁴⁰ Yıldız, *Savur'daki Tarihi Eserler*, s.70-78.

²⁴¹ SŞS Sahife 14 Numara 178.

²⁴² SŞS Sahife 25 Numara 202.

içinde banyolarını yaptıklarından ve banyo yapılan bu leğeni gıdaların pişiriminde kullanılmadığından sadece bir amaç için kullanılmış ve adlandırılmıştır. İki farklı terekede de birer âdet hamam şalına rastlanmış olup ortalama birim değeri 7 kuruş 5 para olarak belirlenmiştir. Savur kasabası sakinelerinden iken vefat eden Aişe binti Hüseyin'nin terekesinde de 1 âdet hamam tası ve 6 âdet hamam takımı vardır²⁴³. 5 farklı terekede 61 âdet desti²⁴⁴ fiyatıyla beraber kaydedilmiş ve bir testinin ortalama fiyatı 0,90 para olarak bulunmuştur. Kuyulardan veya derelerden kullanım ve içmek için su taşınan testiler, maddi değeri az olduğundan ya hiç kaydedilmemiş ya da diğer küçük eşya guruplarıyla belki de hırdavat-ı menzil grubu içinde kaydedilmiştir. Örneğin nüfus memuruyken vefat eden Diyarbakırlı Mehmed Mihri Efendi bin Memo Ağa'nın terekesinde testi “*Burgul habbe ma'a 1 desti 7, Desti 1 ma'a burgul efağı 3, 1 Desti 1 guruş 20 para, Keza desti ma'a burgul 3 guruş 20 para, Keza 1 desti 2 guruş 30 para, 1 Desti ma'a 1 küllük 2 guruş 20 para, Desti ma'a düğme 3 guruş 10 para*” ifadeler ile kaydedilmiştir²⁴⁵. Burada görüldüğü üzere bulgur ile testi 7 kuruş, diğer hissede ise bulgur ile testi 3 kuruş 20 para olarak kaydedilmiş, ayrı bir hisse olarak da testi ile bulgur eşyası 3 kuruş olarak kaydedilmiştir. Testinin bulgur ve bulgur eşyasıyla kaydedilmesi bulgurun büyük testilerde muhafaza edildiğini, taksimat sırasında bulgurun ölçülmeyip testiyle beraber fiyatlandırıldığını ortaya koymaktadır. Aynı terekenin diğer hisselerinde testi birinde 1 kuruş 20 para, diğerinde 2 kuruş 30 para değerle kaydedilmiş, bu iki testinin ortalama değeri ise 1 kuruş 75 para olarak tespit edilmiştir. 1 âdet testinin ortalama değeri 1 kuruş 75 para bulunduğuna göre, bulgur ile kaydedilen testiler fazla büyük olmamalı ki birinin toplam değeri 3 kuruş 20 para, diğerininki ise 7 kuruştur. Aynı terekede iki âdet testinin daha kaydı olup, bunların değerleri çok az olmalı ki biri küllük ile diğeri düğme ile beraber kaydedilmiştir.

Terekelerde bahsi geçen küp, içine su, yağ ve pekmez gibi sıvılar konulan testiye benzer fakat testiden çok daha büyük bir ev eşyasıdır. Savur'da yoğun bağcılık faaliyeti sonucu elde edilen pekmezler özellikle bu küplerde saklanırdı. Küpün ortalama birim değeri ise 6 kuruş 46 para olarak bulunmuştur. Ev eşyası

²⁴³ ŞŞS Sahife 64 numara 61.

²⁴⁴ Testi. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s.213.

²⁴⁵ ŞŞS Sahife 109 Numara 123.

olarak sayabileceğimiz küfe²⁴⁶, tarım ile uğraşan toplumun en önemli eşyalarından biridir. Sert yapısıyla özellikle meyve ve sebzelerin taşınırken ezilmelerini önlemesi açısından önemliydi. Üç terekede birer âdet ve her biri 5 kuruş değerinde olan küfe kaydı vardır.

Avine kazasında nüfus memuru iken vefat eden Diyarbakırlı Mehmed Mihri Efendi bin Memo Ağa'nın terekesi eşya çeşitliliği bakımından çok önemlidir. Diğer hiçbir terekede olmayan eşyalar burada ayrıntısıyla yazılmıştır. Bu eşyaların çoğu diğer eşya grupları içerisinde gösterilmiş fakat diğer eşya gruplarına girmeyen ve sadece bu terekede geçen ev aletleri ise; *"2 çini 5 kuruş, 5 kaşık 15 kuruş, 4 şişe 3 kuruş 20 para, 1 elek 9 kuruş, 1 carud 1 ekiş 1 maşa (..) tabağı, fanus hırdavat 7 kuruş 20 para, 2 ayaklı lanba 27 kuruş, 1 lanba kürsüsü 12 kuruş, 1 lanba ma'a 1 kahve dibeği 8 kuruş 20 para, 2 gaz tenekesi 6 kuruş, 3 baston, 1 raht ağacı 8 kuruş, 2 bıçak tenekeden ibrik, 2 şurub tenekesi 6 kuruş 20 para, 1 cevizden beštahta 25 kuruş, 1 et tahtası, 1 büyük heğbe 4 kuruş, 1 idare lambası tuz tabağı 1 mum tenekesi 120 kuruş, 1 yemek kürsisi 2 kuruş, 1 cevizden beštahta 25 kuruş, 10 soba tahtası ma'a 1 ocak tahtası 3 kuruş, 1 minkal 3 kuruş 20 para, 1 gümüş mühür 7 kuruş, 3 yazı kalemi, 100 demirhindi dirhem 1 kuruş 20 para, 1 divit takımı 10 kuruş"* şeklinde kaydedilmiştir²⁴⁷. İncelediğimiz sicilin sadece bu terekesinde kaşık, çini ve camdan mamul mutfak eşyasına rastlanmış, bunların fiyatlarının da diğer eşyalarla kıyasla yüksek olduğu görülmüştür. Terekeye ilk bakıldığında çok fazla ayrıntıya gidildiği gibi görülebilir, fakat eşyaların fiyatları yüksek olduğundan hepsi kayıt altına alınmıştır. Günümüzde kıymetsiz gibi görünse de zamanında Savur'da sadece bir kişide bulunan minkal (mangal) o dönemlerde şimdiki gibi üzerinde sadece et pişirilmeyip, aynı zamanda seyyar ocak görevini görürdü. İçine konulan közlerle üzerinde yemekler pişirilir, şöminesi olmayan odalarda kışın ısınmak için kullanılır, 3 kuruş 20 para fiyat ile hak ettiği değer verilmiştir. Terekede geçen carud ile mangala köz bırakılır veya içindeki kül alınır, maşa ile yine közler karıştırılırdı. Tereke sahibi nüfus memurunun devrine göre oldukça modern bir hayat yaşadığı görülmektedir. Çok sayıda kitabı olup bu kitapları okumak için bir çalışma masası ve

²⁴⁶ Küfe; kaba ve dayanıklı büyük sepet. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s.628.

²⁴⁷ ŞŞS Sahife 109 Numara 123.

sandalyesi dahi vardır. Gündüz yoğun mesaisinden okumaya vakit bulamamış olmalı ki bu kitapları akşam okumak için her türlü donanım ve konforu sağlamıştır. Kitaplarını elektriğin olmadığı bir dönemde akşam rahatlıkla okuyabilmek için fanus ve malzemesi, ayaklı lamba, idare lambası, mum tenekesi, gaz tenekesi ve bir de lamba kürsüsü vardır. Yukarıda görüleceği üzere bunların da fiyatları çok yüksek olup herkesin sahip olamayacağı eşyalardır. Masasında, lambalar altında kitaplarını okurken yine terekede geçen çay kadehleriyle bazen çayını, bazen de dibek kahvesini içtiği söylenebilir. Yaptığı okumalarla edindiği bilgi birikimini yazıya aktardığı, sahip olduğu yazı kalemi ve divit takımından anlaşılabilir.

Bazen terekelerde değeri az olan küçük ev aletleri topluca yazılmıştır. Ömerkân-ı Fevkânî nâhiyesi kurâlarından Rahin köyü ahalisinden iken vefat eden Mehmed Reşid bin Davud'un terekesinde 24 âdet Evân-ı nühâsiyenin²⁴⁸ toplam değeri 180 kuruş olarak kaydedilmiştir. Burada bakırdan mamul ev eşyalarının birim değeri ortalama 7 kuruş 5 para gibi az olmayan bir fiyat çıkmasına rağmen eşyalar ayrı yazılmayıp toplamı yazılmıştır. Küçük ev eşyalarından maddi değeri az olanlar teker teker yazılmayıp hepsine birden “*Hırdavat-ı Menzil*” veya “*Hırdavat-ı Beytiye*” denilerek fiyatlarının toplamı bir yazılmıştır. Bu çeşit kayıtlara 70 terekede rastlanmıştır, söz konusu terekelerde Hırdavat-ı Menzil kaydının ortalama değeri 26 kuruş 18 paradır.

Terekelerde fiyatı belirlenmemiş lakin veraset konusu olan eşyalar da çok fazladır. Savur kasabası sakinlerinden iken vefat eden Aişe binti Hüseyin'in terekesinde görülen hamam tası, gümüşten iğne, hamam takımı, gurbul, sıtıl, çarçaf, tesbih ve namazlık gibi ev eşyalarına diğer terekelerde fazla rastlanmamaktadır²⁴⁹. Yine eşya çeşitliği fazla olup fiyatları yazılmayan Savur kazasına tâbi Kılıt köyü ahalisinden ve protestan milletinden Cena veledi Melki Murad'a ait bir hükümde, eşi öldüğü için Mardin'de bulunduğu sırada evindeki mal ve eşyaları kayınbabası Maksî Şehendi veledi İsa'nın aldığını iddia ettiği ve dava konusu olan eşyalarından bir âdet destere, yüz dirhem sabun, dört adet bıçak, iki adet mikraz, sekiz adet küp, sekiz adet sedeften tesbih, iki adet namazlık, iki adet boğça diğer terekelerde fazla rastlanmayan

²⁴⁸ Bakır eşya. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s.1010.

²⁴⁹ ŞŞS Sahife 64 Numara 61.

eşyalardandır²⁵⁰. Terekelerde çıkan eşyalardan hareketle Savur evlerinin içini tasvir etmeye çalıştığımızda süs eşyası ve mefruşat bulunmadığı, hatta yer döşemelerinin de yetersiz kaldığı görülmüştür. Gayrimenkuller hariç ortalama 1000 kuruşun altındaki terekelerde mutfak eşyası dışında, ev eşyası olarak sadece yatak görünmektedir. Bu tür evlerde mutfak eşyası da zaruri olan tencere, tava, kazgan, ibrik ve tasta ibarettir. Ev eşyası olarak zenginlik durumuna göre bir veya iki yataktan başka eşya bulunmamaktadır. 1000 kuruşun üstündeki terekelerde ise diğerlerinden farklı olarak çoğu zaman yatakla beraber pelas veya kilim bulunabilmekteydi. Mutfak eşyasının ise bu tür evlerde sayı ve çeşit olarak biraz daha arttığı görülmüş fakat ev eşyasının çeşidinde bir değişiklik görülmemiştir. Tablo 8’de görüleceği üzere ev eşyası olarak evlerin genelinde yatak ve pelastan başka bir eşyanın bulunmadığı, oturma minderleri bulunmadığından yatakların belki de geceleri uyku için gündüzleri oturmak için kullanıldığı, odanın ortasına da varsa kilim veya pelas serildiği düşünülmekte, bu da evlerinin içinin son derece sade olduğunu göstermektedir. Tablo 8’de bulunan diğer ev eşyalarının ise bulunduğu tereke sayısından da anlaşılacağı üzere normal halkın evinde olmayıp devlet görevlilerinden Savur’da görev yapan nüfus memurunun evinde ve Avine köyünde oturan emekli bir yüzbaşının evlerinde görülmüştür. Söz konusu kamu görevlilerinin gelirleri halka göre çok iyi olmalı ki halkta rastlanmayan birçok lüks eşya evlerinde mevcut idi. Bu durumun bir istisnası, yukarıda bahsettiğimiz Savur kasabası ahalisindenken vefat eden Aişe binti Hüseyin’in terekesidir.

Tablo 8: Ev Eşyaları

EV EŞYALARI	BULUNDUĞU TEREKE SAYISI	GEÇTİĞİ TEREKELER DEKİ TOPLAM MİKTARI	GEÇTİĞİ TEREKELERE DÜŞEN ORTALAMA MİKTAR	ORTALAMA BİRİM DEĞERİ
Yatak	98	167	1,7 adet	55 kuruş 33 para
Pelas	70	126	1,8 adet	18 kuruş 67 para
Yorgan	4	5	1,2 adet	33 kuruş 60 para
Döşek	5	5	1 adet	22 kuruş 40 para

²⁵⁰ ŞŞS Sahife 161 Numara 181.

Yastık	2	2	1 adet	46 kuruş 50 para
İbrik	23	26	1,1 adet	10 kuruş 57 para
Cacim	2	4	2 adet	21 kuruş 25 para
Sandık	7	10	1,4 adet	27 kuruş 10 para
Çamaşır kazanı	1	1	1 adet	95 kuruş
Çadır	1	1	1 adet	200 kuruş
Keçe	5	5	1 adet	26 kuruş
Küp	9	14	1,5 adet	6 kuruş 46 para
Kilim	15	32	2,1 adet	27 kuruş 71 para
Hamam Leğeni	1	2	2 adet	10 kuruş
Çekmece	1	2	2 adet	5 kuruş
Çuval	19	22	1,1 adet	16 kuruş 90 para
Nıkra	2	2	1 adet	200 kuruş
Saman Şalı	1	1	1 adet	5 kuruş
Küfe	3	3	1 adet	5 kuruş
Haban	1	10	10 adet	2 kuruş
Tuluğ	1	1	1 adet	5 kuruş
Evân-ı nühâsiye	1	24	24 adet	7 kuruş 5 para
Garyol	1	1	1 adet	2 kuruş
Hasır	2	4	2 adet	5 kuruş
Dolap	1	1	1 adet	2 kuruş
Zenbil	1	2	2 adet	0,15 para
Desti	4	37	9,2 adet	0,90 para
Gaz Tenekesi	2	6	3 adet	1 kuruş 5 para
Maşa	1	2	2 adet	0,25 para
Harba	1	1	1 adet	0,5 para
Şuşe	1	2	2 adet	0,25 para
Çıra tenekesi	1	2	2 adet	0,25 para
Hamam Şalı	2	2	1 adet	7 kuruş 5 para
Kefgir	3	3	1 adet	3 kuruş
Büyük Makas	1	1	1 adet	2 kuruş
İplik	2	2	1 adet	8 kuruş
Ayaklı Lamba	1	2	2 adet	13 kuruş 5 para
Lamba Kürsüsü	1	1	1 adet	12 kuruş
Elek	1	1	1 adet	9 kuruş
Şurub tenekesi	1	2	2 adet	3 kuruş 1 para
Yazı Kalem	1	1	1 adet	3 kuruş
Cevizden Peştahta	1	1	1 adet	25 kuruş
Et Tahtası	1	1	1 adet	2 kuruş
Köhne haliçe	1	1	1 adet	60 kuruş
Arşimen ferş	1	2	2 adet	20 kuruş

Yüz yastık	1	2	2 adet	19 kuruş
Yemek kürsisi	1	1	1 adet	2 kuruş
Soba tahtası	1	1	1 adet	10 kuruş
Minkal	1	1	1 adet	3 kuruş 20 para
Serir	2	4	2 adet	13 kuruş
Yak	1	3	3 adet	12 kuruş 46 para
Divit Takımı	1	1	1 adet	10 kuruş
Gümüş Mühür	1	1	1 adet	7 kuruş
Kama	1	1	1 adet	25 kuruş
Yemek sofra	1	1	1 adet	15 kuruş
Hurdavât-ı menzil	70	70	1 adet	26 kuruş 18 para

2.3. MUTFAK EŞYALARI

Savur halkının kullandığı mutfak eşyası onların yemek kültürünü ve aile yapısını yansıması bakımından oldukça önemlidir. İncelediğimiz defterde geçen kayıtlar içerisinde yemeklerin pişirildiği yer olan madbah (mutfak) sadece bir hükümde geçmektedir²⁵¹. Sicildeki çoğu kayıta varisler arasında bölüşülen evlerin oda, eyvan, avlu ve ahırdan ibaret oldukları görülmüştür²⁵². Savur'daki evlerin genelinin bu tür yapılar olduğu ve ayrı bir bölüm olarak mutfakın bulunmadığı anlaşılmaktadır. Yemeklerin pişirildiği yerler, zahirelerin muhafaza edildiği ve banyo yapılan yerler ile aynıdır. Bu bölümlerde yemekler odunlu ocaklar üzerinde pişirilirdi. Mutfak eşyaları da ocağın etrafında çoğu zaman duvarlara asılarak muhafaza edilirdi. Terekelerde hemen hemen her evde tencere, sahan, tava, tas, lengeri²⁵³, taşt²⁵⁴, kazgan (kazan), leğen, satıl gibi mutfak eşyaları bulunurdu. Bu eşyalar genellikle özellik belirtilmeden tencere, tava, tas şeklinde yazılmıştır. Bu eşyalar az da olsa bazı terekelerde mamul edildikleri hammaddeye göre nuhas²⁵⁵, çinko gibi, bazen büyüklüklerine göre sağire, sağır, kebire, kebir ve orta gibi, bazen de kullanılmışlık durumuna göre eski ve evsat gibi, bazen de işlevine göre et

²⁵¹ SŞS sahife 3 Numara 160.

²⁵² SŞS Sahife 36 Numara 14.

²⁵³ Lengeri: lenger, büyük bakır sahan. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s.655.

²⁵⁴ Leğen; Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s.1243.

²⁵⁵ Nuhas: Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s.1010.

tenceresi, hamam leğeni, kulplu tas ve çamaşır kazganı gibi özellikler ile kaydedilmiştir. Çoğu fakir olan halkın kullandığı mutfak eşyaları genellikle bakırdan imal edilmişti ve bu eşyaların bazen de terekelerde tek tek yazılmayıp envan-ı nühasiye şeklinde topluca kaydedildiği de görülmüştür. Zenginlerin terekelerinde cam ve ini'den mamul eşyalar da bulunmaktaydı.

Terekelerde en sık görülen ve neredeyse her terekede bulunan eşyaların başında tencere gelmektedir. Tencere, toplam terekelerin 103'unda geçmekte, bir başka deyişle toplam terekelerin %71'inde tencere bulunmaktadır. Bu muhallafatlar içerisinde en yüksek oran olup, halkın en temel ihtiyaı olduğunu göstermektedir. 103 terekede 119 tencere kaydı olup ortalama her eve birden fazla tencere düşmektedir. Tencerelerin ortalama birim değerinin 20 kuruş 13 para olduğu görülmüştür. Tencereler, bazen tava, sıtıl, leğen ve tas ile birlikte kayda geçirilmiş ve toplam fiyatları yazılmıştır. Tencerelerin fiyatları mamul edildiği metalin cinsine, büyük-kk olma durumuna ve eski-yeni durumuna göre değişmektedir. Byklklrine göre fiyatları değerien tencere bir terekede sağir tencere 5 kuruş, orta tencere 18 kuruş ve kebir tencere 25 kuruş olarak kaydedilmiřtir²⁵⁶. Bir başka terekede ise normal tencereye 30 kuruş fiyat belirlenmişimken 2 adet nuhas tencerenin fiyatı da 30 kuruş olarak belirlenmiřtir²⁵⁷. Buradan anlaşılacağı gibi bakır tencere normal tencerenin yarı fiyatı değerindedir. Terekede eski sıfatıyla kayda geçen tencerenin değeri 4 kuruş olarak kaydedilmiş²⁵⁸, bazı terekelerde evsat (orta halli²⁵⁹) olarak kaydedilmiştir.

Tencerede pişirilen yemeğin sunumunda kullanılan sahan, zaruri mutfak eşyalarından olup 96 terekede kayda geçmiştir. Fiyatları belli olan 85 terekedeki kayıt ele alınmış bunlarda toplam 148 âdet sahan olup neredeyse hane başına iki âdet sahan düştüğü görülmüştür. Metal yemek kabı olarak bilinen sahanın her eve tam olarak iki adet düşmemesi, evlerde en fazla iki çeşit yemeğin pişirildiğini, ailenin tüm fertlerinin yer sofrasında tek bir kaptan yemek yediğini göstermektedir. Hatta hane başına bir tencerenin düşmesi o hanede sıcak yemek olarak bir çeşit yemeğin

²⁵⁶ SşS Sahife 144 Numara 160.

²⁵⁷ SşS Sahife 69 Numara 68.

²⁵⁸ SşS Sahife 30 Numara 3.

²⁵⁹ Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s.290.

piştiğini, ikinci sahanı olan hanelerde, ikinci sahana ana yemek koyulmadığı anlaşılmaktadır. Sahanlar, nuhas sahan ve çinkodan sahan olarak kaydedilmiştir. Ortalama birim değeri bir tencerenin dörtte biri değerinde olup 5 kuruş 85 para olarak ortalamaya yansımıştır.

Hem pişirmede hem de sunumda kullanılacak eşyalardan tava, 79 terekede görülmüştür. Hanelerde bulunma oranı en yüksek eşyalardan olan tavanın ortalama birim değeri ise 9 kuruş 8 para olarak belirlenmiştir.

Su, ayran ve hoşaf içmek için kullanılan tas, 83 terekede geçmekte olup bunlardan 74 âdeti fiyatıyla beraber yazılmıştır. Kayıtlarda su tası, kulplu tas ve büyük tas sıfatlarıyla yazılanlar olduğu gibi hammaddesine göre nuhas tas gibi kayıtlar da görülmüştür. Savur kasabası sakinlerinden iken vefat eden Aişe binti Hüseyin'in varisleri veraset konusunda anlaşamayıp mahkemeye taşıdıkları mal davasında 8 âdet nuhas tas, 1 âdet kulplu tas, 1 âdet hamam tası ve 1 âdet tas olarak dört farklı tas çeşidi kayda geçirilmiştir²⁶⁰.

Su kabı olan ibrik, 23 terekede görülmüş, ortalama birim fiyatı 10 kuruş 57 paradır. İbrikler; tenekeden mamul ibrik, ibrik ve eski ibrik şeklinde tanımlanmıştır. Tenekeden mamul ibriğin fiyatı 0,5 para²⁶¹ iken normal olanların fiyatları, on farklı terekede 15 kuruş olarak değer görmüştür.

Terekelerde sık rastlanan mutfak eşyalarından lengeri'ye²⁶² 61 terekede rastlanmıştır. Envan-ı nuhasiyeden lengeri ve nuhas lengeri şeklinde sıfatlandırıldığı görülmektedir. Taşt ve leğen birbirlerine yakın anlamda²⁶³ olmakla birlikte 40 terekede taşt geçmekte ve 26 terekede leğen geçmektedir. Leğenin tüm terekelerdeki ortalama birim değeri 12 kuruş 28 para iken taştın ortalama birim değeri 36 kuruş 18 para olarak tespit edilmiştir. Maddi değerlerinden hareket ile temelde birbirlerinden farklı eşyalar olduğu, büyüklük ve ağırlıklarının da değiştiği, ona göre de fiyat farkının ortaya çıktığı görülmektedir.

²⁶⁰ SŞS Sahife 64 Numara 64.

²⁶¹ SŞS Sahife 63 Numara 59.

²⁶² Lenger; büyük bakır sahan. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s.655.

²⁶³ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s.s.1243.

Diğer mutfak eşyalarından kuşhane, dibi dar ve ağza doğru gittikçe genişleyen, yayvan şeklinde bir çeşit küçük tencedir²⁶⁴. Kuşhaneye üç terekede rastlamaktayız, ilk tereke Avine köyünden vefat eden Ahmed bin Ömer Geyiki'ye ait olup mal varlığı ve mal çeşitliliği bakımından orta hâlli bir terekeye sahip olduğu görülmektedir²⁶⁵. İkinci tereke, Avine köyünden Emekli Yüzbaşı Mehmed Ağa bin Hasan Ağa'nın terekesinde olup bu tereke incelediğimiz terekeler içerisinde en varlıklı terekelerden birisidir. Toplam serveti 1840 kuruş olup mal miktarı ve mal çeşitliliği bakımdan çok fazladır²⁶⁶. Kuşhanenin bulunduğu üçüncü tereke ise Nufus Memuru olan Diyarbakırlı Mehmed Mihri Efendi bin Memo Ağa'nın terekesidir. Bu terekenin içindeki eşyalara bakılacak olursa defterin en zengin terekesidir ve bu terekede iki âdet kuşhane geçmektedir. Birincisi çinkodan kuşhane ma'a kapak 6 kuruş 20 para değerinde, ikincisi nuhastan kuşhane ma'a kapak 19 kuruş değerindedir²⁶⁷. Padişahın mutfağındaki karşılığı ile incelediğimiz kuşhaneye, terekelerde maddi durumları iyi olan, bir emekli yüzbaşı ile nüfus memurunun terekelerinde rastlanması onun zenginlerin kullanabildiği bir eşya olduğunu gösterir.

Terekelerdeki mutfak eşyalarından kazgan (kazan), sıtıl, sini, sac ve nıkra gibi eşyaların sayıları az olmamakla beraber bu tür eşyaların hacimleri çok fazla olduğundan kullanım alanları da değişebilmektedir. Bağcılığın çok yaygın olduğu Savur bölgesinde üzümün şirasının alınıp pekmez, cevizli sucuk ve pestil yapımında hacmi büyük lengeri, taşt leğen, kazan ve sıtıl gibi eşyalara ihtiyaç vardı. Bu tür eşyalar, kalabalık ailelerde yemek yapmak için kullanıldığı gibi çamaşır için su kaynatma gibi işlevlerde de kullanılmaktaydı. Taşt'ın çok daha büyüğü olan nıkra ise burgul yapmak için buğdayın içinde kaynatıldığı bakırdan kaptır. Nıkra'ya terekelerde az sayıda rastlanması, çok büyük olduğundan maliyetinin de fazla olduğunu, daha küçük kaplar içerisinde buğdayın kaynatılma yoluna gidildiğini düşündürmektedir. Daha önce de değinildiği gibi miktar ve çeşitlilik bakımından en

²⁶⁴ Kuşhane; Padişahın şahsına münhasır en kaliteli gıdalar ile en lezzetli yemekler kuşhane ile pişirilip sunulurdu. Padişahın özel yemeklerinin pişirildiği bu mutfağa kuşhane matbahı denilir, has odaya yakın bir yerde bulunurdu. Bkz. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 419.

²⁶⁵ SŞS Sahife 15 Numara 179.

²⁶⁶ SŞS Sahife 25 Numara 202.

²⁶⁷ SŞS Sahife 109 Numara 123.

zengin tereke, Nüfus Memuru olan Diyarbakırlı Mehmed Mihri Efendi bin Memo Ağa'nın terekesidir. Bu terekede diğerlerinde hiç olmayan; çay kadehi, çini, tabak, çaydan kaşık, fincan ve cezve gibi mutfak eşyalarına rastlanmıştır²⁶⁸. Az sayıda olup ve sadece zenginlerin terekesinde rastlanan diğer eşyalar; kevgir²⁶⁹, et tahtası, kama ve yemek sofrasıdır.

Tablo 9: Mutfak Eşyaları

MUTFAK EŞYASI	BULUNDUĞU TEREKE SAYISI	GEÇTİĞİ TEREKELERDE TOPLAM MİKTARI	ORTALAMA BİRİM DEĞERİ
Tencere	103	119	20 kuruş 13 para
Sahan	85	148	5 kuruş 85 para
Tava	79	80	9 kuruş 8 para
Tas	74	89	3 kuruş 95 para
Lengeri	51	81	8 kuruş 64 para
Taş	40	44	36 kuruş 18 para
Kazgan (Kazan)	28	36	69 kuruş 58 para
Leğen	26	28	12 kuruş 28 para
Satıl	23	27	13 kuruş 40 para
Sini	6	8	18 kuruş 16 para
Kuşhane	4	8	11 kuruş 9 para
Sac	4	5	3 kuruş 8 para
Havan ²⁷⁰	2	2	15 kuruş 5 para
Nıkra	2	2	200 kuruş
Tabak	2	5	8 para
Çay ibriği	1	1	5 kuruş
Yemek sofrası	2	2	22 kuruş 5 para
Kama	1	1	25 kuruş
Et tahtası	1	1	2 kuruş
Kevgir	3	3	3 kuruş
4 Adet Çay Kadehi,4 Adet Çini, 1 Adet Tabak, 3 Adet Çaydan Kaşık	1	1	17 Kuruş

²⁶⁸ ŞŞS Sahife 109 Numara 123.

²⁶⁹ Kevgir. Yemeğin köpüğünü almaya yarayan delikle kaşık Bkz. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 392.

²⁷⁰ Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 193.

2.4. GİYİM-KUŞAM VE SÜS EŞYASI

Kayıtlarda 10 kuruştan az olan eşyalar genellikle benzer eşyalar ile gruplandırılıp topluca yazılmıştır. Giyim, kuşam ve süs eşyaları genelde 10 kuruşun altında olduğundan, terekelerde fazla rastlanmamıştır. Giyim, kuşam ve ziynet eşyalarının; ihtiyar heyeti, köyün ileri gelenleri veya naib tarafından daha önce taksim edilen fakat varislerin kendi aralarında anlaşamadıkları veya birinin diğerine haksızlığı sonucu mahkemeye taşınan davalarda ayrıntısıyla yazıldığı görülmektedir. Kadının taraf olduğu bu tür anlaşmazlıkların yanı sıra söz konusu eşyalara sadece kadın terekelerinde rastlanmaktadır. Kadınların terekesi de az olduğundan incelediğimiz sicilde söz konusu eşyalar az ise de çeşitleri çok olup dönemin yaşam tarzına ışık tutmaktadır. Kadın giyimi olarak kayıtlarda; entari²⁷¹, elbise, fermane²⁷², dülbent²⁷³, yazma, kesrevan²⁷⁴, kumaştan ve alacadan yelek, peştamal²⁷⁵, çizme gibi eşyalar görülmüştür. Erkek giyimi olarak da fes²⁷⁶, takye²⁷⁷, arakçin²⁷⁸, puşi²⁷⁹ gibi giysiler kayıtlara yansımıştır. Hem kadın hem de erkek giysileri için kullanılanlar ise

²⁷¹ Entari-antari: Basma patiska ve sair kumaşlardan yapılır, uzun bir libas düz ve süssüz kadın esvabı; eskiden erkekler tarafından da giyilmiştir. Kadın ve erkeklerin iç donu ve iç çamaşırı üstüne geceleri yatarken giydikleri uzun gömleğe de gecelik entarisi denirdi. Bkz. Reşat Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Sümerbank Kültür Yayınları, Ankara 1969, s. 102.

²⁷² Fermane: Türlü nakışlarla işlemeli, önü kavuşmayan, yeleğe benzeyen bir giysi. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=122130 Erişim Tarihi 24.02.2019.

²⁷³ Dülbent-Tülbent: Tül, başa ve boyuna bağlanan ince beyaz kumaş. Değirmi kesilen parçaları üzerine yazma usulü ile nakışlar basılarak kadınlara baş yemenileri ve namaz bezleri yapılmıştır. Bkz. Mine Esiner Özen, "Türkçe'de Kumaş Adları", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı: 33, İstanbul 1981, s. 312.

²⁷⁴ Kesrevan: Puşi çeşitlerinden Kırmızı Kenar, Beyaz Kenar, Yedi Renk, Telgrafı ve Alması'den biridir. Bkz. Ahmet Taşgın, "Diyarbakır'da Geleneksel Bir Meslek Puşçilik", <http://www.suryaniler.com/kultur-sanat.asp?id=371> Erişim Tarihi 24.02.2019.

²⁷⁵ Peştamal: Bele bağlanan ve vücudun belden aşağı kısmını örten bez. Bkz. Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 191.

²⁷⁶ Fes: Kuzey Afrika'nın batısında Fas şehrinde icat edilmiş kırmızı renkli bir baş kisvesidir. Bütün Osmanlı memleketlerinde ve diğer bazı Müslüman memleketlerde yayılmış ve giyilmiştir. Osmanlı imparatorluğunun son yüzyılı içinde erkekler için kabul edilmiş ve resmîyete bürünmüş kırmızı renkli serpuştur. Bkz: Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 113.

²⁷⁷ Takiye-Tekke: Kavuk, külah, fes gibi her hangi bir serpuş altına giyilen ve başın terini emerek serpuşun kirlenmesini önleyen ince bezden yapılmış hafif baş kabının adıdır. Arapça kemer ve kubbe anlamında Tak isminden gelir, asıl yazılışı ve okunuşu da "Takiye" dir, fakat dilimizde Takke denile gelmiştir. Bkz. Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 220.

²⁷⁸ Arakçin: Arak, ter; çin, toplayan manasına gelir. Dolayısıyla arakçin ter toplayan demektir. Kavuşun altına giyilen takkenin adıydı. Bkz. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 42.

²⁷⁹ Puşi: Eskiden erkeklerin başına sardıkları hafif sarık. Bkz Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 195.

gömlek, çakit, don²⁸⁰, uçgur²⁸¹ gibi giysilerdir. Örneğin ortak isimlendirilen gömlek günümüz giysisine benzemeyip, eteği olan çıplak tene giyilen hem kadın hem de erkek giysisi olup, erkeğin etek boyu daha kısa olmasıyla kadınınkinden ayrılır²⁸². Görülen giyim eşyalarından sadece kadının birden fazla ve çeşitte giyiminin olduğu, erkeğin ise muhallafata konu olacak ikinci bir giysisinin olmadığı görülmüştür. Kayıtlarda geçen erkek giysilerinin de kadınların taraf olduğu dava veya kadın terekelerde rastlanmıştır. Yukarıda erkek giyimi olarak saydığımız giysiler, Savur kasabası sakinlerinden Sadık bin Ali eş-Şiar'ın, eşi Fatıma binti Şeyhi el-Bajari ve kayınpederi Şeyhi el-Bajari'yi dava edip kayınbabasının teşvikiyle eşinin bir yıldır kendisinden ayrılıp babasının evine yerleştiğini ve kendisine dönmesini talep ettiği davada görülmüştür. Tarafların ayrılığı ile sonuçlanacak bu davada, Fatıma'nın kendisinin olduğunu iddia ettiği giysiler içerisinde fes, arakçin ve takye gibi erkek giyim aksesuarları da vardır. Fatıma'nın eşyaları arasında bir âdet sandığın da bulunması bu eşyalarının tümünün kocasından kalmadığı çeyiz sandığıyla beraber babasının evinden getirdiği, erkek eşyalarının da aslında kocasının olmayıp, çeyizinin içerisinde olduğunu göstermektedir. Dava tarihinden iki yıl önce evlenmiş olmaları bu süre içerisinde de bir yıl ayrı kalmaları Fatıma'nın çeyizinin bozulmamış olabileceğini ve gerçekte de bu erkek giysilerinin damada alınan hediyeler olarak çeyiz sandığıyla beraber babasının evinden getirilmiş olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir²⁸³. Fatıma'nın giyim eşyası içerisinde biri kumaştan diğeri izardan iki âdet entari, on âdet gömlek, kumaştan dört âdet yelek, alacadan²⁸⁴ üç âdet yelek, sekiz âdet don, dokuz âdet uçgur, üç âdet takye, dört âdet yazma, bir âdet beyaz fermaniye, üç âdet arakçin, iki âdet kuşak, bir âdet kesrevan, iki âdet fes, iki çift

²⁸⁰ Don: Vücudu belden aşağı topuklara kadar örten, ve bacaklar için iki paçası bulunan ve ten üstüne giyilen bir iç çamaşırıdır. Bkz. Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 93.

²⁸¹ Uçgur: iç donu ve şalvar anlamında kullanılışsada aslında bu giysinin bele tutturulması için ben kısmında kumaşın kıvrılartak boru şekline getirildikten sonra içine geçirilen ince kumaşın adıdır. Bkz. Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 136.

²⁸² Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 125.

²⁸³ ŞŞS Sahife 41 Numara 21.

²⁸⁴ Alaca: Umumiyetle kırmızı zemin üzerine sarı çubuklu pamuklu bir kumaştır; pamuklu alaca ve ipekli alaca diye ikiye ayrılır. Bkz. Özen, "Türkçede Kumaş Adları", s. 300.

Alaca: çok dayanıklı bir kumaş olup pamuklu alacalar Anadolu köylüsünün erkeklerine mintanlık, kadınlarına şalvar ve entarilik olmuştur. Bkz. Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 10.

yemeni²⁸⁵, bir âdet puşî, iki âdet peştamal ve bayan fermâne bulunmaktadır. Giyim çeşitliliğine ve her bir çeşit giysiden birden fazla olmasına bakılırsa Fatıma'nın çok lüks bir hayat içerisinde olduğu görülmektedir. Bu bağlamda gerek babalarından çeyiz yoluyla gerekse kocalarından kaynaklı ekonomik gücü iyi olan Savur kadınlarının giyim eşyalarının sayısı ve çeşidinin fazla olması, mekâna ve ortama göre giyinebildiklerini gösterir. Ayrıca giysilerinin sayısı olarak fazla olması, temiz ve bakımlı olduklarını, ileride göreceğimiz üzere takılarıyla da gösterişi ve ihtişamı sevdiklerini göstermektedir.

Kadınların giyim ve ziynet eşyaları genelde nikâh sırasında mehir ile kazanılmıştır. Savur kasabası Sayyidin Mahallesi'nde sakine olan Kamile binti Paşo ile Ömer Bey bin Ali Bey arasındaki nikâhta kadına mehr-i muaccel karşılığında kırk âdet gazi, bir çift küpe, gümüşten kemer²⁸⁶, üç kat elbise, ipekten mamul çarşaf, bir yatak, bir sandık ve altın arabiyat verilmiştir²⁸⁷. Görüldüğü üzere giyim ve ziynet eşyaları kadınlara ait olup, erkek terekelerinde fazla rastlanmamıştır, söz konusu eşyalara genellikle kadın terekelerinde rastlanması da son derece doğaldır.

Kılıt köyü ahalisinden ve Protestan milletinden Zeyni binti Maksî Şehendi'nin terekesinde giyim eşyası olarak; “üç âded ipek entari ve bir âded amelikandan²⁸⁸ entari ve üç âded bezden entari ve iki âded Trablusî kuşak ve bir âded fes ve iki âded beyaz gömlek ve dört âded yazma ve iki âded kuşak”

²⁸⁵ Yemeni: 1-) kadınlar tarafında başa bağlanan, üzerine el kalıpları ile çiçek şekilli süs motifleri basılmış büyükçe bir değirmi halindeki dülbent-bezin adıdır. Etrafı oyalı düz beyaz dülbent de olabilir. Düz beyaz yemeniler altın ve gümüş tel veya pullarla işlenirdi. 2-) Kısa kenarlı kırmızı, sarı veya siyah renkte sahtiyandan yapılan kaba pabuç. Yüzyıllar boyunca asker ve halk tarafından giyilmiştir. Ökçeli ve üstü açık bir erkek ayakkabısıdır. Bkz. Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 246.

²⁸⁶ Kemer: Bir şerit şeklinde yapılan ve giyilen esvabı belden sıkıp tutmak için veya sadece süs olarak kullanılan ve bele yalnız bir defa dolanarak önden bir toka ile tutturulan şey. İnce kuyumculuk işi altın ve gümüş tellerle örülmüş altın ve gümüş kemer. Bkz. Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 152.

²⁸⁷ ŞŞS sahife 3 Numara 158.

²⁸⁸ Amerikan bezi: Pamuktan veya ketenden dokunmuş kumaş, rengi daima beyaz olur. İpliğinin cinsine, dokunuş tarzına, kalınlığına, inceliğine, yumuşaklığına, sertliğine, kabalığına göre muhtelif cinsleri olup “Amerikan bezi”, “Trabzon bezi”, “yelken bezi” gibi isimler alır, bir kısmı da “tülbent” ve “patiska” gibi tamamen hususi isimler taşır. Bkz: Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 13.

kaydedilmiş olup gayrimüslimlerin giyim tarzlarının Müslümanlarınkinden farklı olmadığı tespit edilmiştir²⁸⁹.

Giyim kuşam içerisinde terekelerde en çok rastlananlardan biri olan entari, 66 kuruş 25 para ortalama değer ile en kıymetli kadın ve erkek giysisidir. Mevsimine göre farklı kumaşlardan imal edilen entari, çizgili desenli ve kırık beyaz rengindeydi. İç donu üzerine şalvar, onun üzerine entari, onun da üzerine ceket veya yelek giyerlerdi²⁹⁰. Kayıtlarda ipekten, kumaştan, izardan, çıtara, bezden ve amerikandan entari çeşitleri geçmektedir. Aynı terekede kumaştan entarinin fiyatı 100 kuruş iken, izardan entarinin fiyatı 25 kuruş olarak kaydedilmiştir. Eşyaların fiyatları belirlenirken eski ve köhne durumları etkili faktör iken asıl belirleyici unsur mamul edildiği malzemenin değeridir. Bir terekede bir âdet amerikandan entari, üç âdet ipekten entari ve üç âdet bezden entari olarak kaydedilmiş iken fiyatları yazılmamıştır²⁹¹. Kayıtlarda fiyatları yazılmadığı için Tablo 10'a ekleyemediğimiz 5 farklı terekede toplam 19 âdet entari daha mevcuttur. Fiyatları yazılmadığı için Tablo 10'a sayı olarak ekleyemediğimiz; kumaştan yelek, kuşak²⁹², trablusi kuşak, şaldan kuşak, beyaz takeye, beyaz gömlek, yazma, puşi, fes, sarı papuç, çizme, botu, işlik, elbise, kürk gibi giyim eşyaları da vardır. Fiyatı yazılmayan bu eşyaların terekelerdeki sayıları da az değildir. Örneğin üç farklı terekede fiyatı yazılmayan 16 âdet gömlek geçmektedir. Yine üç farklı terekede fiyatları yazılmayan toplam 14 âdet yazma geçmektedir.

Kayıtlarda geçen giyim eşyasından hareketle Savur halkının giyimini tasvir ettiğimizde iç giyim olarak; atlet niyetine ten üzerine giyilen etekli gömleğin hem kadınlar hem de erkekler tarafından kullanıldığı görülmüştür. Savur'un klasik erkek giyiminde bugünküne benzer pantolon olmayıp etekli gömlek giyilir, etek kısmı şalvarın içine koyarlardı. İş sırasında ve günlük hayatta çoğu zaman gömleğin üstüne yelek altına da uzun paçalı don giyilirdi. Erkek gömleğinin kadınlarınkinden ayrılan özelliği, etek boyunun daha kısa olmasıdır. Yine hem erkeğin hem de kadının giydiği iç çamaşırlardan olan don, paçaları olan belden aşağı gömleğin altına ve ten üzerine

²⁸⁹ SŞS Sahife 161 Numara 181.

²⁹⁰ Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 104.

²⁹¹ SŞS Sahife 64 Numara 61.

²⁹² Beli sıkı tutmak için sarılan uzun ve dar kumaş. Bkz. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 160.

giyilen iç çamaşırıdır. Kışın soğuktan korunmak için gömleğin üzerine pamuklu yelek veya zıbın olan içlik giyerlerdi. Dış giyim olarak; erkekler uçğur denen şalvar, onun üstüne entari onun da üstüne çakit veya kaftan giyerlerdi²⁹³. Şalvarın bel kısmının üzerine beli sıkı tutmak için kuşak bağlarlardı. Bedene dayalı iş kolları yürüttüklerinden çalışma esnasında kuşakla bele destek sağlanırdı. Kadınlar da iç giyim üzerine düz ve süssüz entari denilen uzun elbise giyerlerdi. Kadınların dış giyim olarak teknil bir kat elbise veya bir takım elbise denilen giysileri de vardı. Kadınlar, entari ve elbiselerinin üzerine erkekler gibi bel kısmına kuşak bağlarlardı. Kadınlar ve bazı esnaf erkekler, iş yaparken üstleri kirlenmesin diye belden aşağısına peştamal denen bez bağlarlardı. Buna benzer hamamda kullanılan peştamallar da vardı. Kadınlar, dış giyimini düz yelekler ve fermaniye denilen nakışlı önu kavuşmayan yeleye benzeyen giysi ile tamamlarlardı. Yapılış malzemesine göre en kıymetli dış giyim eşyası kürk ise sadece bir kadının terekesinde görülmüştür²⁹⁴. Başa takılan giysilerde; erkekler fes takar veya puşi bağlarlardı. Bunların altına da teri emecek ince bezden yapılmış arakçın veya takiye giyilirdi. Kadınların baş giysileri daha fazla çeşitlilik göstermektedir. En yaygın ve sık kullanılanı yazma ve dülbenttir. Dülbentten daha süslü olan yemeni maddi durumu daha iyi olan kadınların kullandığı başörtüsüdür. Erkek puşisine benzeyen kesravan da Savur kadınlarının sık kullandığı başörtülerindendir. Ayakkabılar da tıpkı giysiler gibi sadece kadın terekelerinde görülmüştür. Bunlar çizme, bot ve sarı papuç şeklinde kaydedilmiştir.

2.4.1. Ziyet Eşyası

Ziyet eşyaları genellikle mehir ile kadına verildiğinden ve bunlar kadına ait olduğundan, sadece kadın terekelerinde ve kadının taraf olduğu davalarda görülmektedir. Kayıtlara yansıyan kadın terekelerinin toplam değeri ortalamanın üstünde olup bu tür terekeler süs eşyası açısından zengin bir görüntü çizmektedir. Kadınların kullandığı süs eşyaları; bilezik, altın küpe, gümüş küpe, gümüşten yüzük, gümüşten kol kilidi, gümüş kemer, sim²⁹⁵ zincir, altın arabiyat, altın (cedid) gazi,

²⁹³ Bkz: Ek 4, Savur'da giyim örnekleri.

²⁹⁴ ŞŞS Sahife 63 Numara 59.

²⁹⁵ Sim: gümüş, Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s.1143.

İstanbul altını, kehribardan tespih, sedeften tespih, para kesesi olarak kayıtlarda geçmektedir. Gazi altını ve arabiyat günümüz Cumhuriyet altınına benzer olup âdet fiyatları sabit idi, bunlara kulp takıp birden fazla âdedi birleştirilip boyna takılırdı. Gerdana takılan bu kolyelere bağlanan altın âdedine göre fiyat değişmekteydi. Kayıtlarda cedid gazi veya gazi altını diye geçen bu altın takı olarak kullanılabilirdi gibi, para olarak da kullanılmıştır. Yukarıda saydığımız tüm takılar sadece kadın terekelerinde geçmekteyken gazi altınının geçtiği beş terekeden bir tanesi erkek terekesidir. Gazi altınının geçtiği terekelerde 20-40 gibi âdete rastlanması ve bir erkek terekesinde görülmesi para olarak da kullanıldığını göstermektedir. Bir kadın terekesinde takı olarak mı yoksa para olarak mı kullanıldığı belirtilmeyen tanesi 35 kuruştan 350 kuruş kıymetinde 10 âdet İstanbul altını kaydına da rastlanmıştır²⁹⁶. Aksesuar olarak nitelendirebileceğimiz üç âdet sedeften tespih ve yine sekiz âdet sedeften tespih fiyatları yazılmadığı için Tablo 10'da gösterilememiştir. Sadece bir terekede saate rastlanmış olup 50 kuruş kıymetle kaydedilmiştir. Bu tereke Avine köyünde ikamet etmekteyken vefat eden Emekli Yüzbaşı Mehmed Ağa bin Hasan Ağa'nın terekesidir²⁹⁷. Yaklaşık üç gazi altını değerinde olan saate sadece emekli yüzbaşının terekesinde rastlanması, hem temininin hem de alımının zor olduğunu göstermektedir. Fiyatları belli olan ve Tablo 10'a yansıyan süs eşyalarından en kıymetlisinin 133 kuruş ortalama değer ile altın küpe olduğu görülmüştür. Gramaj ve işçiliğe bağlı olarak fiyatları değişebilen küpe ve bileziğe nazaran gazi altını gibi para olarak kullanılan altınların terekelerdeki değerinin sabit olduğu tespit edilmiştir.

Savur kadınlarının takı olarak kullandıkları ve işçilik gerektiren yüzük, küpe, zincir, kemer, kol kilidi gibi ziynet eşyaları, genellikle gümüşün imal edilmiştir. Altından mamul takılar ise hem süs olarak gerdana takılabilen hem de istendiğinde para olarak kullanılabilen veya hemen paraya çevrilebilen yatırım amaçlı takılardır.

2.4.2. Kumaşlar, İpler

Kayıtlarda dokuma tezgâhlarıyla ilgili bilgiye rastlanmadıysa da Savur'un Osmanlıya katıldığı yıllarda bir tabbakhane ve bir boyahaneneye sahip olması, giyim

²⁹⁶ SŞS Sahife 119 Numara 133.

²⁹⁷ SŞS Sahife 25 Numara 202.

ve dokuma işinin yapıldığını küçük de olsa tezgâhların olduğunu ortaya koymaktadır²⁹⁸. Boyacılık, dokumacılık sektörüyle beraber büyüyen bir zanaat koludur. Savur'un zengin bitki örtüsünün köklerinden elde edilen kök boyalar boyahane de kumaşları renklendirmek için kullanılmıştır. Diyarbakır bölgesi içerisinde yapılan boyalardan kırmızı kökboyası ile boyanmış iplikler, Anadolu ve hatta Avrupa'da büyük bir şöhrete kavuşmuştur²⁹⁹. Terekelerde de bu iplik ve kumaşlar “*on beş âded elli paralık ve yüz dirhem kırmızı iplik, ile iki adet kırmızı marhame*” şeklinde yansımıştır³⁰⁰. 1700'lü yıllarda da başka yerlerde dokunan ham bezlerin, ticaret yoluyla Savur'a boyanmak üzere getirildiği anlaşılmaktadır³⁰¹. XVII. yüzyılda Diyarbakır bölgesini ziyaret eden seyyahlar, burada kırmızı pamuklu bez ve deri üretimi ile ipek endüstrisinin oldukça gelişmiş olduğunu aktarmaktadır³⁰². 1800'lü yıllardaki kayıtlara göre Osmanlıda ipek ticaretinin ve dokumacılığının önemli merkezlerden birinin Diyarbakır olduğu anlaşılmaktadır³⁰³. İpekçiliğin geliştirilmesi için devlet dut ekimini teşvik etmiştir. 26 Mart 1900 tarihli Vilayet gazetesine göre Diyarbakır valisi Halit Paşanın teşvikleri sonucunda Meclisi İdare Azası ve Savur Ümerasından Hamdullah Bey, Savur'daki arazisine beş bin dut fidanı ekmiştir³⁰⁴. Söz konusu dut fidanları Ahmedi köyünden Kalepozreş'e kadar olan vadinin neredeyse tamamına ekilmiştir³⁰⁵. Savur'da yaygın olan ve meyvesi yaş iken tüketilen dut ağaçlarının ipekböcekçiliğinde bir katkısı olduğuyla ilgili incelediğimiz sicilde kesin bilgi olmamakla beraber, bir terekede 5 kuruş kıymetinde işlenmemiş ipek kaydı vardır³⁰⁶.

²⁹⁸ Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, s.59.

²⁹⁹ İbrahim Yılmazçelik, “Yakın Çağlarda Diyarbakır'da Tarım ve Hayvancılık Konusunda Bazı Tespitler” *Osmanlıdan Günümüze Diyarbakır*, Editörler: İbrahim Özcoşar, Mustafa Öztürk ve diğerleri, Ensar Neşriyat İstanbul 2018 s. 261.

³⁰⁰ SŞS Sahife 161 Numara 181.

³⁰¹ Başarır, 18. Yüzyılda Malikane Uygulaması ve Diyarbekir Voyvodalığı, s. 126.

³⁰² Yılmazçelik, “Yakın Çağlarda Diyarbakır'da Tarım ve Hayvancılık Konusunda Bazı Tespitler”, s. 271.

³⁰³ Hakan Asan, “Diyarbakır İpekçiliği Üzerine Değerlendirme (1850-1914)” *Osmanlıdan Günümüze Diyarbakır*, Editörler: İbrahim Özcoşar, Mustafa Öztürk ve diğerleri, Ensar Neşriyat İstanbul 2018 s. 326.

³⁰⁴ Asan, “Diyarbakır İpekçiliği Üzerine Değerlendirme (1850-1914)” s. 330.

³⁰⁵ Özkan, 20.03.2019 tarihli görüşme.

³⁰⁶ SŞS Sahife 41 Numara 21.

Terekeler içerisinde en sık rastlanan kumaşlar; alaca, astar bezi, mebrum bezi, beyaz bez, dülbent, ipek, basma, yemeni, amelikan, trablusi gibi kumaş çeşitleridir. Tereke kayıtlarında kumaşı ve giysiyi betimlemek için genelde üretildiği malzeme ve teknik özellikleriyle ilgili sıfatlar kullanılmıştır. Bazı kayıtlarda sadece kumaş denmekle yetinildiği görülmüştür. Üst giyimde en çok kullanılan kumaş, pamuklu alacadır. Alacadan yelek, takye ve işlik gibi giysiler yapılmıştır. Kadın giyiminde maddi duruma göre kumaşlar çeşitlilik göstermiştir. Örneğin çok zengin Savur kadınlarının entarileri ipekten iken, diğerlerinin izardan, bezden, kumaştan, çitaradan ve amelikandan imal edildikleri görülmüştür. Kadınlar daha sonra ihtiyaca göre kullanmak üzere evlerinde kumaş bulundurlardı. Savur kasabasından Kamile binti Paşo, nikah akdinde mehr-i müeccel'ine 200 kuruş kıymetinde ipekten mamul çarşaf koydurup, daha sonraki yıllarda elbise dikmek için hazırda kumaş bulundurmuştur³⁰⁷. Buna benzer şekilde daha sonra kullanılmak üzere bulundurulan kumaşlar; on kuruş kıymetinde altı arşun astar bezi, on iki kuruş kıymetinde bir top dülbent, yirmi dört kuruş kıymetinde iki top mebrum bezi ve yirmi kuruş kıymetinde iki arşun kumaş³⁰⁸, on iki kuruş kıymetinde on altı arşun beyaz bez³⁰⁹ şeklinde kaydedilmiştir. İplik ise sadece bir terekede “on beş âdet elli paralık ve yüz dirhem kırmızı iplik³¹⁰” şeklinde kaydedilmiştir. Kumaşların ölçü birimi arşun ve top iken ipler ise dirhem olarak kaydedilmiştir. Bezlerin en kıymetlisi mebrum bezi olup topu 24 kuruştur, astar bezinin arşunu 10 kuruş, dülbentin topu ise 12 kuruştur³¹¹. Vücut kurutma ve silmede kullanılan hamam şalı, ortalama 7 kuruş değerinde olup bir terekede de altı âdet hamam takımı geçmesine rağmen fiyatı yazılmamıştır. El ve yüz silme ile kurutmada kullanılan basmadan merhamenin ortalama değeri 1 kuruş 5 para iken normal merhamenin 2 kuruş 5 para ortalama değeri görülmektedir. İncelediğimiz defterde seccade veya namazlık olarak üç farklı kayıt görülmüştür. İlki; değeri 30 kuruş olan halı seccade, diğeri; değeri yazılmayan sekiz âdet namazlık, bir diğeri kayıt ise Kılıt köyünde Süryani Protestan milletine mensup birinin evinde değeri yazılmayan iki

³⁰⁷ SŞS Sahife 3 Numara 158.

³⁰⁸ SŞS Sahife 41 Numara 21.

³⁰⁹ SŞS sahife 166 Numara 185.

³¹⁰ SŞS Sahife 161 Numara 181.

³¹¹ SŞS Sahife 41 Numara 21.

âdet namazlıktır³¹². Kumaşların Savur'da dokunduğuyla ilgili bilgiye rastlanmadığından bunların ticaret yollarıyla geldiği düşünülmektedir. Savur'un ticaret yolları üzerinde olması ve kervanların uğrak yerlerinden olması kumaş çeşitliliğine etki etmiştir.

Tablo 10: Giyim Kuşam ve Süs Eşyası

GİYİM, KUŞAM, AKSESUARLAR	BULUNDUĞU TEREKE SAYISI	TOPLAM MİTARI	ORTALAMA DEĞERİ
Bilezik	1	2	100 kuruş
Gümüşten Yüzük	1	4	4 kuruş
Altın Küpe (çift)	3	3	133 kuruş 33 para
Altın Arabiyyat	2	7	100 kuruş
Altın Gazi (cedid)	5	65	21 kuruş 53 para
Gümüşten Kol Kilidi	1	1	20 kuruş
İstanbul Altını	1	10	35 kuruş
Kemer (gümüş)	1	1	150 kuruş
Sim Zincir	1	1	20 kuruş
Saat	1	1	50 kuruş
Tespih (kehribar ³¹³)	1	1	10 kuruş
Entari	3	5	66 kuruş 25 para
Fes	2	2	14 kuruş 5 para
Çakit	1	1	5 kuruş
Gömlek	1	10	10 kuruş
Yazma	1	4	1 kuruş 5 para
Elbise (kat)	3	6	59 kuruş
Kesrevan	3	3	43 kuruş 33 para
Kumaştan Yelek	1	4	7 kuruş 5 para
Alacadan Yelek	1	3	3 kuruş 3 para
Don	2	8	8 kuruş 5 para
Uçğur	1	9	1 kuruş 33 para

³¹² ŞŞS Sahife 161 Numara 181.

³¹³ Kehribar-Kehrüba: Açık sarıdan kızıla kadar değişik renkleri bulunan reçine fosili. Çeşitli süs eşyası yapımında kullanılır. Bkz. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 392.

Takye	1	3	10 kuruş
Fermane ³¹⁴	1	1	12 kuruş
Arakçin	1	3	1 kuruş 66 para
Yemeni (çift)	1	2	9 kuruş
Puşi	1	1	30 kuruş
Peştamal	1	2	6 kuruş
Çizme (çift)	1	1	20 kuruş
Astar Bezi (arşın)	1	6	10 kuruş
Mebrum Bezi (top)	1	2	24 kuruş
Beyaz Bez (arşın)	1	16	0,75 para
Kumaş (arşın)	1	2	10 kuruş
Dülbent (top)	1	1	12 kuruş
İpekten Mamul Çarşaf	1	1	200 kuruş
Halıdan Seccade	1	1	30 kuruş
Merhame	1	8	2 kuruş 5 para
Basmadan Merhame	1	2	1 kuruş 5 para
Hamam Şalı	2	2	7 kuruş 5 para
Kejye	1	1	3 kuruş
Para Kesesi	2	5	1 kuruş 8 para
Töki	1	4	0,5 para
Ferş ³¹⁵	1	2	10 kuruş
İplik (100 dirhem)	1	15	50 kuruş

³¹⁴ Fermane: Türlü nakışlarla işlemeli, önü kavuşmayan, yeleğe benzeyen bir giysi. Bkz. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=122130 Erişim Tarihi 24.02.2019.

³¹⁵ Ferş: 1.döşeme, yayma. 2. halı, taş ve şâire döşetme. 3. (c.furûş, fûrûş) yayılan şey, yaygı, şilte, halı, seccade, hasır. Bkz. Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.311.

III. SAVUR'DA ÜRETİM, TÜKETİM VE ÜRETİM İMKÂN LARI

3.1. SAVUR'DA YETİŞTİRİLEN TARIM ÜRÜNLERİ

Savur merkez kasabası ve çoğu köyü, derinliği fazla olmayan vadi tabanlarında suyun bol olduğu yerlerde kurulmuştur. Bu geniş vadi tabanlarında sulu tarım yapılarak sebze meyve yetiştirilmekteydi. Savur'un çevresine bakıldığında güneyde Kızıltepe ovası ve kuzeyde Bismil ile Diyarbakır tarıma elverişli düzlükler olsa da günümüz imkânlarıyla sulama yapılamadığından, bölgenin yazları çok sıcak ve kurak geçtiğinden tarımsal faaliyet çok sınırlıydı. Kuzeyde Dicle nehri derin bir vadiden aktığından sulama imkânları açısından bölgeye pek katkısı yoktu. Durum böyle olunca Savur, sulama imkânlarıyla çevresine göre çok avantajlı bir konumdaydı. Mardin Eşiği gibi yüksek bir yerde olması çevreye göre yazları biraz daha serin geçmesi, susuz tarım imkânı vermiş ve dağlardaki bitki örtüsüyle hayvancılığa uygun bir ortam oluşturmuştur. Savur'un içinde bulunduğu doğal güzellikler, seyyahların ve tarihçilerin de dikkatini çekmiştir. XIII. yüzyılın coğrafyacılarından Yakut el-Hamevi Savur'un kendi adıyla anılan ırmağın suladığı ve her çeşit meyvenin yetiştiği güzel ve bakımlı bir vadisinin olduğundan bahsetmektedir³¹⁶. Şerafeddin Han ise Şerefname'de buranın yıkılmış bir kalesinin olduğunu Sultan Dağlarından çıkan ve kasabayı ikiye bölüp sularını Dicle'ye ulaştıran ırmağı ve bahçelerindeki çoğu ağacın erik ağacı olduğundan bahsetmektedir³¹⁷. Diyarbakır salnamesinde, Savur kasabasının âb-u havası çok güzel olduğu, müteaddid bahçeleri olduğundan bahsedilmektedir³¹⁸. Abdüsselam Efendi, Mardin'de birçok vadi ve bu vadilerde çok güzel bağ ve bostan yerleri bulunduğunu, bu vadilerde değişik bağ, bahçe, bostan, meyve ağaçları yetiştirildiğini, erik ve kirazın yetiştirilen en meşhur meyvelerden olduğunu belirtmiştir³¹⁹.

³¹⁶ Yakut el-Hamevî, *Mucemu'l-Büldan*, (Nşr. F. Abdülaziz), cilt: 3, Beyrut 1996, s. 493.

³¹⁷ Şerafeddin Han, *Şerefname Kürt Tarihi Etnografya ve Coğrafyası*, s. 135.

³¹⁸ Tellioglu, *Diyarbakır Salnameleri, 1286-1323 (1869-1905)*, Cilt IV, s.66.

³¹⁹ Hüseyin Haşimi Güneş, *Abdüsselam Efendi'nin Mardin Tarihi*, İmak Ofset, Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2007, s. 5.

3.1.1. Arazi Çeşitleri ve Tarımsal Üretim

Savur'da arazi çeşitlerine bakıldığında sulu-susuz, engebeli-düz ve yetiştirilen tarım ürünlerine göre ayrıma gidildiği görülmüştür. Sulu tarlalar kendi içerisinde; kavaklık dahlesi, toprak nemi az olduğu için kavak yetiştirilemeyip sebzelerin ekildiği tarlalar, nehir yatağında olup işlenmesi zor olan alanlardaki söğüt dehlesi ve meyve ağaçlarının tarlanın tamamına ekildiği yer olan bahçe (veydi) şeklinde ayrılmıştır. Susuz araziler de kendi içerisinde; genelde engebeli alanlarda dikilen üzüm bağı, dağ yamaçlarındaki sumaklık tarlası, düz alanlarda tahıl ve baklagillerin ekildiği tarlalar şeklinde ayrılmaktadır. Bu arazilerde üretilen tarım ürünleri; buğday, arpa, mercimek, nohut, mahlep, soğan, pamuk, darı, üzüm, kişniş, küşne, erik, ceviz, tütün, semak, kavaklık, armut, badem ve diğer eşcar-ı müsmire şeklinde kayda geçmiştir. Susuz tarlalara 26 terekede rastlanmıştır. Bazı terekelerde birden fazla susuz tarla bulunduğundan toplamda 63 kıt'a susuz tarla kaydı olup tereke başına 2,4 kıt'a düşmektedir. Tereke başına birden fazla susuz tarla düşmesi, susuz arazinin genişliğini göstermektedir. İki terekede susuz tarlayla beraber sulu tarla kaydedilmiş, üç terekede de sadece tarla kaydedilip sulu mu susuz mu olduğundan bahsedilmemiştir. Susuz tarlalarda buğday (hınta), arpa (şair), mercimek, nohut ve darı yetiştirilirdi. Tarla olarak değil bağ olarak kaydedilen üzüm bağları, Savur'da en yoğun tarımsal faaliyetlerin başında gelmektedir. Ahmedi köyü ahalisinden iken vefat eden Hacı Derviş bin Mahmud Hamadi'nin terekesinde bulunan üç farklı susuz tarla, dönümüyle beraber yazılmış, bunlardan biri 20 dönüm iken diğer ikisi 10'ar dönüm olup fiyatları yazılmamıştır³²⁰. Susuz tarlaların fiyatı sadece Kıllet köyünde sâkin iken fevt olan Sumi veledi İso'nun terekesinde fiyatları 20 kuruş ile 100 kuruş arasında değişen altı âdet tarla kaydedilmiştir³²¹. Bu tereke özelinde Kılıt köyünün toprakları incelendiğinde köy, su kaynaklarının başladığı noktada vadinin içinde sayılabilecek bir yerde kurulmuştur. Dolayısıyla söz konusu köyün aşağısındaki araziler sulu yukarısında kalan araziler susuzdur. Susuz araziler, köyün yukarısında geniş düzlüklerde olduğu gibi dağ aralarındaki dar alanlarda ve dağların üst kısmındaki yüksek düzlüklerde görülmektedir. Susuz tarlalar da buldukları yere

³²⁰ SŞS Sahife 118 Numara 131.

³²¹ SŞS Sahife 13 Numara 175.

göre fiyatlandırılmıştır. Tarla susuz olsa da hudutları tarif edilirken şimalinde dere olduğu belirtilen tarlanın kıymeti 100 kuruş ve yine sulu arazilerin yanında olduğu Veydi Merud denilen yerde olduğu anlaşılan susuz tarlanın kıymeti 100 kuruş iken, dağların üstündeki düzlüklerde olduğu Halefü'r-re's denilen mahalden anlaşılan susuz tarlanın değeri ise 40 kuruş ve dört tarafı cebel ile mahdut olduğu belirtilen tarlanın değerinin de 20 kuruş olduğu görülmektedir ki bu da tarlanın yeri ile fiyatının doğru orantılı olduğunu göstermektedir. Sulu köylere ait terekelerde susuz tarla kaydı azdır. En fazla susuz tarla kaydına Mehaşni köyü ahâlisinden iken vefât eden Şeyho bin Ahmed'in terekesinde rastlanmıştır. Toprakları susuz olan bu köyde Şeyho bin Ahmed'in terekesinde 7 kıt'a susuz tarla kaydı vardır³²².

İncelediğimiz defterde 43 âdet terekede sulu tarla geçmekte, bazı terekelerde bulunan birden fazla sulu tarla ile toplam sulu tarla âdedi 50 kıt'adır ve ortalama her terekeye 1,16 kıt'a sulu tarla düşmüştür. Sulu tarlanın değerinin yazıldığı bir kayda rastlanmamıştır. Bir terekede 4 âdet sulu tarlanın dönümleri yazılmışken fiyatları yazılmamıştır. Söz konusu tarlalardan ikisi 4 dönüm biri 10 ve diğeri 20 dönümdür³²³. Kavaklık yerinin dışında kalan sulu tarlalarda; buğday, arpa, soğan, pamuk, kişniş ve tütün dışında uzun süre saklanamayan ve hemen tüketildiğinden terekelere konu olmamış fakat Savur'da önemli ekim alanı bulduğunu bildiğimiz domates, salatalık, kavun ve karpuz yetiştirilirdi. Savur halkı, sulu tarlalarının kıymetini iyi bilmiş ve her alanını değerlendirmiştir. 6 âdet terekede sulu tarlanın etrafında, eşcârı müsmire, kavak eşcârı ile erik eşcârı³²⁴ geçmekte ve buradan anlaşılacağı üzere tarlanın etrafı dahi boş bırakılmayıp her alanı değerlendirilmiştir. Defterde en fazla sulu tarla Savur kasabası ahalisinden ve Seyyidin Mahallesi'nde sâkin iken vefât eden Hacı İbrahim Bey bin Timur Bey bin Hasan Bey'in terekesinde görülmüştür. Söz konusu tarlaların bazıları kendilerine münhasır isimleri ile bazıları bulunduğu mıntıka ismiyle "*Arz-ı Kaluk, Arz-ı vadi-i killet, Arz-ı Kabak, Arzu'l-harâ, Arz-ı Züleyha, Arzu'l-mersûs, Arz-ı Ulivmanî, Arz-ı Romanî, Arzu'l-Kemşerî,*

³²² SŞS Sahife 154 Numara 172.

³²³ SŞS Sahife 118 Numara 131.

³²⁴ SŞS Sahife 163 Numara 182.

Bakiside, Arz-ı tahte sâkiyeti'r-rahâ” şeklinde 11 kıt'a sulu tarla olarak kaydedilmiştir³²⁵.

3.1.2. Savur'da Bağcılık

Terekelerde sık rastlanan gıdalardan olan pekmez ile kuru üzüm, Savur'un hâlen de ününü yitirmemiş mazruna üzümünden yapılırdı. Şire üzümü diye bilinen bu üzüm çeşidi Savur iklimiyle uyumlu bir şekilde susuz yetişen lezzetli bir üzümdür. Bu üzüm çeşidinden kuru üzüm yapılabildiği gibi ağırlıklı olarak Savur'un meşhur cevizli sucuğu, pestili ve pekmezi yapılırdı. Savur'da konuşulan mahalli Arapçada üzüm bağına “kerm” denilmekteydi. Üzüm bağları kayıtlarda “*bir kıt'a üzüm bağı*” veya “*bir kıt'a kürûmî mülk üzüm bağı*” ifadeleriyle kaydedilmiştir. Bazı bağların kendilerine münhasır isimleri vardır, bunlar; Eydo köyü ahalisinden iken vefat eden Şemdin bin Yusuf Hayta'nın terekesinde “*Kermü'l-edvâr denmekle ma'rûf kezâlik bir kıt'a üzüm bağı ve kerm-i Ali Hamâdi denmekle ma'rûf kezâlik bir kıt'a üzüm bağı ve Kerme'l-melik denmekle ma'rûf kezâlik bir kıt'a üzüm bağı ve kerm-i Halo Setro denmekle ma'rûf kezâlik bir kıt'a bağ*” şeklinde isimlendirilmiştir. Bu tereke, aynı zamanda incelediğimiz sicil defteri içerisinde beş âdet bağ ile en fazla bağın geçtiği terekedir³²⁶. Üç terekede bağlar üzüm ağacı sayısına göre kaydedilmiştir. Bunların ikisinin dört yüz, birinin ise iki yüz elli ağaçtan ibaret oldukları yazılmış lakin fiyatları yazılmamıştır. Üzüm bağı, 94 terekede toplam 108 kıt'a olarak görülmüş, bazı terekelerde birden fazla bağ ile tereke başına ortalama 1,15 kıt'a bağ düştüğü görülmüştür. Kayıtlarda geçen bağlardan 39 âdedi fiyatlandırılıp kaydedilmiştir. 39 kıt'a bağın toplam değeri 12.157 kuruştur, ortalama bir kıt'a bağın değeri ise 311 kuruş 71 para olarak bulunmuştur. Terekelerdeki bağlar kıt'a olarak kaydedilmiş ölçü birimi olarak miktarları iki tereke dışında verilmemiştir. Avine kazasının merkez hükümeti bulunan Savur kasabası mahallelerinden Kaplan Mahallesi sakinlerinden iken vefat eden Hasan bin Zöhre'nin terekesinde diğer kayıtlardan farklı olarak araziler dönümleri ve fiyatlarıyla beraber kaydedilmiştir. Söz konusu terekede, Kermü'l-Mişrak denilen 5 dönümlük bağın değeri 500 kuruş, yine Kermü'l-Molla Ali denilen 5 dönümlük

³²⁵ SŞS Sahife 4 Numara 161.

³²⁶ SŞS Sahife 87 Numara 91.

bağın değeri 425 kuruş olarak kaydedilmiştir; buna göre ortalama 1 dönüm bağın değeri 92 kuruş 5 paradır³²⁷. Yine bağın dönüm ve fiyat olarak verildiği bir diğer tereke de Ahmedi köyü ahalisinden iken vefat eden Hacı Derviş bin Mahmud Hamadi'nin terekesidir. “Veta” nam mahalde bulunan 10 dönümlük bir kıt'a bağ 1.000 kuruş değerinde kaydedilmiştir³²⁸. Bu kayda göre de 1 dönüm bağ 100 kuruş değerindedir. Görüldüğü üzere her iki kayıttaki 1 dönüm üzüm bağı fiyatı birbirine çok yakın olduğundan her iki kaydın ortalaması olan 1 dönüm bağın fiyatı, 96 kuruş 25 para olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bir kıt'a olarak fiyatlandırılan bağlar içerisinde 1500 kuruş ile en yüksek fiyata sahip bağ Kılıt köyü ahalisinden ve teba'a-i Devlet-i Aliyye'nin Süryânî Kadim milletinden iken fevt olan Davud veledi Abdullah'ın verasetinde görülmektedir. 1500 değer ile defterdeki diğer bağların ortalamasının çok üstünde olan bu bağ ile beraber terekede ikinci bir bağ daha mevcut olup onunda değeri 500 kuruş olarak kaydedilmiştir. Söz konusu bağın fiyatının hatalı bir yazım olmadığı, terekedeki diğer mallarla toplandığında fiyatlandırmada ve kayıta yanlışlık olmadığı görülmüştür. Bağın bulunduğu Kılıt köyü geniş bir vadinin ortasında kurulmuştur; köyün hemen dibinden başlayan kaynak suları ve çok verimli toprakları vardır. Verimli bağlarıyla bölgede ünü bulunun Kılıt bu bağlardan üretilen şaraplarıyla da bilinir. Yakın bir zamana kadar faaliyet gösteren şimdi ise atıl olan bir şarap fabrikası da vardı. Söz konusu bağ, “*Karye civarında vâki' ma'lûmü'l-hudûd bir kıt'a üzüm bağı 1500*” olarak tarif edilmiştir³²⁹. Köy civarındaki bağların vadi tabanında ve düzlükte olmaları, bu bağların hemen dibinden akan doğal kaynak sularının varlığı, üzüm ağaçların ihtiyacı olan suyu zemindeki nemli topraktan temin etmeleri, buna bağlı olarak verimin atması, bağın değerini de artırmıştır. Fiyatlandırmada bağın büyüklüğü önemli olduğu gibi en önemli etken ise bağın bulunduğu yer, arazisinin düz ve verimli olmasıdır. Savur'un çoğu köyünde düz araziler sulu olduğundan, bağlar eğimli dağ yamaçlarında ekim alanı bulabilmiştir. Düz yerde ekilen bağlar yamaca göre toprak kalınlığı fazla olduğundan verimi fazla, dolayısıyla bağın değeri de fazla olmaktadır. Ahmedi köyü sakinlerinden iken vefat eden Emin bin Mustafa'nın verasetinde

³²⁷ SŞS Sahife 69 Numara 68.

³²⁸ SŞS sahife 118 Numara 131.

³²⁹ SŞS Sahife 36 Numara 12.

bulunan iki âdet bağın fiyatlarının birbirine çok uzak olmaları tam da bu sebeptendir. Söz konusu terekede “*Kermü’l-kâbil demekle ma’rûf bir kıt’a üzüm bağı*” 20 kuruş değerindeyken “*Vata*” nam mahalde bir kıt’a üzüm bağının değerinin ise 750 kuruş olarak kaydedilmiş olması arazisinin düz ve verimli olmasındandır³³⁰. En düşük fiyatlı bağ ise kurak bir yer olan Mamıka köyünden Sübhan bin Hamo’nun terekesindeki bağdır. Sınırları tarif edilirken bir tarafı dağ olarak tarif edildiğinden dağın yamacında olduğu anlaşılan bu bağın değeri 20 kuruş olarak kaydedilmiştir³³¹. İki farklı terekede de harabe bağ kayda geçirilmiştir.

Bağlarda da kavak tarlalarında göreceğimiz üzere cenanlık sistemine benzer bir uygulama görülmektedir. Mülk sahibi, tarlasını başkalarına üzüm fidesi ekme ve bakımını yapma karşılığında belli bir süreliğine mahsulden hisse verecek şekilde emanet etmektedir. Kılıt köyü ahâlîsinden ve protestan milletinden Cena veledi Melki Murad ve kayınpederi Maksî Şehendi veledi İsa ile beraber karye-i mezkûrdan Behad Nami veledi Tomo’nun ve Bervalkis veledi Mesud’un rızalarıyla tarifi geçen arazilerine üzüm çubuğu ekmişlerdir³³². Cena ve kayınpederi başkasına ait tarlaya ettikleri üzüm çubuklarının bakımını on beş yıl boyunca yapacak ve bu süre zarfında elde edilen mahsul iki hisse şeklinde yarısı mülk sahiplerinin yarısı da onların olacak şekilde bölünmüştür. On beş yıl sonunda bağ tamamen tarla sahiplerinin olacak ve üzüm ağaçlarını ekenlerin hiçbir haklarının olmayacağı bir uygulama mevcuttur.

3.1.3. Savur’da Kavakçılık

Savur’da en fazla yetiştirilen ve ticaretinin yapıldığı tarım faaliyeti kavakçılıktır. Neredeyse suyun olduğu her yerde ekilen kavak ağacı Dereyanı köyünden başlayıp kuzeye, Savur’a ve daha ilerde Başkavak köyü üzerinden Hisarkaya köyü ve Derbent köyüne kadar yaklaşık 40 km uzunluğundaki geniş vadide yoğun bir şekilde dikilmiştir. Bu vadi aynı zamanda Savur çayı’nın aktığı yerdir. Bu uzun vadiyi besleyen küçük vadiler de vardır. Kayaüstü köyünden başlayıp Karadere köyü üzerinden vadiye bağlanan alanda da azımsanmayacak dikim alanı vardır. Yine bu uzun vadiye Pınardere köyünde bağlanan ve Yeşilalan köyü

³³⁰ SŞS Sahife 35 Numara 11.

³³¹ SŞS Sahife 55 Numara 47.

³³² SŞS Sahife 161 Numara 181.

istikametinden gelen vadide de geniş dikim alanı bulmuştur. Dereiçi köyünden gelen vadi de yine Savur çayı'nın aktığı vadiyle birleşir, burada da kavak yetiştirilirdi. Bu bağlamda Savur halkının en büyük faaliyetinin ve geçim kaynağının kavakçılık olduğu söylenebilir. Kavakçılığın gelişmesinin en önemli etkenlerden birisi de doğal taşıma yoluna sahip olmasıdır. Kavak ağaçları boylarının uzun olmasından ve o dönemde vasıta olmadığından hayvanlar üzerinde taşınması çok zordu³³³, civar bölgelere yüklü miktarlarda sevkiyatı yapılamıyordu. Ancak Savur çayı üzerinden maliyetsiz bir şekilde sevkiyat yapılmaktaydı. Kesilen kavak ve söğüt ağaçları, zamanında debisi fazla olan Savur çayı'na bırakılır ve bu ağaçlar yüzdürülerek Dicle Nehri'ne ulaştırılırdı. Burada, hayvan derisinin özenle yüzülmesinden çıkarılan tulumların şişirilmesi ve yan yana dizilerek üzeri direklerle örtülüp birbirine sıkıca bağlanmasıyla oluşturulan ve bir çeşit sal olan keleklere yüklenirdi³³⁴. Hatta keleklerin yapımında yine bu ağaçlar kullanılmaktaydı. Keleklere yüklenen kavak ağaçları, kereste bakımından fakir olan Musul ve Bağdat'a sevk edilirdi³³⁵. Henry Lyard tarafından 1845 yılında Mezopotamya'da yaptığı kazı çalışmaları sonucunda, bu ticaret şeklinin Asurlar döneminde de yapıldığını bildirmiştir³³⁶.

Kavak ağacı diğer ağaç türlerine göre bol ve ucuz olması ev aletlerinde doğramada ve kereste olarak kullanılmaktaydı. Özellikle; söz konusu dönemde inşaat demiri olmadığından uzun ve düz özelliğiyle ev yapımında, tavanın kapatılmasında kullanılırdı. Kavak ağacı kullanım alanlarının geniş olmasıyla Savur'un çevresindeki kurak bölgelerden sürekli talep görmüş, bu talebi karşılamak amacıyla geniş bir ekim alanı bulmuştur. Yaklaşık birer metre aralıklarla tarlanın tamamına dikilen kavak ağaçlarının olduğu tarlaya Savur'da konuşulan mahalli Arapça ile "Dahle³³⁷" denilmekteydi. Kavak ağacı bol su istediğinden su kaynakları çok olan Savur'un geniş vadilerinde sulanabilen tüm alanlarda ekilmekteydi. Kavak ağacının, istenilen

³³³ Ek 10: Savur Kavak Ağaçlarının Merkebler Üzerinde Nakliyesi

³³⁴ Fasih Dinç, "Osmanlı Diyarbakır'ında Keleğin Yapımı ve Kullanımı" *Osmanlıdan Günümüze Diyarbakır*, Editörler: İbrahim Özcoşar, Mustafa Öztürk ve diğerleri, Ensar Neşriyat İstanbul 2018 s. 61. Ayrıca Bkz: Ek 11; Dicle Nehrine Ulaştırılan Odun ve Kerestelerin Keleklere Musul'a Sevkiyatı.

³³⁵ Dinç, "Osmanlı Diyarbakır'ında Keleğin Yapımı ve Kullanımı" s. 73.

³³⁶ Ahmet Serhat Karaduman, *Bir Kentsel Mekan Çözümlemesi, Savur Örneği*, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2010, s. 51.

³³⁷ Özkan, 20.03.2019 tarihli görüşme.

boy ve kalınlığa gelebilmesi için yaklaşık sekiz ile on iki yıl geçmesi gerekmektedir. Bu süre zarfında halk, suyun az olduğu bölgelerde meyve, sebze ve tahıl tarımı yapar yanında hayvan da besler, bu faaliyetlerle geçimini sürdürür. Birden fazla kavak tarlası sahibi olanlar, birkaç yılda bir kavak tarlasındaki ağaçları satarak rutin olarak yürüttükleri tarım faaliyetlerinin yanı sıra yüklüce bir para elde ederlerdi. Kavakların kesimi, kabuklarının soyulması ve nakliyesinde çok fazla insan gücüne ihtiyaç duyulmasından dolayı ciddi bir istihdam alanı da oluşturmuştur. Kavaklık ağaçlarının kıymetli olması ve yetiştirilip satıldığı zaman sahibine dönemin şartlarına ve hatta yakın geçmişe kadar çok kâr bırakması, Mardinli zenginlerin de dikkatini çekmiş ve Savur çayı'nın vadi tabanındaki kavaklık tarlalarına rağbet göstermelerine neden olmuştur. Mardin ve Rışmılı zenginler, özellikle Savur kazası topraklarına tabi Zoni köyü, Barıman köyü, Bafava köyü ve Elfan köyünden kavaklık tarlası satın alarak yatırım yapmışlardır³³⁸.

İncelediğimiz sicilde, 66 âdet kayıtta kavak ve kavaklık geçmektedir. Bazı terekelerde birden fazla kavaklık ile toplamda 98 âdet kavak tarlası kaydedilmiş, buradan da tereke başına ortalama 1,4 kıt'a kavaklık düştüğü görülmüştür. Çoğu kavaklık tarlası, fiyatlandırılmayıp ve bölüşülmeyip varisler arasında bırakılmıştır. Bazı kayıtlarda da, mirasa konu olan diğer tarlalar bir kıt'a olarak bölüşülürken, kavaklık dahlesinin kıymetinden dolayı bir parçasının bir kişiye çok fazla olduğundan tarlanın bölüşüldüğü görülmüştür. Terekelerde kavaklık dahlesi, kavaklık eşcarı, kavaklık zeminiyle beraber eşcarı olarak geçen kayıtların tamamı hisseli kayıtlardır. Miras olarak intikal eden kavaklıklar, o kadar kıymetliydi ki çoğu zaman tarlanın zemini ile kavak ağacının kendisi ayrı ayrı hisselerle bölüşülmüştür. Hissesine kavak ağacı düşen varis, bu ağaçları sattığında belki de birkaç tarla alabilecek kadar para eline geçmekteydi. Bunun içindir ki; kayıtlarda “*bir kıt'a kavaklık yeriyle eşcarı*”, “*bir kıt'a kavaklık dahlesi*”, “*bir kıt'a kavaklık eşcarı*”, “*bir kıt'a kavaklık dehlesi ma'a-zemini*” ve “*bir kıt'a kavaklık dahlesi zemini*” şeklinde farklı tanımlamalar ve farklı taksimatlar görülmektedir³³⁹. Bir kavaklık tarlasının zemini ortalama 574 kuruş iken, zemin hariç tarladaki kavak ağaçlarının ortalama

³³⁸ SŞS Sahife 40 Numara 20, SŞS Sahife 44 Numara 27.

³³⁹ SŞS Sahife 149 Numara 167.

fiyatı 802 kuruş olarak bulunmuş ve kavak ağaçlarının zeminden daha değerli olduğu görülmüştür. İncelediğimiz defterin sadece bir terekesinde kavaklığın alan ölçüsü verilmiş, 5 dönüm kavaklık eşcârıyla zemini 1000 kuruş kıymetinde yazılmıştır³⁴⁰. Buradan 1 dönüm kavaklığın 200 kuruş kıymetinde olduğu tespit edilmiştir. Aynı terekede; arazinin alanıyla fiyatlandırılan bağın 1 dönümü ortalama 92 kuruş 5 para ve 1 dönüm bahçenin değeri 120 kuruş iken, 1 dönüm kavaklığın 200 kuruş ile çok değerli olduğu görülmektedir. Ahmedi köyü ahalisinden iken katilen vefat eden Alo bin Hacı Derviş'in iki eşi mal anlaşmazlıklarından davalık olmuş bu davada ortalama bir kavak ağacının âdet fiyatının 9 kuruş 9 para olduğu tespit edilmiştir³⁴¹. Yine başka bir kayıta, Ahmedi köyü sakinelerinden Fatıma binti Mahmud nam hatun, kendi çocukları olan Emine, Hatice, Fatıma ve Mehmed'i dava edip kendisine ait olduğunu iddia ettiği kavaklık tarlasından çocuklarının sattığı kavak eşcârı parasını talep etmiştir. Bu kayıta da görüleceği üzere kavak ağacının âdet fiyatı 7 kuruş 10 paradır³⁴². Ortalama birer metre aralıklar ile dikilen kavak ağaçlarının 1 dönüme 1000 âdet ekilebildiği düşünülürse ve yukarıdaki kayıtlara göre bir âdet kavak ağacının ortalama değeri 8 kuruş 5 para olarak bulunduğu göre yetişkin 1 dönüm kavaklığın değeri 8.500 kuruş olarak ortaya çıkmaktadır. Kavaklık sahibinin bu paraları tek seferde alamadığı, zira kavaklıktan ahşap satılırken “*birinci veya ikinci nev'inden*” şeklinde ayrımlar ile kavak ağaçlarının hepsinin aynı zamanda aynı kalınlığa ulaşmadığı, istenilen kalınlığa ulaşanların peyderpey kesildiği anlaşılmaktadır. Sicildeki kayıtlara göre; toplamda 1 dönüm kavaklık satan biri o günün parasıyla yaklaşık 42 âdet öküz yada 84 âdet inek veya 33 âdet katır alabilirdi. İncelenen dönemdeki terekelerde iki inek veya iki öküzün nadir bulunduğu, iki öküzü olan kişinin maddi durumunun çok iyi olduğu düşünüldüğünde, kavak tarlalarının çok çok iyi getirisi olduğu görülecektir. Onlarca dönüm sahibi birinin kavak ağaçlarını sattığı düşünülürse dönemin şartlarına göre eline çok ciddi paralar geçmiş olmaktadır. Kavak tarlalarının getirdiği bu kazanç ile Savur beyleri civar köylere kadar arazi almaya başlamış, servetlerine servet katmışlardır. Savur kaza merkezinde gücünü aşiretten alan ve Ağa olarak nitelendirilen kimse olmayıp, çok

³⁴⁰ SŞS Sahife 69 Numara 68.

³⁴¹ SŞS Sahife 116 Numara 130.

³⁴² SŞS Sahife 111 Numara 125.

geniş ailesi olmasa da çok geniş arazisi ve zenginliği kavak tarlalarına bağlı olan Bey unvanlı kişiler vardı. Bu güç ve zenginlik, sancak merkezi olan Mardin'in en seçkin ailelerinin en güzel kızlarının Savur'a gelin gelmesini sağlamıştır³⁴³.

Savur'da gelişmiş tarım sektörlerinden kavakçılık kendine münhasır bir uygulamayı da doğurmuştur. Bu uygulama, tarlanın başkasına kiralanması "ıcar" yönteminden farklıdır. Arazisi ve özellikle kavaklık yeri çok fazla olan Savur beyleri kavaklıklarının ekimi, bakımı ve sulaması işlerini kendileri yapmayıp arazisi az olan veya kendisine yetmeyen kişilere "cenânlık" olarak vermişlerdir. Cenân, başkasına ait tarlayı kavak ekimine hazır hâle getirerek kavak fidanlarını diken, ortalama on yıl süren yetiştirme dönemi boyunca kavaklığı sulayan ve bakımını yapan, bunun karşılığında kavak ağaçları satıldığında satış ücretinden belli bir pay alan kişidir. Elfan karyesinde cenânlık hissesine sahip kişi ile mülk sahibinin varisleri arasında çıkan anlaşmazlıktan taraflar birbirlerini dava etmiştir. Bu davada Süleyman bin Hamo Sadık, yine karye-i mezbûr ahalisinden Mehmed bin Adiy'i dava etmiştir. Bu kayıttan cenân Hallo bin Mehmed, mülk sahibiyle yarım hisse karşılığında kavak ağacı ekmiş ve yedi yıl bakımını yaptıktan sonra hissesini 400 kuruşa Mehmed bin Molla Hüseyin'e satmış, o da bir yıl bakımını yaptıktan sonra Süleyman bin Hamo'ya satmıştır. Süleyman da üç yıl bakımını yapmışken Mehmed bin Adiy'in veraset iddiasıyla kavaklığa müdahale etmesi üzerine, kavaklıktan menî istenmiştir³⁴⁴. Bu davadan kavaklığın on bir yaşında olduğu anlaşılmış ve cenânlığın dahi iyi getirisi olduğu için hisse alım satım konusu olabildiğini göstermiştir. Cenâna verilen pay genelde çeyrek hisse olarak görülmüştür; yarım hisse olan bazı kayıtlarda tarlanın verimsizliği sulama imkânlarının zorluğunun hisseyi arttırdığı düşünülmektedir. On âdet terekede de çeyrek hisseli kavaklık, miras olarak bırakılmıştır. Ahmedî karyesi ahalisinden iken vefat eden Şehmus bin Mehmed'in verasetinde, Delil'de vâki' bir kıt'a kavaklık dehlesinin rub'u

³⁴³ Aslen Mardin'in Tekye Mahallesi'nden olan Naime binti Esad Efendi nâm hâtûn Avine kazâsının hükümet merkezi bulunan Savur kasabasında Mustafa Efendi bin Nasrullah Efendi ile evli iken vefat etmiştir. Kadın ve erkeğin babalarının Efendi unvanıyla anılmaları, kadının eşinden ayrı kendi mal varlığı olması iki ailenin de seçkin ve zengin olduğunu göstermektedir. Bkz; SŞS sahife 165 Numara 184. Yine kadının kendisine ait mallardan zengin olduğunu anlayabildiğimiz Fatma binti Şeyhi el-Bâjârî nam hatun Savur'dan Sadık bin Ali eş-Şi'âr ile evlenmişse de anlaşamadıklarından ayrılmışlardır. Bkz; SŞS Sahife 41 Numara 21.

³⁴⁴ SŞS Sahife 105 Numara 117.

bulunmaktadır³⁴⁵. Burada araziyle beraber bir ortağının olup olmadığını anlamak güç olsa da, tereke iyice incelendiğinde vefat eden Şehmus'un varislerinin sadece validesi ve kız kardeşi olduğu kavaklığın asabeden intikal eden bir ortaklıkmiş gibi gözükmediği, böylelikle bu tür hisseli muhallafatların cenanlıktan kaynaklandığı düşünülmektedir. Terekelerden yedi tanesinde çeyrek hisseli kavaklığın, “*Musa Davud Huri ile müşterek bir kıt'a kavaklık dahlesinin rub' eşcârı ...*³⁴⁶” ve “*Besel'de vâki' ma'lûmü'l-hudûd bir kıt'a kavaklık eşcârının rub'u ...*³⁴⁷” gibi ifadeler ile miras olarak bırakıldığı görülmüştür; bunların da kavaklıkların eşcârından bahsedilip zemini dâhil edilmediğinden cenan terekeleri olduğu düşünülmektedir. Tabi ki zemin ile kavak ağaçlarında ortak olunan terekeler de vardır. Zaten çok kıymetli olan kavak ağaçları ve kavaklık yerinin satın alınmalarında bir kişinin gücünün yetmeyebildiği dolayısıyla ancak ortaklaşa alınabildiği görülmüştür. Savur kasabası ahalisinden Yusuf bin Bizi'nin biraderi Ramazan ile müştereken Ayn Kasri nam mahalde vâki' tarafları Hacı Ali Ağa ve nehir ve Ramazan ve Zeyneb ile mahdûd bir kıt'a kavaklık dahlesini beş yüz kuruş semen-i medfû'la Zeyneb binti İbrahim nam hatundan iştirâ ettikleri görülmüştür³⁴⁸. Kavaklık ortaklığının cenanlıktan kaynaklanmadığı, zemin ve kavak ağacının ikisinde de ortaklarının olduğu terekelerde “*bir kıt'a kavaklık dahlesinin dört sehmden bir sehm eşcârıyla zemîn*” ile “*bir kıt'a kavaklık yeriyle eşcârının nisf bedeli*” ifadelerinden anlaşılmaktadır. Az da olsa büyük mülk sahipleri kendi kavaklıklarını işçi vasıtasıyla işlemiştir. Elfan karyesine ait 17 Rabiulahır 1325 tarihli bir kayıta toplam tereke değerinin 13.763 kuruş olduğu ve bundan “*zıkr olunan kavaklık eşcârlarına su verilmek iktizâ eden ücretinin Hacı'nın evlâdları Şerif ve Yusuf'a verilmesi icâb*” ifadesiyle kavaklık sulama parası olarak 500 kuruş toplam terekeden tenzil edildiği görülmüştür.

Suyu çok seven söğüt ağacı neredeyse kökleri suyun içinde olacak şekilde Savur çayı'nın etrafında kendine doğal yetişme alanı bulmuştur. Söğüt ağacı, tahta olarak ve esnek özelliği itibariyle eleklerin etrafındaki tahta çember yapımında kullanılırdı. Kavak ağacı kadar getirisi olmayan söğüt ağaçları bataklık bölgelerde dere yatağı

³⁴⁵ SŞS Sahife 77 Numara 77.

³⁴⁶ SŞS Sahife 99 Numara 108.

³⁴⁷ SŞS Sahife 35 Numara 11.

³⁴⁸ SŞS Sahife 62 Numara 58.

gibi işlenmesi zor ve bol sulu yerlerde ekilmiştir. Sadece bir kayıta zemin ile eşcârının yarım hisse bedeli 150 kuruş olarak kaydedilmiştir.

3.1.4. Savur Eriği

Savur'da bahçe (veydi) olarak adlandırılan tarlalarda yetiştirilen meyvelerin başında erik (incas/encas) gelmektedir. Savur eriği; cinsi, su, toprak ve iklim koşullarına bağlı olarak özel bir lezzete sahip olması nedeniyle seyyahların dikkatini çekmiş, Osmanlı Dönemi'nde de bu eriğin ünü başkent İstanbul'a kadar gitmiştir. Aslen Alman olup Danimarka kralı tarafından Ortadoğu İslam coğrafyasına bir araştırma gezisi ile görevlendirilen Carlsten Niebuhr, Hindistan dönüşü Anadolu topraklarından geçerken (1766) Mardin üzerinden geçmiş ve eriğinin çok meşhur olduğunu, her sene padişaha gönderildiğini yazmıştır³⁴⁹. Yakut el-Hamevi, Savur'un her çeşit meyvenin yetiştiği güzel ve bakımlı bir vadisinin olduğundan bahsetmektedir³⁵⁰. Şerafeddin Han ise Şerefname'de buranın bahçelerindeki çoğu ağacın erik ağacı olduğundan bahsetmektedir³⁵¹. Diyarbekir Salnamesinde, Savur kasabasının âb-u havası çok güzel olduğu, müteaddid bahçeleri olduğundan bahsedilmektedir³⁵². Abdüsselam Efendi, Mardin'de erik ve kirazın, yetiştirilen en meşhur meyvelerden olduğunu belirtmiştir³⁵³. Katip Çelebi de Savur'un "iccas" denen eriğin pek meşhur olduğunu bu erikten her sene 800 kğ kadar Nefs-i Hümayun için İstanbul'a gönderildiğini belirtmiştir³⁵⁴. Ünü, XIII. yüzyıla kadar uzanan Savur bahçeleri ve bu bahçelerdeki eşcârı müsmireden (meyve ağaçları) en dikkat çeken, seyyahlar ve tarihçilerin vurguladığı üzere eriktir. Osmanlı arşiv belgelerinde Mardin Sancağı'ndan İstanbul'a gönderilen erik ile ilgili kayıtlar da vardır. 1788 (H. 1203) yılında Mardin sancağı'ndan İstanbul'a 120 batman güzel ve kaliteli eriğin gönderildiği, bunun karşılığında muk'atadan sekiz yüz yetmiş iki buçuk kuruş verildiği, 1805 (H. 1221) yılında 120 batman eriğin saray kilerine teslim edildiği ve

³⁴⁹ Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, s.60.

³⁵⁰ El-Hamevî, *Mucemu'l-Büldan*, Cilt: III, s. 493.

³⁵¹ Şerafeddin Han, *Şerefname Kürt Tarihi Etnografya ve Coğrafyası*, s. 135.

³⁵² Tellioglu, *Diyarbakır Salnameleri, 1286-1323 (1869-1905)*, Cilt IV, s.66.

³⁵³ Güneş, *Abdüsselam Efendi'nin Mardin Tarihi*, s. 5.

³⁵⁴ Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, s.59.

bedelinin ödendiğine ilişkin kayıtlar tutulmuştur³⁵⁵. 1788 (H. 1203) tarihli belgede 1 batman encas 7,27 kuruş iken incelediğimiz defterdeki 10 Ekim 1901 (H. 1319) tarihli kayıta ise 1 batman encas 10 kuruş değer ile birbirine yakın olduğu görülmektedir³⁵⁶. Bu fiyatların, diğer gıda ürünlerine göre çok yüksek olduğu; örneğin encasın, pekmezin yaklaşık iki katı değere sahip olduğu görülmüştür. Savur eriğinin, İstanbul'a üstelik doğrudan padişahın mutfağına gönderilmesi ününe ün katmıştır. Osmanlı belgelerine göre bir seferde 120 batman, yaklaşık 900 kilogramın İstanbul'a gönderilmesi dönemin ulaşım şartlarına göre oldukça zahmetli bir iş olmalıydı. Savur'un encas denen eriği, olgunluk döneminde kararan ve yumuşayan bir cins olduğuna göre bu meyvenin yaş olarak tazeliğini İstanbul'a kadar muhafaza etmesi mümkün değildir. Savur eriği hoşaf yapmak için kurutulur, mayhoş tadıyla çok lezzetli olduğundan, padişaha da bu kurutulmuş erikten gönderildiği düşünülmektedir. İncelediğimiz sicilin bir terekesinde gıda ürünlerinin içinde geçen, 2 batman encas 20 kuruş olarak kaydedilmiştir. Bu tereke, 26 Cemazeyilahir 1319 (10 Ekim 1901) tarihli olup, Savur eriğinin olgunlaşma dönemi ise temmuz-ağustos aylarıdır. Dolayısıyla Ekim tarihli bu kayıt zamanında, yaş eriğin olma ihtimali olmadığından, buradan kasıt, yaş erik değil de kurutulmuş eriktir.³⁵⁷

Bahçe denen tarlalara, meyve ağaçları ekildiği gibi sebze ekimi yapılan tarlaların etraflarına da meyve ağaçları ekilirdi. Bu ağaçlar o kadar kıymetliydi ki tarladan bağımsız olarak mirasta hisse konusu olurdu. Ahmedi karyesi ahalisinden iken vefat eden Hacı Derviş bin Mahmud Hamadi'nin verasetinde, dönümü 20 kuruş olan "*Tevessütü'ş-şemside vakı' şarkan ve garban ve cenuben tarik ve şimalen bi'l-iş'ar ile mahdud bir kıta sulu tarla*" bir hisse iken aynı tarlanın etrafındaki 100 kuruş kıymetinde 7 âdet ceviz ve erik ağacı "*Tevsitü'ş-şemide vakı' bir kıt'a tarlanın etrafındaki ceviz ve erik eşcarı*" olarak başka bir hisseye ayrılmıştır³⁵⁸. 13 terekede erik ağacına rastlanmıştır. Erik ağaçları, ceviz ağacıyla beraber ekildiğinden bunların çoğu ceviz ağacıyla beraber "*.... nâm mahalde vâkı' bir kıt'a sulu tarlanın etrafında*

³⁵⁵ Bilal Bilgiç, *Tanzimat'tan Cumhuriyete Mardin Sancağında Ziraat*, Dicle Üniversitesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tez) Diyarbakır 2014, s.91.

³⁵⁶ ŞŞS Sahife 61 Numara 52.

³⁵⁷ ŞŞS Sahife 61 Numara 57.

³⁵⁸ ŞŞS Sahife 118 Numara 131.

*iki aded ceviz ve iki aded erik eşcârî*³⁵⁹” ve “... *nâm tarlanın etrafındaki ceviz ve erik eşcârî*³⁶⁰ ” gibi ifadelerle kaydedilmiştir. Kayıtların çoğunda iki âdet erik ağacı geçerken bir tanesinde dokuz âdet erik ağacı vardır³⁶¹. Müstakilen yazılıp fiyatlandırılan erik ağaçlarından terekelerden birinde bir âdet erik ağacı 10 kuruş diğerinde iki âdet erik ağacı 30 kuruş olarak kaydedilmiştir. Buradan ağacın 1 batman erikten biraz fazla değerinde olduğu görülmüştür.

3.1.5. Savur Bahçeleri

Savur ve köylerindeki yerleşim yerleri, tarımın yapıldığı vadi tabanlarında değil de su kaynaklarına yakın dağ yamaçlarında kurulmuştur. Genelde güney cephe bu yerleşim yerleri yazın sıcaklığından dolayı neredeyse tamamen boşalır, tüm halk evlerinin çok yakınlarında bulunan ve her türlü meyve ağacı bulunan, bir köşesinde biraz da sebze ektikleri bahçelere inerlerdi. Envai çeşit meyve ağacının bulunduğu bu bahçelere yerel ağızla “veydi” denirdi³⁶². Ahmedî karyesinde sâkin iken vefât eden Derviş bin Hacı İbrahim bin Halil’in terekesinde “*Karye civarında Veydi sağır demekle ma’rûf bir kıt’a bağçe*” görüldüğü üzere Arapça konuşan köylerde bahçe yerine veydi kullanılmaktaydı³⁶³. Bu bahçelerde ilkel yaşamı andıran tamamen ağaçtan yapılan ‘izeyle veya hayme denilen barınaklar yapılır, gece gündüz tüm yaz burada kalınırdı. Kenefer karyesinde sâkin iken vefât eden Mehmed bin Abdürrahim bin Abdullah’ın terekesinde bulunan bahçe “*Yine karye-i mezbûre toprağında Tahte’l-büyût demekle ma’rûf ma’lûmü’l-hudûd bir kıt’a bağçe hali üzere beyne’l-verese bırakılmıştır*” ibaresiyle tarif edilmiştir³⁶⁴. Burada “*Tahte’l-büyût*” evlerin altında anlamında olup, tarlanın tamamının ağaç ekildiği yerler genelde evlere yakın yerlerdir. Yerleşim yerlerine uzak olan yerlerde görülen meyve ağaçları ise tarlaların etrafında ekilirdi. İncelediğimiz sicilde sadece bir terekede 5 dönüm bahçe 600 kuruş olarak alanıyla beraber fiyatı yazıldığı, buradan da 1 dönüm

³⁵⁹ SŞS Sahife 160 Numara 180.

³⁶⁰ SŞS Sahife 140 Numara 152.

³⁶¹ SŞS Sahife 64 Numara 60.

³⁶² Özkan, 20.03.2019 Tarihli Görüşme.

³⁶³ SŞS sahife 36 Numara 13.

³⁶⁴ SŞS Sahife 9 Numara 169.

bahçenin ortalama 120 kuruş olduğu görülmüştür³⁶⁵. İncelediğimiz sicilin 17 terekesinde 21 kıt'a bahçe kaydı geçmekte ve görüldüğü tereke başına ortalama 1,23 kıt'a bahçe düşmektedir. Bir kıt'a bahçe şeklinde fiyatı yazılan 8 kıt'a bahçenin toplam değeri 2.900 kuruş ve buna göre ortalama bir kıt'a bahçenin değeri 362 kuruş 5 para olarak tespit edilmiştir. Bir kıt'a bahçenin ortalama değeri 362 kuruş ve 1 dönüm bahçenin değeri de ortalama 120 kuruş olarak bulunduğu göre bir kıt'a bahçenin ortalama 3 dönümden ibaret olduğu görülmektedir. Kayıtlarda en değerli bahçe, Savur kasabası ümerasından Hacı Abdullah Beğzade rıf'atlı Hamdi Bey bin Hacı Ali Bey'in daha önce satın alarak edindiği Ahmedi karyesi önünde vâkı' bir kıt'a bahçesini Ahmedi karyesi sâkinelerinden Zeyneb binti Hacı Ramazan nâm hatuna 800 kuruşa sattığı bahçedir³⁶⁶.

3.1.6. Diğer Meyve Ağaçları

Diyarbakir Salnamesinde, Savur kasabasının bahçelerinde kabuğu pek ince ceviz yetiştiği, ahalinin bunları kazalarına yakın olan mahallere göndererek sattıkları yazılmaktadır³⁶⁷. Savur, aynı anda hem ceviz hem de üzüm yetişmesi bakımından çevresine göre çok şanslı bir konuma sahipti. Susuz köylerde sadece üzüm yetiştirilebilirken, Diyarbakir vilayetinin diğer sancaklarında ceviz yetiştirilebilmesine karşın üzüm yetişmezdi. Alternatif gıdaların az olduğu dönemde ceviz ile kuru üzüm, ceviz ile pestil veya cevizli sucuk tüketimi için eldeki imkânları kullanmak yeterliydi. Savur'da ceviz ağaçları tarlanın tamamına ekilmeyip su kanalları boyunca ağacın kendiliğinden su alabileceği yerlerde ve tarla çevresine bakım gerektirmeyen yerlerde ekilirdi. Meyvesinden dolayı çok kıymetli bir ağaç olduğundan kolay kolay kesilmezdi. Kereste olarak ağacı az bulunduğundan ceviz ağacından yapılan çeyiz sandıkları çok makbul idi. Ceviz ağaçları da tıpkı erik ağaçları gibi çok kıymetli olduğundan ve çoğu zaman da tarla kadar değeri olduğundan, tarlayla beraber değil de müstakil olarak veya tarlanın etrafındaki diğer ağaçlar ile hisse edilirdi. 19 âdet terekede ceviz ağacı kaydı bulunmaktadır, bunların çoğu erik ağacıyla beraber kaydedilmiştir. Aynı terekede en fazla dört âdet ceviz

³⁶⁵ SŞS Sahife 69 Numara 68.

³⁶⁶ SŞS Sahife 167 Numara 188.

³⁶⁷ Tellioglu, *Diyarbakir Salnameleri, 1286-1323 (1869-1905)*, Cilt IV, s.66.

ağacına rastlanırken, genelde birer âdet bulunmaktadır. Fiyatıyla yazılan ceviz ağaçlarının birinde âdedi 40 kuruş³⁶⁸, birinde 50 kuruş³⁶⁹ olarak yazılmış, diğer kayıtlarda başka ağaçlar ile fiyatlandırılmıştır. Ceviz ağacının bu değer ile erik ağacından daha kıymetli olduğu görülmüştür. Tizyân karyesi ahâlisinden iken vefât eden Çeto bin Bekir'in verasetinde “*Gaybdi'de vâki' bir aded ceviz ağacının rub' hissesi ala hâlihi beyne'l-verese bırakılmıştır.*” ifadesi geçmektedir. Görüldüğü üzere vefat edenin bir ceviz ağacında çeyrek hissesi vardır, ve bu da kendi varislerine intikal etmiştir³⁷⁰. Elfan karyesi sakinlerinden vefat eden Velid bin Derviş'in de terekesinde “... *kezâ karye derûnunda ve Garak dimeğle iki âded ceviz ağacının sekiz sehmden bir sehmi*” ibaresinde görüldüğü üzere iki ceviz ağacındaki hissesi sekizde bir oranındadır. Bu oran, mahsulde azımsanmayacak bir oran olmalıdır ki terekede muhallafat olarak kayda geçmiştir. Tablo 11'de görüleceği üzere terekelerde miras olarak bırakılan mallar içerisinde meyve olarak ceviz olup, 1000 adedi ortalama 9 kuruş olduğu görülmüştür.

Bağ ve tarla etrafındaki meyve ağaçları ise eşcârı müsmire olarak kaydedilmiştir. Bu durum, “*Kaniyâsipi'de vâki' bir kıt'a sulu tarlanın etrafındaki eşcâr-ı müsmire hâli üzere beyne'l-verese kalmıştır*” gibi ifadelerle kayıtlara yansımıştır³⁷¹.

Sumak antepfıstığıgillerden ve sıcak yerlerde yetişen, mercimek büyüklüğünde meyvesi olan bir ağaçtır. Dağ yamaçlarında ve üzüm bağları etraflarında ekilen sumak, limonun olmadığı bu bölgede yemeklere ekşi tadı vermek için kullanılan bir baharattır. Üç farklı terekede “*bir kıt'a semaklık eşcârı*” ifadeleriyle kaydedilen sumak tarlaları vardır. Tablo 11'de ölçü birimi belli olmayan 8 kuruş kıymetinde sumak bulunmaktadır.

³⁶⁸ SŞS Sahife 45 Numara 29.

³⁶⁹ SŞS Sahife 122 Numara 135.

³⁷⁰ SŞS Sahife 79 Numara 81.

³⁷¹ SŞS Sahife 98 Numara 107.

Terekelerde rastlanan diğerk meyve ağaçlarından badem iki farklı terekede görülmüştür. Birinde on âdet olduđu³⁷² diğerkinde de susuz tarla etrafında³⁷³ olduğu kaydedilmiştir.

İki farklı terekede de armut ağacına rastlanmıştır. Savur kasabasına ait bir kayıтта bir âdet armut ağacının değeri 20 kuruş olarak verilmiştir³⁷⁴. Tizyân karyesi ahâlisinden iken vefât eden Çeto bin Bekir'in terekesinde “*Nevalekor'de vâki' bir aded armut ağacının rub'u ala hâlihi beyne'l-verese bırakılmıştır.*” görüldüğü üzere müteveffanın sahip olduğu armut ağacının çeyrek hissesi varislere bırakılmıştır. Fiyatı belli olan terekedeki armut ağacı 20 kuruş ile çok fazla değeri olmadığı hâlde armut ağacında çeyrek hisseye sahip olmak dikkat çekicidir. Söz konusu tereke incelendiğinde başka bir mahalde bulunan bir âdet ceviz ağacında da çeyrek hisseye sahip olduğu görülmektedir³⁷⁵.

3.1.7. Mirasa Konu Olan Ekili Tarlalar

İncelediğimiz sicilin geçtiği dönemlerde; sulama barajları, suyu doğal akış yönünü değiştirerek su motorlarıyla başka yerlere aktarma veya sondajla su çekme imkânı olmadığından, doğal su kaynakları ve çevreleri çok kıymetliydi. Savur iklim olarak yazları bol güneş alan bir yer olup, sulama imkânları ile beraber her türlü sebze meyve yetiştiriciliğine uygun olduğundan burada yapılan tarım da çok çeşitli olmuştur. Savur'da ekim alanı bulan tarım ürünlerinden biri de penbe³⁷⁶ (pamuk) olmuştur. Günümüzde sulama imkânlarının artması ile daha geniş ekim alanları bulan pamuk, Savur'daki küçük sayılabilecek tarlalarda ekonomik değerini yitirmiş ve ekiminden vazgeçilmiştir. Terekelerdeki pamuğun, tarımının da yapıldığını bir terekede 6 kıyye penbe ile 60 kıyye penbe çekirdeğinin bulunmasından anlaşılmaktadır. Sadece bir terekedeki penbe çekirdeğinin oranına bakıldığında

³⁷² SŞS Sahife 9 Numara 169.

³⁷³ SŞS Sahife 29 Numara 2.

³⁷⁴ SŞS Sahife 68 Numara 66.

³⁷⁵ SŞS Sahife 79 Numara 81.

³⁷⁶ Penbe: Pamuk demektir. Bkz. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 101 Ayrıca Fars'ça da pamuk anlamına gelmektedir. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993, s. 766.

penbenin ekiminin fazlasıyla yaygın olduğu söylenebilmektedir³⁷⁷. 10 terekede geçen penbenin, tereke başına ortalama 3,38 kıyye düştüğü ve ortalama kıyye fiyatı 7 kuruş 28 para olarak tespit edilmiştir. Penbe, yedi terekede ölçü birimi olarak kıyye kaydedilmişken üç terekede de batman olarak kaydedilmiş; fakat Tablo 11'deki istatistikleri belirleyebilmek için batman olarak kaydedilen miktarlar kıyye'ye çevrilmiştir. Penbe, iki terekede de pamuk olarak yazılmıştır. Pamuk miktarının en fazla olduğu terekelerde birer kat yatak bulunması, yastık yorgan, döşek gibi ev eşyalarının genelde çaputtan ve köhne olması, üretilen pamuğun ekonomik değeri fazla olduğundan dolayı bu tür eşyalarda kullanılmayıp iplik yapımında kullanıldığı veya dokuma tezgâhlarına satıldığı anlaşılmaktadır.

İncelediğimiz dönemde hayat koşulları o kadar zor, imkânlar o kadar sınırlıdır ki murise ait mal-mülklerin dışında en kıymetsizmiş gibi görünen pek çok şey, muhallafatın konusu olmuştur. Bu bağlamda tarlada ekili ürünlerin de miras konusu olduğunu görmek şaşırtıcı olmamıştır. Zira ekili alanlardan hasat zamanında kaldırılan ürünlerle önemli kârlar elde edileceğinden tarlalar ayrı, içinde ekili ürünler ayrı kaydedilip ürün satışından elde edilecek paralarla mirasçılar arasında paylaşılması amaçlanmıştır. Kayıtlarda geçen, mezrû' hinta, mezrû' şa'îr ve mezrû' mercimek olarak geçen "mezrû'" kelimesi ekili anlamındadır.

11 âdet terekede mezrû' hinta geçmektedir, bunlardan bir tanesi şa'îr ile beraber fiyatlandırıldığı için Tablo 11'e alınmamıştır. Tarladaki ekili ürünler, tarlaya atılan tohum miktarıyla ölçülürdü. 10 âdet terekeye düşen ortalama ekili buğday 8,6 kile olup, 1 kilesi ortalama 11 kuruş 95 para olarak bulunmuştur. Terekelerdeki tahıl ürünlerinin olduğu Tablo 12'de, 1 kile buğday ise ortalama 9 kuruş 41 para olarak bulunmuştur. Dengizân köyü ahalisinden iken vefât eden Şehmus bin Hacı Hüseyin'in terekesinde normal hububat olarak buğday ve ekili olarak buğday kaydı bulunmaktadır. Evdeki 20 ölçek buğdayın fiyatı 150 kuruş olarak kaydedilmişken, ekili buğdayın 10 ölçeği 140 kuruş değerinde kaydedilmiştir. Bu terekede de hububat olarak buğdayın ölçeği 7 kuruş 5 para, mezrû' buğdayın ölçeği 14 kuruş olarak tespit edilmiştir³⁷⁸. Söz konusu terekede görüldüğü üzere mezrû' olan buğday ambardaki

³⁷⁷ SŞS Sahife 79 Numara 81.

³⁷⁸ SŞS Sahife 94 Numara 101.

buğdayın neredeyse iki katı değere sahiptir. Tarlaya atılan buğday, hasat zamanında belki de misliyle artacağından değeri de ona göre iki kat olarak belirlenmiştir.

Terekelerde 6 âdet mevrû‘ şa‘îr kaydı olup tereke başına 11,16 kile ve ortalama 1 kile mevrû‘ şa‘îr 7 kuruş olarak tespit edilmiştir. Tablo 12’deki verilerde hububat olarak arpanın 1 ölçeği 5 kuruş 53 para olarak belirlenmiştir. Yine Dengizân köyü ahâlisinden iken vefât eden Şehmus bin Hacı Hüseyin’in terekesinde buğdayda olduğu gibi hububat olarak şa‘îr ve tarlada ekili olarak mevrû‘ şa‘îr geçmektedir³⁷⁹. Hububat olarak şa‘îr’in 1 ölçeği 4 kuruş olarak tespit edilmiş, mevrû‘ şa‘îr ise 1 ölçek 8 kuruş olarak tespit edilmiştir. Buğdayda olduğu gibi arpada da ekili olan arpaya, anbardaki arpaya göre iki kat fiyat verildiği görülmüştür.

Mevrû‘ mercimek ise üç farklı terekede toplam 10 ölçek, toplam fiyatı da 90 kuruş olarak kaydedilmiştir. Tablo 12’deki verilerde hububat olarak mercimeğin 1 ölçeği 8 kuruş olarak belirlenmiştir. Görüldüğü üzere 1 ölçek ekili mercimek 9 kuruş kıymet ile 1 ölçek ekili arpadan daha kıymetlidir ve 1 ölçek ekili buğdaydan daha az kıymette olduğu bulunmuştur. Terekelerdeki ekili mercimeklerden bir tanesinde mercimek yerine “ades³⁸⁰” ismi kaydedilmiştir.

Tablo 11: Savur’da Yetiştirilen Tarım Ürünleri

TARIM ÇEŞİDİ	BULUNDUĞU TEREKE SAYISI	BULUNDUĞU TEREKELERE DÜŞEN ORTALAMA MİKTAR	ORTALAMA BİRİM DEĞERİ
Üzüm Bağı	94	1,15 kıt’a	
Kavaklık- Dahle	65	1,55 kıt’a	
Söğüt Dahlesi	1	1 kıt’a	Yarım hissesi 150 kuruş
Erik- Encas	17	1,3	
Ceviz Ağacı	21	1,4	

³⁷⁹ SŞS Sahife 94 Numara 101.

³⁸⁰ Mercimek. Tahrir defterlerinde bu şekilde geçer. Anadolu ve Rumeli'nin muhtelif sancaklarında üretilirdi. Mercimekten buğday ve arpada olduğu gibi öşür üzere aynı vergi alınırdı. Bkz. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 10.

Bahçe- Veydi	17	1,23 kıt'a	
Eşcâr-ı Müsmire	3	1,6	
Semaklık Eşcârı	3	1 kıt'a	
Armut Ağacı	2	1 adet	1 âdeti 20 kuruş
Penbe (pamuk)	Kıyye	10	3,38
Penbe Çekirdeği	Batman	1	10
Badem Eşcârı	2	5,5 adet	
Sulu Tarla	43	1,16 kıt'a	
Susuz Tarla	26	2,4 kıt'a	
Mezrû' Hintâ	10	8,6 kile	11 kuruş 95 para
Mezrû' Şa'îr	6	11,16 kile	7 kuruş 01 para
Mezrû' Mercimek	3	3,33 kile	9 kuruş

3.2. SAVUR'DA TÜKETİLEN GIDALAR

Terekelerden hareketle halkın tükettiği gıdalara bakıldığında, yaz sebze meyvelerinden bahsedilmeyip kış aylarında tüketilmek üzere yazın toplanan ve ambarlanabilen gıdaların kayıtlarına rastlanmıştır. Vadi tabanlarında sebze tarımının da yapıldığı bilinmekle beraber terekelerde domatesin kaydedilmeyip soğanın kaydedilmesi, bu tür ürünlerin hasadının bir kerede yapıp mahsulün kış aylarında tüketilmek üzere saklanabilme özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla burada ele alınacak konu tarım ürünleri olmayıp terekelerde kaydedilen ve taksim edilen gıdalar olacaktır.

3.2.1. Tahıllar

İncelediğimiz sicil terekelerinde en fazla rastlanan gıdalar arasında buğday yer almaktadır. Kırsal kesimler için buğday, en temel besin maddesidir. Buğday, Savur ve çevresinde sayıları çok fazla olan değirmenlerde öğütülür, un (dakik) elde edilip ekmek yapımında ve hamur işlerinde kullanılırdı. Her hane kendi ekmeğini tandırlarda kendisi pişirirdi. Buğday, en temel besin kaynağı olan bulgur yapımında da kullanılmaktaydı. Ekonomik buhranlarda ve tarlalara musallat olan çekirge ve böceklerin yarattığı tahribat sonunda buğdayı elde edemeyen halk, arpa ve darı tüketimine yönelmek zorunda kalmışlardır. İncelediğimiz sicilde 46 âdet kayıta

hınta (buğday) geçmektedir, fakat bunların 4 tanesinde fiyatı belli olmadığı için Tablo 12'e yansıtılmamıştır. Geçtiği terekelerde bir kile buğdayın ortalama değeri 9 kuruş 41 para olarak tespit edilmiştir. Bazı terekelerde bu oranın çok üstünde bir değer ile kaydedilmiştir. Örneğin bir terekede kilesi 120 kuruş³⁸¹, bir başkasında 1,5 kilesi 100 kuruş³⁸², bir başka terekede de kilesi 80 kuruş olarak kaydedilmiş ki bu ortalamanın çok üstünde bir değerdir. Ortalamanın altında olan kayıtlardan bir tanesinde kilesi 5 kuruş³⁸³, birinde kilesi 6 kuruş³⁸⁴ olarak kaydedilmiştir. Ortalama değerlerden uzak olan bu tür kayıtların sayıları az olduğu için Tablo 12'deki ortalama fazla etki etmemiştir. Barıman köyü ahalisindenken vefat eden Mehmed bin Aliko'nun varisleri annesi, eşi ve iki küçük çocuğu olup terekesinde 250 kuruş değerinde 33 kile hınta bulunmaktadır. Bu ihtiyaçlarından çok fazla bir miktardır. Aynı terekede 9 ölçek burgul, 46 kile şa'ir ve 2 ölçek mercimek görülmektedir³⁸⁵. Gayrimenkulleri hariç toplam tereke miktarı 2000 kuruş olduğundan ve ev eşyalarından maddi durumunun iyi olduğu anlaşılan tereke sahibinin, terekesindeki tahılların fazlalığından da büyük bir çiftçi olduğu anlaşılmaktadır. Bu miktarda buğdayı tüketmek için satın almadığı, geçimini sağlamak için satmak üzere ürettiği anlaşılmaktadır. Bir başka terekede vefat eden kişinin varisleri eşi, iki küçük kızı ve tutuklu oğlu olup muhallafatın içinde 26 kile, 150 kuruş değerinde hınta görülmektedir ki bu da hane halkının ihtiyacının üstünde bir rakamdır. Bu terekede de 16 ölçek burgul ve 16 ölçek nohut bulunduğundan, geçimi için ihtiyaç fazlası üreten bir çiftçi olduğundan bahsedebiliriz³⁸⁶.

Hayvan yemi olan şa'ir'in (arpa) geçtiği terekelerinin hepsinde hayvana rastlanmıştır, bazı dönemlerde insanların tükettiği bilirse de burada hayvanlara verildiği güçlü bir ihtimaldir. Kayıtlara genelde şa'ir olarak geçmiş bazen de arpa olarak kaydedilmiştir. Ölçü olarak genelde kile bazen ölçek bazen de kıyye olarak kaydedildiği görülmüştür. 41 terekede şa'ir kaydı olmasına karşılık bir terekede darı

³⁸¹ SŞS Sahife 126 Numara 137.

³⁸² SŞS Sahife 133 Numara 147.

³⁸³ SŞS Sahife 127 Numara 141.

³⁸⁴ SŞS Sahife 15 Numara 179.

³⁸⁵ SŞS Sahife 83 Numara 76.

³⁸⁶ SŞS Sahife 83 Numara 75.

ile beraber toplam fiyatları yazıldığı için, iki terekede de fiyatı yazılmadığı için Tablo 12'e yansıtılamamıştır. Geçtiği terekelerde tereke başına 16 kile düşmektedir, bu oran diğer tüm hububatlardan yüksektir. Terekelerdeki ortalama birim fiyatı 5 kuruş 53 para ile darıdan daha yüksek, buğdayın ise yaklaşık yarı fiyatı değerindedir. Terekelerdeki arpa fiyatlarının, ortalama bir kile 3 kuruş değerinde olması gerekirken, birkaç terekede fiyatı çok yüksek yazıldığından Tablo 12'e 5 kuruş olarak yansımaya neden olmuştur.

Darı, yetişmesi için suya pek fazla gerek olmayan hayvan yemidir. Süt ve yoğurt ihtiyacını karşılamak üzere hemen hemen her evde bir hayvana rastlamak mümkündür. Bu hayvanları beslemek için besin değeri yüksek olan arpa verilirdi, arpaya göre fiyatı daha uygun olan darıyı da yem olarak verenler de vardı. Darı, yirmi bir terekede görülmüş, birinde sarı darı olarak kaydedilmiştir. İki terekede arpaya beraber kaydedildiği için Tablo 12'e eklenmemiştir. Bulduğu terekeler içerisinde tereke başına 8,63 ölçek düşerken ortalama bir ölçek değeri 4 kuruş 73 paradır. Bu değer ile arpadan yaklaşık bir kuruş daha az değerinde olduğu görülmektedir.

3.2.2. Bakliyatlar

Kırmızı mercimek; Savur iklimine uygun, yetiştirilmesi fazla zahmetli olmayan hububatlardandır. Mercimek, Savur'da sulu olan vadi tabanlarının dışında suyun yetişemediği bazı tarlalarda sulak vadilere bağlanan dağ aralarındaki düzlüklerde ve eğimi fazla olmayan yamaçlarda ekilirdi. Sulu tarlalar, maddi değeri daha fazla olan ekinlere ayrılırken mercimek, yazın sulama ihtiyacı olmayan kuru tarlalarda arpa ve buğday ile dönüşümlü ekilirdi. Bu şekilde arpa ve buğday ile minerallerini kaybeden susuz tarlalar bir sonraki yıl dinlenmeye bırakılarak tarlayı fazla yormayan mercimek ekimi yapılırdı. Ayrıca mercimeğin samanını, arpa ve buğdaya göre hayvanların daha çok tercih etmeleri, bu ürünün yetiştirilme nedenlerinden biridir. Mercimekten yapılan çorba her öğünde tüketilebildiği gibi özellikle sabah kahvaltılarında pekmez ile beraber tüketilmekteydi. İncelediğimiz defterde 38 terekede mercimek kaydı vardır. Ortalama her terekeye 16 kile mercimek düşerken, ortalama birim fiyatı da 8 kuruştur. Mercimeğin, bulgur ile beraber

terekelerde en fazla rastlanan gıdalardan olması halkın tüketim alışkanlıklarını ve imkânlarını göstermektedir.

Nohut mercimekle aynı yetiştirme koşullarına sahip, mercimek gibi susuz tarlaların nadasa bırakıldığı dönemde tarlanın tamamen boş bırakılmayıp ekimi yapılan baklagillerdendir. Nohudun ekim alanı geniş olmasına rağmen sadece iki terekede rastlanması, Savurluların ticaret için tarım yapmayıp sadece kendilerine yetecek kadar ekim biçtikleri, mercimeği fazla tükettiklerinden ve buğdayın kullanım alanı fazla olduğundan her terekede rastlanırken kullanım alanı fazla olmayan nohuda rağbet göstermedikleri görülmektedir. Nohudun kilesi ortalama 5 kuruş 62 para değer ile mercimekten daha düşük arpa ile yaklaşık aynı değerdedir. Nohudun rastlandığı terekelerden, birincisi emekli Yüzbaşı Mehmed Ağa bin Hasan Ağa'nın terekesi olup bu tereke, mal çeşitliliği ve toplam değeri fazla olan bir terekedir. Zenginliğe bağlı olarak gıda ve mal çeşitliliği fazla olan bu terekede, 6 kile nohut değeri 40 kuruş olarak kaydedilmiştir³⁸⁷. Nohudun geçtiği diğer kayıt ise Erbil köyü ahalisindenken vefat eden Arab bin Mahmud bin Abdülkadir'in terekesidir. Söz konusu köyün toprakları susuz olduğundan terekedeki tarım ürünleri hinta, şa'ir, mercimek, nohut ve küşne gibi tahıllardır. Kuru tarım ile ekilebilecek ürünlerin hepsinden mevcut olması ayrıca iki öküz, çift aletleri, bir merkeb, hurç, bir inek ve keçilerinin olması döneme göre tam teşekküllü büyük bir çiftçi olduğunu göstermektedir³⁸⁸. Emekli Yüzbaşı Mehmed Ağa'nın terekesinde 6 kile nohudun değeri 40 kuruş iken bundan yaklaşık beş ay sonra kaydedilen Arab bin Mahmudun terekesinde 1 kile nohut 50 kuruş değerinde kaydedilmiştir. Bu değer farklılığının emekli Yüzbaşı Mehmed Ağa'nın terekesindeki nohudun tüketilmek üzere bulundurulduğu, Şubat ayına ait bu terekede saklanma koşullarına bağlı olarak nohudun durumunun iyi olmadığından fiyatının düşük olabileceği, çiftçi olan Arab bin Mahmud'un terekesi haziran kayıtlı olup nohudun belki de yeni mahsul olduğundan veya tüketim amaçlı olmayıp tohumluk olduğundan değerinin diğerine göre yüksek kaydedildiği düşünülmektedir.

³⁸⁷ SŞS Sahife 25 Numara 202.

³⁸⁸ SŞS Sahife 46 Numara 31.

Savurun iklimi ve sulama imkânları fasulye yetiştiriciliğine çok uygunken, o dönemde yetiştirilmemiş olmalı ki sadece bir terekede o da tarımla uğraşmayan bir nüfus memurunun terekesinde rastlanmıştır. Nüfus memurunun, aldığı aylık maaş miktarından ve ev eşyasından varlıklı ve lüks içinde yaşadığı anlaşılmaktadır. Kayıтта fasulyenin fiyatı, 2 kıyye'si 3 kuruş 20 para olarak kaydedilmiştir. Fasulyenin değerini buğday ile kıyasladığımızda, buğdayın kilogram fiyatı 0,30 paraya tekabül ederken fasulyenin o zamana göre kilogram fiyatı 1 kuruş 6 para olup buğdayın kilogram fiyatının beş katından fazlaydı. O dönemde Savur'da yetiştirilmeyen böylesi pahalı bir gıdaya anca böylesi zengin birinin terekesinde rastlanabilmiştir ki miktarı da fazla değildir. Nüfus memurunun babası Diyarbakırlı bir Ağa'dır. Savur'da bilinmeyen fasulye, babası tarafından Diyarbakır'dan getirilmiş olabileceği gibi Mardinli Hamal İlyas'a borcu olduğundan şehre sık sık gittiği için oradan temin etmiş olabilme ihtimali de vardır³⁸⁹.

Baklagillerden olup bitkisi ve tohumu mercimeğe benzeyen küşne'de³⁹⁰ hayvan yemi olarak kullanılmaktaydı. Küşne, bir terekede kilesi 3 kuruştan 10 kile 30 kuruş değer ile kaydedilmiştir. Buna göre en düşük değerdeki hayvan yemleri; küşne, darı ve daha sonra arpadır, bu sıralama terekelerde rastlanma sayısı bakımından da değişmemiştir.

3.2.3. Bulgur

Gıdaların geçtiği tereke sayısı en fazla olanı burgul (bulgur) olup 50 terekede rastlanmıştır. Bunlardan fiyatı belli olmadığı veya başka eşyalar ile fiyatlandırıldığı için üç kayıt Tablo 12'e yansıtılmamıştır. Bulgur, Savur halkının kendi mahsulleri olan buğdayı "nıkra" denilen bakırdan imal edilen büyük bulgur kazanları içinde kaynattıktan sonra kurutarak değirmenlerde öğütürerek ürettikleri en temel besin kaynaklarıdır. Dönemin şartlarında ve böylesi kırsal bir yerde insanlar anca kendi ürettiği ile geçinmek zorundaydı. Örneğin Savur'da yetiştirilmeyen pirince kayıtlarda hiç rastlanmamıştır. Bulgur, bulunduğu terekelere ortalama 6 ölçek düşmektedir ve bir ölçek ortalama 8 kuruş 53 para değerindedir. Bu ortalama değer ile buğdaydan

³⁸⁹ SŞS Sahife 109 Numara 123.

³⁹⁰ Karaburçak. Bkz. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 425.

biraz düşük mercimek ile aynı, nohut ve arpadan daha kıymetlidir. Savur kasabası ahalisindenken vefat eden Süleyman bin Hasan Zühre'nin mirası validesi, zevcesi, küçük kızı ve iki erkek kardeşine tahakkuk etmiştir. Tereke sahibinin erkek çocuğu olmadığından terekeye kardeşleri de dâhil edilmiş, normalde ev halkı, zevcesi kızı ve belki validesinden ibarettir. Tereke sahibini ve validesini de katarsak dört kişilik bir hanede 16 ölçek bulgur 100 kuruş kıymetinde kayda geçmiştir. Aynı tereke sahibinin 2000 değerinde bir haneye sahip olması, mutfak eşyalarının çeşit ve sayı olarak çok fazla olması, gıda olarak soğan, kesh, mercimek, ceviz, encas, hınta, şa'îr'in bulunması, hayvanlardan keçi, buzağı ve eşek sahibi olması ve en önemlisi toplam tereke miktarının 4305 kuruş olması, kendisinin dönemin şartlarına göre çok zengin olduğunu göstermektedir³⁹¹. Hanesinin kıymetinden çok büyük bir haneye sahip olduğu, bulunan mutfak eşyalarının çeşidinin fazla olması ve her birinden birden fazla olması, misafirlerinin çok olduğunu, buna bağlı olarak fazla gıda bulundurma ihtiyacı olduğu şeklinde yorumlanabileceği gibi aslında bulgur gibi gıdaları herkesin tüketemediği anca çok zenginlerin terekelerinde lüks sayılabilecek bu gıdalara rastlandığı, diğer terekelerde görülse de miktarının çok az olduğu yorumu da geliştirilebilir. 16 ölçek bulgurun bulunduğu bir başka tereke olan, Şeyhan nahiyesi kurasından Ziyaret-i Esp karyesi ahalisindenken vefat eden Şeyho bin Maho'nun terekesidir. Terekenin varisleri zevcesi iki küçük kızı ve tutuklu olan oğlundan ibarettir. Burada da hane halkına bakıldığı zaman kalabalık olmadıkları, lakin terekeye bakıldığında maddi durumlarının yerinde olduğu görülmektedir. Bu terekede diğer gıdaların da sayısı ve miktarı fazla olmakla beraber 16 ölçek bulgur, 160 kuruş değerinde kaydedilmiştir³⁹². Bulduğu toplam terekeler içerisinde 16 ölçek ile miktar olarak en fazla bulunan bu iki terekenin sahiplerinin maddi durumlarının iyi olması, bulguru herkesin tüketemediğini ancak çok zenginlerin bol bol tüketebildiğini göstermektedir. Avine köyüne ait bir terekede, vefat eden kişiyle birlikte hane halkı 7 kişi iken terekede 2 ölçek bulgur bulunmakta³⁹³, yine Bâkistan

³⁹¹ SŞS Sahife 61 Numara 57.

³⁹² SŞS Sahife 83 Numara 75.

³⁹³ SŞS Sahife 28 Numara 1.

köyüne ait bir terekede vefat eden kişiyle beraber hane halkı 8 kişi iken terekede 2 ölçek bulgur bulunmaktadır³⁹⁴.

3.2.4. Soğan

Kış aylarında tüketilmek üzere saklanıp ambarlanabilen soğan, terekelerde tüketilen gıdalar içerisinde yer almaktadır. Savur'da soğan ekimi mart ayının sonları ile nisan ayının ilk yarısında yapılmakta, kaza merkezi ve köylerinin bol su imkânları ile yazın sulanıp ekim ayında hasadı yapılmaktadır. Savur'da soğan ekimi, iki yıllık bir uğraş olup, soğan tohumunun ekilmesi ile terekelerde “kesh” olarak geçen arpacak soğanı elde edilirdi. Elde edilen kesh'in ilkbaharda ekilmesi ile sonbaharda iri soğan elde edilebilmekteydi. Elde edilen soğanlarla Savur mutfaklarının en önemli lezzetleri olan sembusek, ırok ve ikbebet yapılırdı. Kayıtlarda soğanın ölçü birimi batman iken, kesh tanesinin ufak oluşundan ağırlığıyla değil hacmiyle, yani ölçek ile tartılırdı. Soğan, 7 terekede yer almış ve her terekeye ortalama 40 batman soğan düşmüştür. Soğanın terekelerdeki ortalama değeri 1 kuruş 29 para olup o zamanlarda bile diğer gıdalarla kıyaslandığında maddi değer olarak oldukça uygun olduğu görülmektedir. Kesh, üç terekede yer almış ve ölçęi ortalama 3 kuruş 47 para olarak tespit edilmiştir. Soğan elde etmek için ihtiyaç olan keshin bulunduğu terekelerde soğan da bulunmaktadır. Dolayısıyla keshin geçtiği terekelere bakıldığında bunun tohum olarak bulundurulduğu aynı tereke sahiplerinde soğanın bulunmasının yanı sıra tarım ürünleri ve tarım aletlerinin de olması bunların büyük çiftçiler olduğunu göstermektedir³⁹⁵. Kesh'in 10 ölçek ile en fazla bulunduğu terekede 100 batman soğan bulunmaktadır ki soğan oranı olarak da en fazla bulunan terekelerden biridir³⁹⁶.

3.2.5. Pekmez, Kuru Üzüm

Terekelerde en fazla rastlanan mülkler üzüm bağları olup 81 kayıta rastlanmıştır. Elde edilen üzümlerin bir kısmı yaş tüketilirken bir kısmıyla kuru üzüm, bir kısmıyla pekmez, bir kısmıyla da cevizli sucuk ve pestil yapılmaktaydı.

³⁹⁴ SŞS Sahife 45 Numara 29.

³⁹⁵ SŞS Sahife 30 Numara 3, SŞS Sahife 156 Numara 176.

³⁹⁶ SŞS Sahife 61 Numara 57.

Muhallafat olarak bırakılan gıdalar içerisinde pekmeze 10 terekede rastlanmış ve rastlanan terekeler içerisinde tereke başına ortalama 12 batmana yakın bir miktar düşmüştür. Kayıtlarda “bekmez” olarak yazıldığı görülen pekmezin bir batmanı ortalama 5 kuruş 16 para olarak tespit edilmiştir. Şekerin yaygın olmadığı bu dönemde tüm tatlılar pekmez ile yapılırdı, ayrıca sabah kahvaltılarında mercimek çorbası ile beraber tüketilirdi.

Savur halkının yazın üretilip kış ayları için sakladıkları gıdalardan biri de kuru üzümdür. Soğuk ve uzun kış gecelerinde akşam yemeğinden sonra gecenin ilerleyen saatlerinde meyve, çay ve tatlı yerine, cevizle beraber kuru üzüm tüketilirdi. Kuru üzüm 6 terekede görülmüş, tereke başına ortalama 5,50 batman düşerken, ortalama batman değeri ise 2 kuruş 87 para olarak tespit edilmiştir. Kuru üzümün rastlandığı altı terekenin hepsinde de üzüm bağı bulunmaktadır. Aynı şekilde pekmezin bulunduğu on âdet terekenin hepsinde de üzüm bağı bulunmaktadır. İki âdet terekede de hem kuru üzüm hem de pekmez görülmekte yine aynı şekilde bunlarda da üzüm bağı bulunmaktadır³⁹⁷. Bu da Savur’un kırsal bir yer olduğunu, insanlar geçimlerini kendi ürettikleriyle karşıladıklarını, yazın ürettiklerini kış aylarında tüketmek üzere sakladıklarını, nakit paraya rastlanmadığından çok fazla paraları olmadığını, kendi kendilerine yettikleri için buna da çok fazla ihtiyaç duymadıklarını ortaya koymaktadır. Kendilerinin üretmediği, satın alma yoluyla elde ettikleri gıdalara rastlanmamıştır ki bu da ticaretin fazla gelişmediğini göstermektedir.

3.2.6. Mahlep, Kişniş, Erik, Ceviz, Tütün

Terekelerde rastlanan diğer gıda ürünleri ise mahlep, kişniş, dakik, encas (erik), ceviz ve tütündür. Mahlep ağacı sulama, gübre ve ilaçlama ihtiyacı olmadan, Savur’un kalkerli dağ yamaçlarında doğal olarak yetişmektedir. Mahlep, özü öğütülerek hamur işlerinde kullanıldığı gibi boya yapımında da kullanılmaktaydı. Savur’da, Osmanlıya katıldığı ilk yıllardan beri boyahane bulunduğu daha önce belirtilmişti. Mahlebin ağırlıklı olarak boya işlerinde kullanıldığı düşünülmektedir. Kılıt köyündeki Süryani halkının, yetiştirdikleri üzümlerden mahlep katarak yaptıkları şarabın aroması çok ünlüdür. Ağaç olarak da dayanıklılığı sebebiyle

³⁹⁷ ŞŞS Sahife 12 Numara 174, ŞŞS Sahife 32 Numara 7.

neccarlıkta tercih edilmiştir. Mahlep, sadece bir terekede 3 ölçek miktarla ve ölçęi 5 kuruş olarak kaydedilmiştir³⁹⁸. Bu değer göz önüne alındığında arpa ile neredeyse aynı değerde olduğu görölmektedir.

Sadece bir terekede görölen ürünlerden biri de kişniştir. Kişniş, maydanozgiller familyasının bir parçası olup Savur'da genelde baharat olarak kullanılmaktaydı. Tohumları ezilen kişniş, Savur'un meşhur yemeklerinden olan ikbeybet ve ırokta baharat olarak kullanılır, yemeklere lezzet katardı. Kişniş, sadece bir terekede 3 kile miktarla ve kilesi 4 kuruş olarak kaydedilmiştir³⁹⁹. Bu fiyat ile dariya yakın bir değerde olduğu görölmüştür.

Sadece bir kayıтта gečen ürünlerden biri olan erik (encas) da Savur'da yetiştirilen en önemli meyvelerden biridir. Savur eriği yaş olarak tüketildiği gibi kurutulup sembusek, ırok ve ikbeybet yemeğinin yanında hoşaf olarak sunulurdu. Encas, sadece bir terekede 2 batman miktarla ve bir batmanı 10 kuruş gibi yüksek bir değer ile kaydedilmiştir⁴⁰⁰. Bu değer ile encasın, pekmezden iki kat daha pahalı olduğu görölmüştür.

Ceviz ise, Savur'un bol sulu vadilerinde tarla veya kavaklık etrafları ile bahçe denen tarlalarda ekilirdi. Ceviz, kışın kuru üzüm ve pestil ile tüketilir, aynı zamanda Savur'a has yapısıyla cevizli sucuk yapımında da kullanılırdı. Ceviz ağaçlarından çok yaşlanıp kurumaya yüz tutanlar ile ceviz kalitesi ve verimi az olanlar kesilir gelinlere en makbulünden çeyiz sandığı yapılırdı. Ceviz, meyve olarak 5 terekede görölmüş, göröldüğü terekelere ortalama 1600 âdet düşmüştür. Cevizin 1000 âdetinin ise ortalama 9 kuruş 62 para değerinde olduğu tespit edilmiştir. Cevizin âdet olarak göröldüğü terekelerin hepsinde ceviz eşcârına (ağacı) da rastlanmıştır. Bu durum, ceviz ağacı olmayan ailelerin tüketmek için ceviz satın almadıklarını, Savur halkının ancak kendi ürettiklerini bulundurabildiğini, kendilerinin yetiştiremediği ürünü satın alacak güçlerinin olmadığını göstermektedir. Terekelerde ev, bağ, tarla gibi değerlendirilip taksim edilen ceviz ağacına, 16 terekede rastlanmasına karşılık meyve olarak sadece 5 terekede rastlanmıştır.

³⁹⁸ SŞS Sahife 156 Numara 176.

³⁹⁹ SŞS Sahife 33 Numara 8.

⁴⁰⁰ SŞS Sahife 61 Numara 57.

Sulama imkânlarının fazla olduğu Savur'da ekim alanı bulan tarım ürünlerinden birisi de tütündür. Tütün, 2 terekede görülmüş; tereke başına ortalamanın 1,5 batman miktar ve 1 batmanı ortalama 20 kuruş değerinde olduğu görülmüştür. Tütünün bulunduğu ilk tereke, Künüfür köyü ahalisinden iken vefat eden Şehmus bin Hamza'nın terekesidir. Terekeye bakıldığında; hayvanları, tarım ürünleri, tarım aletleri, mülk arazileriyle diğer köylülere göre hâli vakti yerinde büyük bir çiftçi olduğu arazisinin fazlalığından tarım ürünlerini çeşitlendirdiği, iş gücü olarak da hane halkından eşi iki oğlu ve iki kızının olmasıyla tüm bu faaliyetlere yetebildiği görülmektedir⁴⁰¹. Tütünün bulunduğu diğer bir tereke ise Ahmedi köyü ahalisinden iken vefat eden Hacı Derviş bin Mahmud Hamidi'nin terekesidir. Bu terekeye de bakıldığında; insan gücü olarak eşi üç oğlu ve dört kızı ile çok fazla olan arazisine fazla çeşit ekip hepsine yetişebilmiştir⁴⁰². Görüldüğü üzere tarım çeşitliliği, kişinin çok fazla arazisinin olması ve iş gücü açısından ev halkının fazla olmasına bağlıdır. Arazisi az olanlar, ancak temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla öncelikle buğday, mercimek ve hayvanlarına vermek üzere arpa ekmek zorundaydı. Arazisi ve işgücü fazla olan köylüler ise temel ihtiyaçlarını karşılayacak ürünler ekildikten sonra pamuk ve tütün gibi tarım ürünlerine yönelmişlerdir.

İncelediğimiz sicilde yer alan bir terekede de gıda ürünü olarak dakık (un) geçmektedir, fakat miktarı ve fiyatı yazılmamıştır⁴⁰³. Künüfür köyü ahalisinden Mehmed bin Abdurrahim bin Abdullahın terekesinde sumaka rastlanmıştır. Tarım çeşitliliği çok fazla olan terekede, bir kıt'a semaklık eşçarı da vardır⁴⁰⁴. Terekede ölçü birimi verilmeyen sumağın 1 kile olduğu düşünülürse dahi 8 kuruş kıymet ile mercimek ve bulgur fiyatında olduğu görülmüştür ki bu da kıymetli bir baharat olduğunu göstermektedir.

3.2.7. Tüketilen Diğer Gıdalar

Yemeklik yağ, altı âdet terekede geçmekte ve tereke başına yaklaşık üç kıyye, ve bir kıyye yağ ortalama 8 kuruş 48 para olarak tespit edilmiştir. Tızıyan köyü

⁴⁰¹ SŞS sahife 64 Numara 60.

⁴⁰² SŞS Sahife 117 Numara 131.

⁴⁰³ SŞS Sahife 29 Numara 2.

⁴⁰⁴ SŞS Sahife 9 Numara 169.

ahalisindenken vefat eden Çeto bin Bekir'in terekesinde 1 batman yağ (5.75 kıyye) 60 kuruş değerinde kaydedilmiştir. Tüm terekeler içerisinde görülen en yüksek yağ oranı olup, terekenin tamamına bakıldığında söz konusu kişinin hâli vakti yerinde olduğu görülmektedir. Çeto bin Bekir'in varisleri olan iki eşi, üç oğlu ve üç kızı ile beraber dokuz kişilik bir hanede 6 kilogram yağın hane halkına yetersiz kalabileceği, durumu en iyi olanların hali böyleyken diğerlerinin çok daha zor şartlarda yaşadığı düşünülmektedir⁴⁰⁵. İki âdet terekede de revgan-ı sade⁴⁰⁶,ye rastlanmıştır. Tereyağının eritilmesiyle elde edilen bu saf yağ, her bir terekede 3 kıyye olarak görülmüş, ortalama kıyye fiyatı 6 kuruş 66 para olarak tespit edilmiştir. Revgan-ı sade'nin bulunduğu ilk tereke, Şefistan köyü ahalisindenken vefat eden Hacı Mehmed bin Abbas'ın terekesidir. Hacı Mehmed gayri menkulleri hariç toplam tereke değeri 4005 kuruşla ortalamanın çok üstündeki yaşam kalitesiyle bu özel yağdan anca 3 kıyye bulundurabilmiştir⁴⁰⁷. Revgan-ı sadenin 3 kıyye olarak bulunduğu diğer kayıt, Bakıstan köyü ahalisindenken vefat eden Murad bin Mehmed'in terekesidir. Bu tereke de 1311 kuruş 30 para değerinde olup maddi durumu iyi olan terekelerdendir⁴⁰⁸. Görüldüğü üzere revgan-ı sade özel bir yağ olup çok zenginler bile az miktarda bulundurabilmektedir.

Mal çeşidi ve miktarı en fazla olan terekeler, varislerin beyan ettiği terekeler değil de aralarında anlaşamayıp mal mülkün mahkeme tarafından paylaşıldığı terekelerdir. Örneğin lüks sayılmayacak olan tuz, çok zengin terekelerde bile gözükmezken anca varislerin anlaşamadıkları ve davalık oldukları kayıtlarda yer almıştır. Rastladığımız üç âdet tuz kaydından biri olan Ahmedi köyünden vefat eden Mahmud bin Şeyho'nun terekesi, 8 Zilkade 1318 tarihinde vekil Naib tarafından eşi, oğlu ve kızı arasında taksim edilmişken bu tarihten 17 gün sonra kızı mahkemeye başvurarak annesi ve kardeşini dava edip muhalafatın miktarı daha önce taksim edilenden daha fazla olduğunu kendisinin daha fazla pay alması gerektiğini bildirmiştir. Bunun üzerine bir önceki taksimattan çok daha ayrıntılı mal taksimatı yapılmış, mal ve mülk sayıları artmıştır. Bu terekede 2 batman tuz 10 kuruş olarak

⁴⁰⁵ SŞS Sahife 79 Numara 81.

⁴⁰⁶ Sade yağ. Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s.1067.

⁴⁰⁷ SŞS Sahife 33 Numara 7.

⁴⁰⁸ SŞS Sahife 45 Numara 29.

kaydedilmiştir⁴⁰⁹. Görülen kayıtlarda hane başına düşen tuz miktarı ortalama 2,33 batman, bir batman tuz değeri de ortalama 4 kuruş olarak yer almıştır. Tuza sadece üç kayıтта rastlanması diğer hanelerde olmadığı anlamına gelmemektedir, zaten tuzun geçtiği bu kayıtlar da tereke kaydı olmayıp mal anlaşmazlık davalarıdır.

Tablo 12: Terekelere Konu Olan ve Tüketilen Gıdalar

MALIN CİNSİ	ÖLÇÜ BİRİMİ	GEÇTİĞİ TEREKE SAYISI	GEÇTİĞİ TEREKELERE DÜŞEN ORTALAMA MİKTAR	ORTALAMA BİRİM FİYATI
Hınta (Buğday)	Kile/Ölçek	42	9,76	9 kuruş 41 para
Burgul (Burgul)	Ölçek/ Kile	47	6,01	8 kuruş 53 para
Şa'ir (Arpa)	Kile/Ölçek	38	16,36	5 kuruş 53 para
Mercimek	Kile/Ölçek	32	3,37	8 kuruş
Nohut	Kile	2	8	5 kuruş 62 para
Fasulye	Kıyye	1	2	1 kuruş 6 para
Yağ	Kıyye	6	3,41	8 kuruş 48 para
Tuz	Batman	3	2,33	4 kuruş
Mahleb	Ölçek	1	3	5 kuruş
Soğan	Batman	7	40	1 kuruş 29 para
Kesh	Ölçek	3	7,66	3 kuruş 47 para
Darı	Kile/Ölçek	19	8,63	4 kuruş 73 para
Kuru Üzüm	Batman	6	5,50	2 kuruş 87 para
Bekmez	Batman	10	11,95	5 kuruş 16 para
Revgan-ı Sade	Kıyye	2	3	6 kuruş 66 para
Kışniş	Kile	1	3	4 kuruş kuruş
Küşne	Kile	1	10	3 kuruş
Encas (Erik)	Batman	1	2	10 kuruş
Ceviz	Adet (1000)	5	1.600	9 kuruş 62 para
Tütün	Batman	2	1,5	20 kuruş
Semak	-	1	1	8 kuruş

⁴⁰⁹ SŞS Sahife 30 Numara 3.

3.3. ÜRETİMDE KULLANILAN TARIM ALETLERİ

Savur halkı, tarlalarını ekip biçerken ihtiyaç duydukları edevata sahip olup bunların çoğu ev işlerinde küçük bakım onarımlarda da kullanılmaktaydı. Bu aletlerin çoğunun maddi kıymeti az olsa da, işlevinden dolayı değer görmüş ve terekelerde yer almıştır. Bu eşyaların varlığı, Savur halkının ne tür tarımsal üretim ile meşgul olduklarını ve yaşam koşullarını göstermesi bakımından önemlidir. Kırsal bir yaşam süren Savur halkının tamamına yakını tarımla uğraşmaktaydı. Tarım faaliyeti yürütülürken ürünlerinin ekimi, bakımı, hasadı, taşınması ve saklanması için çeşitli aletler kullanmışlardır.

3.3.1. Tarlaların İşlenmesinde Kullanılan Araç Gereçler

Makineleşmenin olmadığı söz konusu dönemde modern aletler yerine geleneksel aletlerle tarım yapılmıştır. Bu zirai araçların başında çift demiri, dehre, balta, çapa, kürek, gelmektedir. Anadolu'da saban veya kara saban olarak bilinen, toprağı ekilebilir bir duruma getirmek için çift sürerken kullanılan ve hayvanlara çektirilen demir uçlu aygıt, terekelere çift alatu, çift demiri ve çift takımı olarak kaydedilmiştir. Terekelerdeki bu ifadeler, sabanın müstemilatını ifade etmektedir. Bunlar; karasaban denilen hayvanlar ile çift sürmeye yarayan ağaçtan aygıt ve bunun toprağa batan kısmına takılan demir veya pulluk, çift süren hayvanların sabanı çekmesi için boyunlarına takılan ağaçtan alet olan boyunduruk, çift sürerken hayvanların hareketi ve yönlendirmesinde kullanılan bir ucu sivri, hem de sabanın toprağa batan demirinin temizlenmesinde kullanılan diğer ucuna yassı metal takılı sopa olan övendireç gibi aletlerin tümünü ifade etmektedir⁴¹⁰. Çift takımı, sekiz terekede ortalama birim değeri 11 kuruş 25 para olarak görülmüştür. Çift takımı iki hayvanın çekeceği aygıt olarak tasarlanmasına rağmen, sekiz terekeden dördünde iki öküz diğer dördünde ise birer öküz geçmektedir. Çift takımının birer öküz ile yazıldığı terekelere bakıldığında bunlarda birer merkeb de geçmektedir. Buradan

⁴¹⁰ Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 128-381-535.

Ayrıca: Savur'da konuşulan Arapça ile bu aletlerden kara sabana "ıdde", kara sabanın toprağa batan kısmına takılan metal pulluğa "sıkke", boyunduruk'a "nir" ve övendir'e "misses" denmekteydi. Özkan, 03.05.2019 tarihinde yapılan görüşme.

hareketle o dönemde traktör işlevi gören öküzün kıymetinden dolayı herkesin iki taneye sahip olmadığı, bir tane öküzü olan çiftçinin ikinci hayvan olarak eşiği kullandığı anlaşılmaktadır.

Kayıtlarda çapanın geçmesi, bahçe tarımının yapıldığı ve sebzelerin arasının çapalandığı, küreğin geçmesi de söz konusu sebzelerin ve kavaklıkların sulanmasında kullanıldığını ortaya koymaktadır. Dehre, testere gibi dişli ve bağ budamaya yarayan bıçak olarak bilirse de⁴¹¹, Savur'daki örnekleri ağız kısmı orağa benzer oval düz ve keskin olup sap kısmı boruyu andıran kalın demirden imal edilirdi. Kullanım alanı olarak tabii ki öncelikle bağ budama olmak üzere her türlü ağacı kesmede, kavak ağacı kabuğu soymada ve odun kesmede kullanılmıştır. Savur'da kullanılan baltalar ise iki ağızlı olup, keskin ve geniş balta olarak kullanılan kısmıyla dağlardan yakacak olarak meşe ağacı ve kavak ağaçlarının kesiminde kullanıldığı gibi kazmaya benzer diğer ağızıyla da toprağı kazma işlerinde kullanılırdı. Ahmedî köyünde sakin iken vefat eden İbrahim bin Mehmed el-Kasım'ın verâsetinde biri büyük diğeri küçük iki âdet minşar⁴¹², dehre, balta ve minkar⁴¹³ gibi aletlerin olması, kavak ağaçlarının çok olduğu köyde söz konusu kişinin marangozluk yaptığını düşündürmektedir⁴¹⁴. Elektrikli aletlerin olmadığı bu dönemde baltayla kesilen kavak kütükleri büyük el testereleriyle bölünerek tahta elde edilmekteydi. Minkar ile de bu tahtalar oyularak şekiller ve desenler verilip doğrama işlerinde kullanılırdı.

3.3.2. Mahsulün Hasadı ve Kaldırılmasında Kullanılan Araç Gereçler

En önemli tarım faaliyeti olan arpa ve buğdayın ekimi yapıldıktan sonra hasat da yine geleneksel aletlerle veya elle yapılmaktaydı. Kimyasal gübrelerin olmadığı bu dönemde ekinler iklim şartlarına da bağlı olarak kısa boylu ve verimsiz olmaktadır. Boyu kısa kalan arpa, buğday ile mercimek elle biçilirdi. Boy atan arpa ve buğdayların hasadı ise orak ile yapılırdı. Demirden yapılan orak, dehre ve balta

⁴¹¹ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s.205.

⁴¹² Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s.777.

⁴¹³ Ağaç ve taş oyma işlerinde kullanılan yontma kalemidir. Bkz. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, s. 744.

⁴¹⁴ ŞŞS Sahife 11 Numara 172.

gibi aletlerin fiyatları Tablo 13’de görüleceği üzere kullanım alanlarıyla değerlendirilmemiş, imal edildiklerinde kullanılan demir miktarı ve ağırlıklarına göre fiyatlandırılmıştır. Savur’da, mahalli Arapça ile orağa mekzon denildiğinden bir kayıta orak kaydedilmişken bir kayıta da mekzon olarak kaydedilmiştir. Bu terekelerden birinde dört âdet diğerinde üç âdet orağın olması, biçme işinin bir veya iki kişi tarafından yapılan bir iş olmayıp ailenin yetişkin tüm fertlerinin katılımıyla gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.

Ekinler biçildikten sonra yine ilkel yöntemler ile dövülmek üzere harman yerlerine taşınırdı. Savur kasaba merkezi haricinde diğer tüm köylerin harman yerleri köylerin bitişiğinde olurdu. Buradaki muhtemel amaç, harmanları ayıklayıp kaldırmak çok uzun sürdüğünden kontrolü sağlayabilmek için harmanları evlerin yakınında bulundurmadır. Zemini sert ve düz genelde de havadar olan harman yerlerine “binder” veya “baydar” denilmekteydi. Elfan köyünde üzüm bağı tarif edilirken “*karye civarında Binder nam mahalde vaki*” şeklinde ifade edilmiştir. Burada da binder’in köyün yakınında olduğu görülmektedir⁴¹⁵. İncelediğimiz dönemde Anadolu’da sık görülen, harmanda ekini ezerek tanelerini çıkarmak için kullanılan at veya öküz ile çekilen, altına sivri çakmak taşları sıkıştırılmış kalın tahta olan döğen gibi aletlere rastlanılmamıştır⁴¹⁶. Tahıllar harman yerlerine kalınca serilir, hayvanları üzerinde gezdirerek öğütülmesi sağlanırdı. Hayvanlarca ufaltılan saplar elek veya garbuldan⁴¹⁷ geçirilerek tahıl taneleri ayrılır, bunların içinde kalan samanlar da rüzgârda savrularak temizlenirdi. Ayıklanıp temizlenen tahıllar çuvallarla evlere taşınırdı. Terekelerde en fazla görülen tarım eşyalarından olan çuvalın ortalama birim değeri 16 kuruş 83 para ile oldukça kıymetli olduğu görülmektedir. Samanın nakliyesi ise kayıtlarda görüleceği üzere saman şalı ile yapılırdı⁴¹⁸. Saman şalı, keçi kılı ipliğinden örülen binek hayvanların ancak bir tane taşıyabildiği kayığa benzer bir yapısı vardı. Heybe ile hurç, binek hayvanların sırtına konulur, iki gözü taşıma aracıdır. Hurç ile heybe genelde aynı anlamlarda kullanılsa da hurcun ortalama birim fiyatı heybenin iki katından fazla olduğundan hurcun,

⁴¹⁵ SŞS Sahife 122 Numara 135.

⁴¹⁶ Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 207.

⁴¹⁷ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s.332.

⁴¹⁸ SŞS Sahife 33 Numara 8.

heybenin büyüğü olduğunu doğrulamaktadır⁴¹⁹. Üzüm başta olmak üzere meyve ve sebzelerin ezilmemesi için ağzı geniş basık örme sepet olan zembil kullanılmaktaydı. Terekelerde az sayıda rastlansa da geniş kullanım alanı ile her evin vazgeçilmez eşyası olduğu düşünülmektedir.

Tablo 13: Tarımda Kullanılan Araç Gereçler

MALIN CİNSİ	GEÇTİĞİ TEREKE SAYISI	GEÇTİĞİ TEREKELERE DÜŞEN ORTALAMA MİKTAR	ORTALAMA BİRİM FİYATI
Hurç	18	1,1	11 kuruş 90 para
Heğbe	4	4	4 kuruş 87 para
Çuval	21	1,1	16 kuruş 83 para
Saman Şalı	1	1	5 kuruş
Çift âlâtı / Çift demiri/ Çift takımı	8	8	11 kuruş 25 para
Dehre/Dahra	11	1,4	2 kuruş 90 para
Balta	14	1,07	5 kuruş 40 para
Mekzon/Orak	2	3,5	1 kuruş 57 para
Çapa	1	1	2 kuruş
Zenbil	3	1,3	1 kuruş 5 para
Garbul/Gırbal	1	2	2 kuruş 5 para
Elek	1	1	9 kuruş
Kürek	1	2	15 kuruş
Menşar	1	2	32 kuruş 5 para

3.4. İKTİSADİ FALİYETLERDE HAYVAN VARLIĞI

Savurlular beslenme, ulaşım ve tarımsal faaliyet için hayvanlardan istifade etmişlerdir. Tarımsal faaliyetlerde, ürünün ekimi, harmanı ve taşınması için temel yardımcı unsur hayvanlardır. Hayvanlardan yük taşıma ve ulaşımında istifade edildiği gibi etinden, sütünden ve derisinden de yararlanılmıştır. Keçi, koyun ve sığır derilerinin işlenip ayakkabı, giyim eşyası ve hayvan koşumları yapımına elverişli hâle getirildiği ve boyandığı atölyeler olan tabakhaneler, tarım dışı ekonomik

⁴¹⁹ Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 327.

faaliyetlerinin önemli unsurlarındandı⁴²⁰. Savur'un Osmanlıya katıldığı ilk yıllarda bile bir boyahane ve bir tabakhanesi vardı⁴²¹. 1523 yılındaki kayıtlarda da bu işletmelerin varlığı görülmüştür⁴²². 1526'daki kayıтта 1400 akçe vergiyle tabakhanenin faaliyetine devam ettiği görülmektedir⁴²³. Neredeyse Osmanlılar dönemi boyunca Savur'da tabakhanenin bulunması, hayvancılığın gelişmiş olduğunu göstermektedir. Savur'da yaygın dokuma malzemesi, en çok beslenen hayvan olan keçi kılından yapılırdı. Keçiden elde edilen kıl; çuval, kilim, heybe, ve saman şalı yapımında kullanılırdı. Hayvanlardan elde edilen diğer dokuma malzemesi ise yündür. Koyunların kırılmasıyla elde edilen yünler, giyecek ve yatak takımlarının yapımında kullanılırdı. İncelediğimiz sicilden de anlaşılacağı üzere Savur'un ekonomisi büyük ölçüde tarım ve hayvancılığa dayanmaktaydı. Dönemin şartlarında zenginliğin göstergesi araziler olduğu gibi canlı sermeye olan hayvanlar da önemli bir ölçüttür. Tablo 14'te de görüleceği üzere bir âdet katır, at veya öküz çoğu bağ ve tarladan daha değerlidir. Tüm hayvanların bir hanede bulunduğu ender kayıtlardan olan Şefistan köyü ahalisinden Hacı Mehmed bin Abbas'ın terekesinde bir katır 250 kuruş, bir at 250 kuruş, bir eşek 100 kuruş, bir öküz 166 kuruş 66 para, bir inek 90 kuruş, bir buzağı 15 kuruş, bir koyun 30 kuruş değerindedir⁴²⁴. Günümüzde makineler her ne kadar hayatımızın vazgeçilmezi ise, dönemin traktörü olan öküz, otomobili olan at, kamyonu olan katır, motosikleti olan eşek de dönemin vazgeçilmezi olduklarından çoğu hanede bulunurdu.

3.4.1. Büyük Baş Hayvanlar

Tarımsal üretimin en önemli unsuru büyük baş hayvanlardır. Savur halkının geçim kaynağı öncelikle tarım olsa da ihtiyaçları nispetinde gücünden faydalanacakları hayvanları bulunduramamışlardır. Bu durum hayvan fiyatlarının çok yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin; çift takımları iki hayvanın

⁴²⁰ Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s.656.

⁴²¹ Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, s.59.

⁴²² Ahmet Gündüz, *1523 Tarihli ve 998 No'lu Tapu Tahrir Defterine Göre Musul, Mardin, Çermik, Harput ve Çemişgezek Sancaklarının Mukayeseli Tahlili*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 1993, s.58.

⁴²³ İbrahim Yılmazçelik, *Amid Sancağı*, Osmanlı Araştırmaları XVI, Editörler; Halil İnalçık, Nejat Göyünç ve diğerleri, Enderun Kitabevi, İstanbul 1996, s.136.

⁴²⁴ ŞŞS Sahife 32 Numara 7.

çekeceği aygıtlarken ve bunun için iki öküzü ihtiyaç varken terekelerin çoğunda birer öküz geçmektedir. İkinci öküzü bulamayan çiftçilerin terekelerinde bulunan merkebi çifte bağladıkları anlaşılmaktadır. Halkın çoğunun iki âdet öküzü olmasa da maddi durumu iyi olan ve arazisi fazla olana da iki öküz yetmemektedir. Öküzlerle çift sürmek çok zor ve uzun sürdüğünden arazisi fazla olan sekiz çiftçi, üç öküz buldurmuştur. Böylelikle yorulan hayvanları teker teker değiştirerek daha fazla çift sürmüşlerdir. Arazi alanları genellikle kıt'a veya dönüm olarak kaydedilirken, bir çift öküzün bir günde sürdükleri ve 1,5 ile 2 dönüm arasındaki araziye feddan denilmekteydi⁴²⁵. Tarımın en önemli unsurlarından olan öküz, katır ve attan sonra 152 kuruş ortalama birim değeri ile en pahalı hayvan olarak kayıtlara yansımıştır.

Savurlular, yoğun tarımsal faaliyetlerinin yanında, süt ve yoğurt gibi ihtiyaçlarını karşılamak üzere ortalama bir inek beslerlerdi. Genellikle evlerin altındaki ahırlarda⁴²⁶, ticari bir amaç gütmekten az sayıda beslenirdi. Kayıtlarda karasığır ineği, karasığır buzağısı⁴²⁷ ve kara sığır öküzü⁴²⁸ çok sık geçtiğinden ağırlıklı bu cinsin beslendiği anlaşılmaktadır. On bir terekede rastlanan inek, ortalama 76 kuruş birim değeri ile kayıtlara yansımıştır. İneğin küçük yavrusu olan buzağı, bazen inekle beraber fiyatlandırılırken üç terekede 27 kuruş ortalama birim değer ile ayrı fiyatlandırılmıştır. Etinden, sütünden faydalanılan ve harmanda da kullanılan ineklerin, incelediğimiz sicildeki 145 tereke içerisinde sadece 11'inde geçmesi her evde bulunmayan bir hayvan olduğunu göstermektedir.

3.4.2. Küçük Baş Hayvanlar

Savur halkının en önemli iktisadi faaliyeti tarım olduğundan, hayvan yetiştiriciliği nispeten ikinci planda kalmaktadır. Tarım sayesinde Savur yerleşik bir yaşam sürdürdüğünden, genelde göçebelerin uğraş alanı olan küçükbaş hayvan yetiştiriciliği fazla gelişmemiştir. Küçükbaş hayvan varlığı, kuru tarım yapılan, arazisi az ve engebeli olan civar köylerde yaygındır. Keçinin geçtiği terekelere düşen ortalama miktar 6,71 iken Bafava karyesinden Mehmed bin Osman'ın 1000 kuruş

⁴²⁵ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s.304.

⁴²⁶ SŞS Sahife 170 Numara 2.

⁴²⁷ SŞS Sahife 155 Numara 174.

⁴²⁸ SŞS Sahife 52 Numara 44.

değerinde keçileri, bir kat yatak ve bir batman revğan-ı sadeden başka mülk ve ev eşyası gibi hiçbir şeyinin olmaması, hayvanlarla geçimini sağlayan göçebe bir hayat yaşadığı yorumunu ortaya çıkarabilir⁴²⁹. Yine koyunun geçtiği terekelere düşen ortalama miktar 12.8 iken dağlık ve kuru bir yer olan Dandani karyesi ahalisinden Süleyman bin Ali'nin terekesinde 100 koyun bulunmaktadır⁴³⁰. Görüldüğü üzere sulu tarımın yapılamadığı dağlık alanların geçim kaynağı hayvancılıktır. Küçükbaş hayvan olarak kayıtlara keçi/ağnam, oğlak, koyun ve kuzu yansımıştır.

Küçükbaş olarak atmış altı terekeyle en fazla rastlanan hayvan olan keçi, çoğu zaman ağnam olarak kaydedilmiştir. Keçinin, geçtiği terekelerde ortalama birim değeri 26 kuruştur. Keçinin geçtiği tereke sayısı göz önünde tutulduğunda hemen hemen her evde bulunduğu söylenebilir. Bu bağlamda, geçtiği terekelerde ortalama 5-6 âdet bulunmasıyla da inek besleyemeyenlerin et ve süt ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla keçi besledikleri görülmektedir. Tarımsal faaliyeti ve arazisi olmayan, aslen Diyarbakırlı olan Nüfus Memuru Mehmed Mihri Efendi bin Memo Ağa da ihtiyaçları için dört âdet keçi beslemiştir. Nüfus Memuru bu hayvanları kendisi otlatmadığından mahallenin çobanı Mehmed Ali bin Şerri'ye vermiş, Nüfus Memuru vefat ettiğinde ise keçilerin otlatılmasına karşılık çobana 12 kuruş 20 para borcu olduğu görülmüştür⁴³¹. Keçi beslemenin avantajlı yönlerinden biri de, meşe ağaçlarıyla kaplı Savur dağlarında yaprak ve otlarla beslenebilmesi, arazi yapısına ve iklim koşullarına uyum göstermesi bakımından besleme masrafının az olmasıdır. Keçinin etinden ve sütünden faydalanıldığı gibi derisinden ve dokuma alanında kılından yararlanılmıştır. Savur kazasına tabi Şeyhan Nahiyesi kurasından Harabiköy köyü ahalisinden Ahmed bin Abdo'nun terekesinde 25 re's ağnam ile bir âdet tuluk geçmektedir⁴³². Tuluk, deriden yapılmış kesedir. İçerisine tereyağı, yoğurt, peynir konulmakla beraber içine doldurulan yoğurdun çalkalanmasıyla da tereyağı elde edilirdi⁴³³. 25 âdet keçiden bir ailenin tüketeceğinden fazla süt elde edildiğinden tuluk yardımıyla tereyağı ve lor peyniri yapılmaktaydı. Kayıtlarda oğlaklar ayrı

⁴²⁹ SŞS Sahife 132 Numara 146.

⁴³⁰ SŞS Sahife 5 Numara 163.

⁴³¹ SŞS Sahife 109 Numara 123.

⁴³² SŞS Sahife 157 Numara 177.

⁴³³ Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s.697.

yazılıp fiyatlandırılmakla beraber keçilerle yazılan kayıtlar da vardır. Dokuz terekede ayrı fiyatlandırılan oğlakların ortalama birim değeri 6 kuruş 62 paradır.

Küçükbaş hayvanlardan koyun ise keçiye göre biraz daha uysal olup güdülmesi ve ağıllarda beslenmesi daha kolaydır. 18 terekede kaydı bulunan koyunların ortalama birim değeri 30 kuruş olarak tespit edilmiştir. Görüldüğü terekelere düşen ortalama miktar 10 âdet civarındayken iki terekede 25 âdet ve bir terekede de 100 âdet bulunmaktadır. Sayı olarak en fazla bulunduğu terekelerde bile öküz, merkep tarım aletleri ve tarım ürünleri bulunması hayvancılığın ana faaliyet alanı olmayıp tarımla beraber yürütüldüğünü göstermektedir. Koyunlarla beraber fiyatlandırılan kuzuların dışında sadece kuzuların fiyatlandırıldığı üç âdet terekede ortalama birim fiyatı 12 kuruş olarak tespit edilmiştir.

3.4.3. Binek ve Yük Hayvanlar

Savur'da binek ve yük amaçlı kullanılan hayvanlar at, katır ve eşektir. Yaşamın her alanında kullanılan eşek, hemen hemen her ailenin hayvan varlığı arasında yer almıştır. İncelediğimiz sicilde kayda geçen hayvanlar içerisinde en çok kaydı olan, bazen öküz ile çifte bağlanan çoğu zaman ulaşım ve yük taşımada kullanılan eşek, kayıtlarda merkep olarak geçmektedir. Merkep, 73 terekede ortalama 106 kuruş birim değeri ile yer almıştır. Ortalama değerden farklı olarak en yüksek değerdeki merkebin değeri 400 kuruş⁴³⁴ kaydedilirken en düşük 14 kuruş⁴³⁵ olarak kayda geçmiştir. Aynı terekede geçen iki merkepten birinin fiyatı 200 kuruş iken diğeri 80 kuruş olarak kaydedilmiştir⁴³⁶. Zayi eşek davalarından birinde eşek mahkemece muayene edilmiş, ağzı beyaz, 4 yaşındaki siyah eşek 270 kuruş⁴³⁷ değerinde yansıtılmış, bir diğere davada da kır tonda ve yedi yaşındaki eşeğin değeri 230 kuruş⁴³⁸ olarak yer almıştır. Zayi eşek davalarının ortak özelliği, eşeklerin Mardin merkezde kaybolmasıdır. Mardin merkez sancağı döneminde gelişmiş önemli ticaret merkezi olduğundan civar kaza ve köyler ihtiyaçlarını temin etmek ve üretim

⁴³⁴ SŞS Sahife 35 Numara 11.

⁴³⁵ SŞS Sahife 31 Numara 5.

⁴³⁶ SŞS Sahife 123 Numara 138.

⁴³⁷ SŞS Sahife 21 Numara 195.

⁴³⁸ SŞS sahife 49 Numara 37.

fazlasını satmak için buraya sık sık gittikleri anlaşılmaktadır. Böylesi büyük bir şehrin ticaret merkezi olmasıyla binek hayvan trafiğinin çok fazla olmasından mı yoksa bu eşeklerin çalınmasından dolayı mı kaybolduğu bilinmemekle birlikte kayıp eşek davalarında kayıp mahallinin Mardin olduğu görülmüştür.

Diğer binek hayvanları ise ester (katır)⁴³⁹ ve at tır. At, bargir ve kısrağ şeklinde de kaydedilmiştir. Türklerin çok eskilerden beri beslediği ve kullandığı atın, Savur'da yaygın bir binek hayvan olmadığı görülmüştür. At, yapı olarak diğer hayvanlara göre çok hızlı yol alması açısından ulaşım için uygun bir hayvan iken yük taşımada katır kadar güçlü değildir. Atlar, eşek ve katıra göre çok fazla yemek yediğinden ve tarlada çalıştırılmaya çok fazla müsait olmadığından köylülerce tercih edilmemiştir. Gene de bargir ve kısrağ, dokuz terekede görülmüş, bargirin ortalama birim değeri 284 kuruş iken kısrağın 433 kuruş olduğu tespit edilmiştir. Kısrağın fiyatının yüksek olması, neredeyse bargir ile aynı işleri yapabilmesine ilaveten doğurganlığı ile ilişkilendirilebilir. Surseb köyü ahalisinden Hacı Süleyman bin Ali'nin terekesinde bir re's bargir 200 kuruş iken bir re's kısrağ 600 kuruş değerinde kaydedilmiştir⁴⁴⁰. Atın bulunduğu terekeler incelendiğinde hepsinin gayrimenkuller hariç 1000 kuruşun üzerindeki mal varlığı olduğu, mülk çeşitliliği ve sayısı çok fazla olduğu ve hepsinde de eşek olduğu görülmektedir. Buradan hareketle atı, anca mal mülk sahibi zengin kişilerin bulundurabildiği, arazi işleri ve yük taşımacılığı traktör görevi gören öküz ve eşeklerle yapıldığı, bu zengin kişilerin sayısı fazla olan tarlalarına ve sancak merkezine ulaşım için atı ulaşım için otomobil gibi kullandıkları görülmektedir.

Terekelerde ester olarak kaydedilen katır, en önemli yük hayvanı olup diğer tüm hayvanlardan daha pahalıdır. Katırlar yük taşımada kullanıldığı gibi, çift sürmede de kullanılırdı. Çift hayvanı öküz olarak bilinse de öküze yakın çekme gücü ve öküze göre çok daha hızlı olması sebebiyle Savur'da çifte katırlar bağlanmıştır. Çift, ulaşım ve yük taşımacılığında kullanılan katır, üç terekede ve ortalama 766 kuruş birim değeri ile kayıtlara yansımıştır. Savur kasabası ahalisinden Amed bin Mahmud Osman, kendisine ait olduğu için babasının kassam defterinden

⁴³⁹ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s.281.

⁴⁴⁰ ŞŞS Sahife 131 Numara 145.

çıkarılmasını istediği davada bir re's esterin fiyatı 1250 kuruş ve bir re's bargirin fiyatı 620 kuruş olarak kaydedilmiştir⁴⁴¹. Aynı cins binek hayvanlarının birbirine göre bu denli fiyat farklılıklarına sahip olmaları, hayvanın cinsi, huyu ve fiziksel özelliklerinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Tablo 14: Hayvan Varlığı

HAYVANLAR	GEÇTİĞİ TEREKE SAYISI	GEÇTİĞİ TEREKELERE DÜŞEN ORTALAMA MİKTAR	ORTALAMA BİRİM FİYATI
Keçi/Ağnam	66	6,71	26 kuruş 93 para
Oğlak	9	4,11	6 kuruş 62 para
Koyun	18	12,8	30 kuruş 19 para
Kuzu	3	3,66	12 kuruş 18 para
İnek	11	1,18	76 kuruş 92 para
Buzavi/ Buzağı	3	1,33	27 kuruş 50 para
Öküz	44	1,68	152 kuruş 09 para
Merkeb	73	1,08	106 kuruş 20 para
Bargir/ At	6	1	284 kuruş
Kısrak	3	1	433 kuruş 33 para
Ester (Katır)	3	1	766 kuruş 66 para
Bal Peteği	1	3	5 kuruş

⁴⁴¹ SŞS Sahife 114 Numara 128.

SONUÇ

Arşiv kayıtlarına 233 Savur Şer'iyye Sicili olarak geçen ve 1900 ile 1907 yıllarını kapsayan sicil defteri esas alınarak yapılan bu çalışma ile; Savur'un günlük hayatı, aile yapısı, aile ilişkileri, üretim ve tüketim bağlamında ekonomik hayatları incelenerek genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Bir toplumun siyasi, sosyal ve hukuki durumunu anlayabilmek için öncelikle o toplumun çekirdeği olan ailenin incelenmesi gerekmektedir. Toplumunu aileler meydana getirdiğinden, aileyi incelemek o toplumun siyasi, sosyal, hukuki, ekonomik ve ahlaki yapılarını incelemek anlamına gelir. Osmanlı Devleti'nde evlenecek kişilerin nikâhlandıklarına dair bilgiler genellikle Şer'iyye sicillerine işlendiğinden bu çalışmaya konu olan sicil, Savur ailesi ve aile hayatıyla ilgili önemli bilgiler vermiştir. Söz konusu dönemde İslam hukukuna gören nikâh kıyıldığından, köyün imamları da nikâh kıyabilmekteydi. Dolayısıyla mahkemede kıyılan nikâhlar, genelde sorunlu nikâhlardır. Bazen de mehir alacağını garanti altına almak için nikâhı ve mehir şartlarını kayıt altına alınmak istendiği durumlarda mahkemeye başvurulmuştur. Şehir kimliğine sahip Savur kasaba merkezinde genç kızlar genelde vekil aracılığıyla evlenirken, köylü kızlar bizzat kendileri mahkemede hazır bulunup rızalarıyla evlenmek istediklerini bildirmiştir. Savurlu kadınlar hukukun, mehir konusunda kendilerine vermiş olduğu hakları benimsemiş, kocalarının taahhüt ettikleri mehri vermemeleri durumunda rahatlıkla mahkemeye başvurmuşlardır. Savur'da verilen mehr-i muaccel miktarları ortalaması 540 kuruştur. Bulunan bu ücret, dönemin şartlarına göre çok iyi olup, karşılaştırıldığı zaman en iyi tarlaların ve evlerin fiyatlarının bu civarda olduğu tespit edilmiştir. Bulunan mehr-i muaccel ortalama miktarı, birçok tereke kaydının toplamından da fazladır.

Şer'i kurallara göre erkeğin boşanmaya ilişkin sahip olduğu yetkiler kadınlara oranla çok fazladır. Fakat sicillere yansıyan boşanmalarda bu hak fazla kullanılmamışken, kadınlar kısıtlı yetkilerini sonuna kadar kullanarak razı olmadıkları bir evliliği sürdürmek istememişlerdir. İncelediğimiz sicilde çok sayıda boşanma hükmünün olması, sorunlu olan boşanma olayının ilerleyen zamanlardaki olumsuzluklara karşı durumun kayıt altına alınma ihtiyacından kaynaklanmıştır. Sicil

defterindeki boşanma davalarının tamamını kadınlar açmış ve boşanmak istediklerini bildirmişlerdir. Kadınlar kendi rızalarıyla boşanmak istediklerinde erkeği razı etmek için genelde mehr-i müeccel alacaklarından feragat etmiş, kendilerine ait eşyalardan ve nafakadan vazgeçmiş üstüne para dahi verdikleri görülmüştür. Boşanma talebinin erkekten gelmemesinin sebebi, şer'î hükümlere göre boşanmanın yüklediği nafaka, kadının barınabileceği ev ve eşya gibi mali külfetinden kaçınmak istemesi ve kadının ihtiyaçlarını karşılamayarak onu bezdirip, boşanma talebinin kadından gelmesini istemesinden kaynaklanmaktadır. Kadınlar nafaka veya herhangi bir güvence olmamasına rağmen, boşanma kararlarını rahatlıkla alabildikleri görülmektedir. Bu durum dul olan kadınların dışlanmadığı ve farklı yaş guruplarında çocukları olsa dahi kolaylıkla başkasıyla evlenebildiklerinden kaynaklanmaktadır. Boşanma durumunda muhtaç olan kadın veya çocukların hayatlarını devam ettirebilmeleri için mahkemece erkeğin nafaka ödemesine karar verilmiştir. Kadının nafakası günlük ortalama 40 para, çocukları ise günlük ortalama 20 paradır.

Babaları vefat eden küçük çocukların malları için vesayet veya vekillik doğrudan anneye geçmezdi. Atanan vasilere bakıldığında yetimin en yakın akrabalarından seçildiği bu kişilerin de doğruluğu bilinen, mütedeyyin kişilerin olduğu görülmektedir. İncelediğimiz tereke kayıtlarında muhallafat konusu mallar listelenip varisler belirtilirken, küçük çocuk varsa aynı hüküm içerisinde ona vasilik yapacak olanda belirtilmiştir. Vasi tayinlerini içeren kayıtlar incelendiğinde hepsinde de küçük çocukların anneleri sağ olmasına rağmen vesayet 8 kayıt dışında anneye verilmemiştir. Dul kadınlar yeni bir evlilikte zorlanmadığından, muhtemel bir evlilikten veya dul kadının babasının evine dönme ihtimalinden, annenin veraseti tercih edilmemiştir. Annenin vasi tayin edildiği hükümlere bakıldığında annelerin, büyük ve küçük yaşta çocuklarının olması yaşının büyük olduğunu ve bundan dolayı evlenme ihtimalinin az olduğu düşüncesiyle vesayet verilmiştir. 58 adet vasi ilamının 51'inde kız çocuğunun olması, tereke kayıtları ve vasi ilamları; yetim olan kız çocuklarını korumaya, mallarını muhafaza etmeye ve ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olduğunu ortaya koymuştur. Yetim çocukların mal ve mülklerine vesayet edenler, -özellikle yakın aile dışındakiler- çocuklar büyüdüğünde mallarını vermek istememiştir.

Savur'da da çok eşliliğin yaygın olduğu söylenemez, incelediğimiz sicilde geçen 145 terekeden sadece 12 kayıta iki eşe rastlanmıştır. Buradan Savur'da tek eşlilerin oranı %82,60 olarak bulunmuştur. İki'den fazla kadınla evlilik kaydına rastlanmamıştır. Savur'da çok eşliliğin görülmesinin birçok nedenlerden en önemlisi ilk eşin çocuklarının olmamasıdır. Birden fazla evliliğe iten bir diğer sebepte, nesep devam ettirme isteği ve mirasın yabancıya gitmesinin önlenmesi için erkek çocuk arayışı olmuştur. Değişik yaşlarda hem kız ve hem de erkek çocukları olmasına rağmen ikinci evliliği yapmalar, yeterli üretim gücüne erişmelerini sağlayan insan gücüne ihtiyaç duymaları ve kalabalık nüfuslu ailelerin toprağı işleyip üretim sağlama noktasında daha avantajlı olmalarından kaynaklanmaktadır. Maddi gücün yerinde olması çok eşlilik için tek başına bir etken olmayıp, bahsedilen faktörlerin yanında maddi gücün olması ikinci evliliği kolaylaştırmıştır.

İncelenen terkeler içerisinde en fazla 10 çocuklu erkek bulunurken bunların da beşini bir eş diğer beşini değer eş dünyaya getirmiştir. Tek kadının getirdiği çocuk sayısı en fazla yedi olarak görülmüştür. Aynı cins çocuklar aynı ailede fazla gözükse de genel toplamda kız ve erkek çocuk sayısı hemen hemen eşittir. 19 ailenin hiç kız çocuğı yokken, 22 ailenin de hiç erkek çocuğı yoktur. Hiç çocuğı olmayan sadece bir aileye rastlanmıştır. Savur'da ortalama aile başına 3,37 adet çocuk düşmektedir.

Aynı evde yaşamalarına rağmen kadının babasından intikal eden malları kocanın ekip biçmesine itiraz etmesi, bir başkasının kendi parasını senet ile kocasına borç vermesi ve kocadan alacaklı olduğu mehri mahkeme yoluyla tahsil yoluna gidilmesi, kadınların hane içinde ekonomik bağımsızlıklarının olduğunu göstermektedir. Kadınlar bazen kocaları ile beraber ortak mülkiyet almış, bazen de kocalarıyla birbirlerine mal alıp satmışlar. Kadınların, toplumdan dışlanmadan ekonomik ve sosyal hayatın içinde bulunmalarının bir göstergesi de mülk alışverişinde satıcı ya da alıcı olarak hangi konumda olduğudur. Satıcı durumunda olduklarında kendilerine miras kalan mal ve mülkleri kolayca satabildiklerini, oysa satın alan durumunda olduklarında ticari yaşamda gerçek yerlerini göstermektedir. Savur kadınları mülk satışında buldukları gibi mülk alımında da bulunmuşlar. Bazı kayıtlarda kadının varisleri içerisinde hem babası, hem de kocası bulunmaktadır. Buradan da kadının mal ve mülklerinin irsen intikal etmediği kadının ekonomik

hayatta aktif rol aldığını göstermektedir. İncelediğimiz sicilde, kadınların her ne kadar mal mülk sahibi olduğu ve bunları özgürce tasarruf ettiği görülse de bunların sayısı mağdur edilen kadınlara göre çok azdır. Kadınlar mağdur edilse de bunu kabullenmeyip cesurca mahkemeye başvurdukları görülmektedir.

Sicilde Savur kaza merkezinin; Seyyidin Mahallesi, Kaplan Mahallesi ve Safa Mahallesi olmak üzere üç mahallesinin geçmesi şehir kimliğine sahip olduğunu göstermektedir. Savur'da iki tepe arasındaki hâkim mevkiilerde beylere ait konaklar ve bazı zengin ailelerin evleri bulunmaktadır. 18. Yüzyılda hükümet sancağı olan Savur'da yöneticilik yapan beylerin konakları geniş aile bireylerini ve çalışanlarını barındıracak şekilde inşa edilmiştir. Bu evlerin yapısından, incelediğimiz dönemde Savur kasaba merkezinin refah içinde yaşadığı anlaşılmaktadır. Savurlular gerek güvenlik gerekse başka sebeplerden olsun birbirlerine yakın olma düşüncesinden dolayı evlerini birbirlerine çok yakın inşa etmişlerdir. Mülkiyet ve mahremiyet alanı olan evler, birbirlerine yakın inşa edilse de aile mahremiyeti dikkate alınmış, evlerin bakış yönü birbirini görmeyecek, karşılıklı pencere olmayacak şekilde ve yüksek avlu duvarlarıyla inşa edilmiştir. İncelediğimiz defterde geçen diğer köylerin de yerleşim yerleri tıpkı Savur kasabasında olduğu gibi su kaynaklarının yakınındaki tepelerin yamaçlarına, susuz köyler de müstahkem noktalarda kurulmuştur. İnsanların maddi imkânları, ev inşaatında kullanılacak malzemenin cinsini belirlediği gibi, evin tek veya iki katlı olması ve oda sayısı üzerinde en önemli etkiye sahiptir. Evlerin çoğunda oda sayısı azlığından, odalar arasında işlevsel bir farklılaşma yoktu, her oda aynı zamanda yatma, oturma, misafir ağırlama ve yemek yenme yeri için de kullanılmıştır. Kayıtlarda geçen Savur kasabasındaki yedi adet evin ortalama fiyatı 1.257 kuruş olarak bulunmuştur. Savur kasabasında kiralık olan iki adet evin aylık kiralari 30 kuruş 75 para ve 37 kuruş 50 para olarak bulunmuştur. Su kaynaklarına yakın ve sulu tarım yapılan Ahmedî, Kılıt ve Şuriy gibi köylerin ev fiyatlarının ortalaması 433 kuruş iken kuru tarım yapılan Raşdiye, Cellin, Mammıka, Cavzi, Erbil ve Deyrselaf gibi köylerin ev fiyatlarının ortalaması 164 kuruş olarak tespit edilmiştir

Sicilde rastlanan ev eşyaları, zaruri ihtiyaçları karşılayacak nitelikte olup mefruşat, döşeme, süs ve dönemin şartlarına göre lüks sayılabilecek eşya çok azdır.

Aile bireylerinden ortalama iki kişiye bir yatak bile dūřmedięi görülmüştür. Savur evlerinin oda sayısı az olduğundan, ebeveynler ve evlenmemiş aile fertlerinin tümü aynı odada yattıklarından ve yer darlığından dolayı iki kiři bir yatak paylaşmak zorunda kalmışlardır. Soęuk kiř gecelerinde sadece bir odada bulunan şömine ile ısınıldığından tüm bireylerin aynı odada yatmaları da zorunluydu. Gayrimenkuller hariç ortalama 1000 kuruşun altındaki terekelerde mutfak eşyası dışında, ev eşyası olarak sadece yatak görünmektedir. Bu tür evlerde mutfak eşyası da zaruri olan tencere, tava, kazgan, ibrik ve tasta ibaretti. Ev eşyası olarak zenginlik durumuna göre bir veya iki yataktan başka eřya bulunmamaktadır. 1000 kuruşun üstündeki terekelerde ise diğerlerinden farklı olarak çoęu zaman yatakla beraber pelas veya kilim bulunabilmekteydi. Mutfak eşyası ise bu tür evlerde sayı ve çeşit olarak biraz daha arttığı görülmüş fakat ev eşyasının çeşidinde bir değişiklik görülmemiştir. Halkın durumu böyleyken kamu çalışanlarından vefat eden Nüfus Memuru ile Emekli Yüzbaşının terekelerinde diğerlerinde görülmeyen, dönemin şartlarında lüks sayılacak çeşitte ve sayıda eřya görülmüştür.

Savur'daki evlerin genelinde ayrı bir bölüm olarak mutfağın bulunmadığı anlaşılmaktadır. Yemeklerin pişirildiği yerler zahirelerin muhafaza edildiği ve banyo yapılan yerler ile aynı olmaktadır. Bu bölümlerde yemekler odunlu ocaklar üzerinde pişirilirdi. Mutfak eşyaları da ocağın etrafında çoğu zaman duvarlara asılarak muhafaza edilirdi. Çoğu fakir olan halkın kullandığı mutfak eşyaları genellikle bakırdan imal edilmişti ve bu eşyalar bazen de terekelerde tek tek yazılmayıp envan-ı nhasiye şeklinde topluca kaydedildiği de görülmüştür. Zenginlerin terekelerinde cam ve çini'den mamul eşyalar da bulunmaktaydı. Hane başına bir tencerenin düşmesi o hanede sıcak yemek olarak bir çeşit yemeğin piştiğini, ikinci sahanı olan hanelerde, ikinci sahana ana yemek konulamadığı, ailenin tüm fertleri yer sofrasında tek bir kaptan yemek yediğini göstermektedir.

Giyim, kuşam ve süs eşyaları genelde 10 kuruşun altında olduğundan, terekelerde fazla rastlanmamıştır. Söz konusu eşyalar sadece kadın terekelerinde rastlanmaktadır. Görülen giyim eşyalarından sadece kadının birden fazla ve çeşitte giyiminin olduğu, erkeğin ise muhallafata konu olacak ikinci bir giysisi bulunmamaktadır. Gayri Müslimlerin giyim tarzları Mslmanlarınkinden farklı

olmadığı görülmüştür. Ziynet eşyaları genellikle mehir ile kadana verildiğinden ve kadına ait olduğundan, sadece kadın terekelerinde ve kadının taraf olduğu davalarda görülmektedir. Savur'un ticaret yolları üzerinde olması ve kervanların uğrak yerlerinden olması kumaş çeşitliliğinde etkisi olmuştur.

Savur merkez kasabası ve çoğu köyü, derinliği fazla olmayan vadi tabanlarında suyun bol olduğu yerlerde kurulmuştur. Bu geniş vadi tabanlarında sulu tarım yapılır, sebze meyve yetiştirilmekteydi. Mardin eşiği gibi yüksek bir yerde olması çevreye göre yazları biraz daha serin geçmesi, susuz tarım imkânı vermiş ve dağlardaki bitki örtüsüyle hayvancılığa uygun bir ortam oluşturmuştur. Üretimi yapılan tarım ürünleri; buğday, arpa, mercimek, nohut, mahlep, soğan, pamuk, darı, üzüm, kişniş, küşne, erik, ceviz, tütün, semak, kavaklık, armut, badem ve diğer eşcar-ı müsmire şeklinde kayda geçmiştir. Savur'da en fazla yetiştirilen ve ticaretinin yapıldığı tarım faaliyeti kavak ağacı yetiştiriciliğidir. Kavakçılığın gelişmesinin en önemli etkenlerden biriside doğal taşıma yoluna sahip olmasıdır. Kavak ağaçları boylarının uzun olmasından ve o dönemde vasıta olmadığından hayvanlar üzerinde taşınması çok zordu. Civar bölgelere yüklü miktarlarda sevkiyat yapılamıyordu. Ancak Savur çayı üzerinden maliyetsiz bir şekilde sevkiyat yapılmaktaydı. Kesilen kavak ve söğüt ağaçları, zamanında debisi fazla olan Savur çayına bırakılır ve bu ağaçlar yüzdürülerek Dicle nehrine ulaştırılırdı. Burada, keleklere yüklenir kereste bakımından fakir olan Musul ve Bağdat'a sevk edilirdi. Aynı terekede arazinin alanıyla fiyatlandırılan bağın 1 dönümü ortalama 92 kuruş 5 para ve 1 dönüm bahçenin değeri 120 kuruş iken, 1 dönüm kavaklığın 200 kuruş ile çok değerli olduğu görülmektedir. Kıt'a olarak kaydedilen kavaklık tarlalarının zemini ortalama 574 kuruş iken, zemin hariç tarladaki kavak ağaçlarının ortalama fiyatı 802 kuruş olarak bulunmuş buda yetişmiş kavak ağaçlarının zeminden daha değerli olduğunu göstermektedir. Onlarca dönüm sahibi birinin kavak ağaçlarını sattığı düşünülürse dönemin şartlarına göre eline çok ciddi paralar geçmiş oluyordu. Kavak tarlalarının getirdiği bu kazanç ile Savur Beyleri civar köylere kadar arazi almaya başlamış, servetlerine servet katmışlar. Savur kaza merkezinde gücünü aşiretten alan ve Ağa olarak nitelendirilen kimse olmayıp, çok geniş ailesi olmasa da çok geniş arazisi ve zenginliği kavak tarlalarına bağlı olan Bey unvanlı kişiler vardı.

Terekelerden hareketle halkın tükettiği gıdalara bakıldığında, yaz sebze meyvelerinden bahsedilmeyip kış aylarında tüketilmek üzere yazın toplanan ve ambarlanabilen gıdaların kayıtlarına rastlanmıştır. Temel besin kaynaklarından olup en fazla rastlanan buğday ve burgulu dahi herkesin tüketemediği, çoğu kalabalık ailelerde ancak ikişer ölçek bulunduğundan ancak çok zenginlerin bol bol tüketebildiği görülmüştür. Savurlular kavak ağacı dışında ticaret için tarım yapmayıp sadece kendilerine yetecek kadar ekip biçtikleri görülmüştür. Örneğin terekesinde üzüm bağı olmayanın muhallafatında kuru üzüm veya pekmeze, ceviz ağacı olmayanda cezive rastlanmamıştır. Ekim alanı olmayan pirinçe ise hiç rastlanmamıştır. Bu da Savur'un kırsal bir yer olduğunu, insanlar geçimlerini kendi ürettikleriyle karşıladığını, yazın ürettiklerini kış aylarında tüketmek üzere sakladıklarını, nakit paraya rastlanmadığından çok fazla paraları olmadığını, kendi kendilerine yettikleri için buna da çok fazla ihtiyaç olmadığını ortaya koymaktadır. Kendilerinin üretmediği, satın alma yoluyla elde ettikleri gıdalara rastlanmamış buda gıda ticaretin fazla gelişmediğini göstermektedir.

Kırsal bir yaşam süren Savur halkının tamamına yakını tarımla uğraşmaktaydı. Makineleşmenin olmadığı söz konusu dönemde modern aletler yerine geleneksel aletlerle tarım yapılmıştır. Bu zirai araçların başında çift demiri, çift takımı, dehre, balta, çapa, kürek, gelmektedir. Söz konusu dönemde traktör işlevi gören öküzün kıymetinden dolayı herkesin iki taneye sahip olmadığı, bir tane öküzü olan çift için ikinci hayvan olarak eşiği kullandıkları tespit edilmiştir.

Savurlular beslenme, ulaşım ve tarımsal faaliyet için hayvanlardan istifade etmişlerdir. Hayvanların sayı olarak en fazla bulunduğu terekelerde bile öküz, merkep tarım aletleri ve tarım ürünleri bulunması hayvancılığın ana faaliyet alanı olmayıp tarımla beraber yürütüldüğünü göstermektedir. Tarımsal faaliyetlerde, ürünün ekimi, harmanı ve taşınması için temel yardımcı unsur hayvanlardır. Keçi, koyun ve sığır derilerinin işlenip ayakkabı giyim eşyası ve hayvan koşumları yapımına elverişli hale getirildiği ve boyandığı atölyeler olan tabakhaneler, tarım dışı ekonomik faaliyetlerinin önemli unsurlarındandı. Neredeyse Osmanlılar dönemi boyunca Savur'da tabakhanenin bulunması hayvancılığın gelişmiş olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- AKYÜZ, Gabriyel, *Kiliselerin ve Manastırların Tarihi*, Resim Matbaacılık, İstanbul 1988
- ANONİM, *Yurt Ansiklopedisi*, cilt 8, Anadolu Yayıncılık, 1982
- ANONİM, *Mardin İl Yıllığı*, 1987
- ATAOĞLU, Remzi, “Hısn-ı Keyfa Artuklu Hükümdarı Davud’un Siyasi Faaliyetleri”, *Ankara Üniv. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Tarih Böl. Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı, 27 Cilt 16, 1991
- ATAR, Fahrettin, *Nikah*, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C.33
- ASAN, Hakan, “Diyarbakır İpekçiliği Üzerine Değerlendirme (1850-1914)” *Osmanlıdan Günümüze Diyarbakır*, Editörler: İbrahim Özcoşar, Mustafa Öztürk ve diğerleri, Ensar Neşriyat İstanbul 2018
- AYAZ, Şerif Eşref, *Bereketli Hilalde Bir Yer Savur*, Mungan Kültür ve Sanat Vakfı, Ankara 2007
- AYAZ, Şerif Eşref, *Geçmişten Geleceğe Savur*, Savur Belediyesi Yayını, Savur 2003
- AYDIN, Mehmet Akif, *Aile, İslam Ansiklopedisi*, C.II, İstanbul 1989
- BAŞARIR, Özlem, *18. Yüzyılda Malikane Uygulaması ve Diyarbekir Voyvodalığı*, Ankara Üniversitesi, Ankara 2009 (Yayımlanmamış Doktora Tezi)
- BEKİN, Doğan, *Tarihin Işığında Savur*, Korza Yayıncılık, Ankara 2017
- BİLGİÇ, Bilal, *Tanzimat’tan Cumhuriyete Mardin Sancağında Ziraat*, Dicle Üniversitesi Diyarbakır 2014 (Basılmamış Yüksek Lisans Tez)
- BULDUK, Abdulgani Fahri (Abdulgani Efendi), *El-Ceziyre'nin Muhtasar Tarihi*, Yayına Hazırlayanlar: Mustafa Öztürk, İbrahim Yılmazçelik, Elazığ 2004
- BOZKURT, Fatih, “Yetimi Kolla, Malımı Korum Tereke Defterleri ve Yetim Malları (1785-1875)”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı: 3, 2012
- ÇEVİK, Adnan "İlkçağlardan Ortaçağın Sonlarına Kadar Midyat ve Yöresi (Tur Abdin)'nin Tarihi Coğrafyası", *Makalelerle Mardin I*, Editör: İbrahim Özcoşar, İstanbul 2007

- ÇEVİK, Adnan, *11-13. Yüzyıllarda Diyar-ı Bekr Bölgesi Tarihi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2002 (Yayımlanmamış Doktora Tezi)
- ÇÖRDÜK, Abdullah, *Yunan ve Roma Mimarisindeki Yapı Teknikleri*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2006 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- DEMİR, Muzaffer, "Asur Kaynakları Işığında Tur Abdin (Kasieri)" *Uluslararası Midyat Sempozyumu*, Editör: İbrahim Özcoşar, Mardin 2012
- DEMİRCAN, Adnan, "Ömerli'de Billikiler", *Ömerli ve Çevresi Sempozyumu*, Editörler; Ercan Gümüş ve Veysel Gürhan, Kent Işıkları Yayınları, İstanbul 2012
- DEVECİ BOZKUŞ, Yıldız ve ÇERME, Tomas "Geçmişten Günümüze Ömerli (Maserte)'de Siyasi Sosyal Dini ve Etnik Yapı Bağlamında Ermeniler", *Ömerli ve Çevresi Sempozyumu*, Editörler; Ercan Gümüş ve Veysel Gürhan, Kent Işıkları, İstanbul 2012
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1982
- DİNÇ, Fasih, "Osmanlı Diyarbakır'ında Keleğın Yapımı ve Kullanımı" *Osmanlıdan Günümüze Diyarbakır*, Editörler: İbrahim Özcoşar, Mustafa Öztürk ve diğeryleri, Ensar Neşriyat İstanbul 2018
- DİNÇ, Fasih, *235 Nolu şeriye Sicili Defterine Göre Mardin*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2007 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- DİNÇ, Güven, "şer'iyye Sicillerine Göre XIX. Yüzyıl ortalarında Antalya'da Ailenin Sosyo-Ekonomik Durumu", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, cilt: 0, sayı:17, 2005
- DÜZBAKIR, Ömer, *XVII. Yüzyıl Sonlarında Bursa'da Ekonomik ve Sosyal Hayat*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003 (Yayımlanmamış Doktora Tezi)
- DÜZBAKIR, Ömer, "Osmanlı Toplumunda Çok Eşlilik: 1670-1698 Yılları Arasında Bursa Örneği", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 23, 2008
- ESİNER ÖZEN, Mine, "Türkçe'de Kumaş Adları", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı: 33, İstanbul 1981

ESİR, İbnu'l, *El-Kâmil fi't-Tarih*, c. IX-X-XI, çev. Abdulkerim Özaydın, Bahar Yayınları, İstanbul 1991

EL-HAMEVÎ, Yakut, *Mucemu'l-Büldan*, (Nşr. F. Abdülaziz), cilt:3, Beyrut 1996

ERBAY, Celal, *Nafaka*, DİA, cilt 32

EROĞLU, Haldun, "On Dokuzuncu Yüzyılda Yetim Çocuklara Vasi Tayini: Antalya Örneği", *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, Cilt: 50, Sayı: 4, 2007

FERMANE:http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=122130 Erişim Tarihi 24.02.2019

GIYİM KUŞAM ÖRNEKLERİ:

<https://www.facebook.com/groups/279367232538456/> (Birazamanlar Savur)
Erişim Tarihi 21 Ağustos 2019

GÖYÜNÇ, Nejat, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991

GÜNEŞ, Hüseyin Haşimi, *Abdüsselam Efendi'nin Mardin Tarihi*, İmak Ofset, Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2007

GÜNEŞ, Hüseyin Haşimi, "İslamlaşma Sürecinde Midyat", *Uluslararası Midyat Sempozyum Bildirileri*, Editör; İbrahim Özcoşar, Mardin 2012

GÜNDÜZ, Ahmet, *1523 Tarihli ve 998 No'lu Tapu Tahrir Defterine Göre Musul, Mardin, Çermik, Harput ve Çemişgezek Sancaklarının Mukayeseli Tahlili*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 1993 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

GÜRHAN, Veysel, "Şer'iyye Sicillerine Göre Mardin'de Ailenin Sosyal ve Ekonomik Yapısı (M.1689-1750)", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, cilt:7, Sayı:2, 2018

HALEFOĞLU, Fatma Meral ve DALKILIÇ, Neslihan, "Mardin-Savur Geleneksel Kent Dokusu ve Evleri" *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi* cilt 11, sayı 1, Bursa 2006

KANKAL, Mehmet, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Say Yayınları, İstanbul 2011

KARADUMAN, Ahmet Serhat, *Bir Kentsel Mekan Çözümlemesi, Savur Örneği*, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya 2010 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

KAYA, Mahmut, *İskender*, DİA C.22

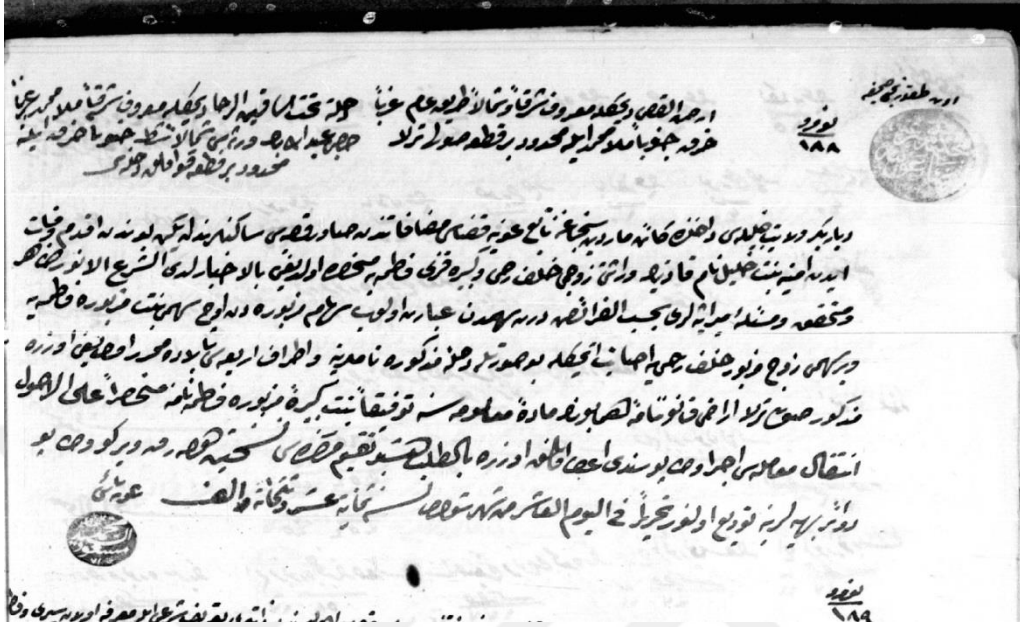
- KILIÇ, Orhan, "Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancakları Üzerine Bazı Tespitler", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 10, Ankara 1999
- KOÇU, Reşat Ekrem, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Sümerbank Kültür Yayınları, Ankara 1969
- KURT, Abdurrahman, *Osmanlı Toplumunda Poligami*, Osmanlı Ansiklopedisi, Editör: Güler Eren, Cilt: 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999
- MAYDER, Saadet, "Klasik Dönem Osmanlı Toplumunda Boşanma", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 16, Sayı:1, 2007
- MİHAİL, Patrik, *Süryani Mihail Vakayinamesi*, II. Kısım, Çev. Hrant D. Andreasyan, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi Basılmamış Nüsha, Ankara 1944
- ÖZCOŞAR, İbrahim, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat 19. Yüzyılda Mardin Süryanileri*, Beyan Yayınları, İstanbul 2008
- ÖZKAN, Salih, 1948 Savur doğumlu halen Savur'da ikamet etmekte 03.10.2019 Tarihli görüşme
- ÖZ, Mustafa, *Vasi*, DİA, cilt: 42
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993
- PEİRCE, Leslie, *Ahlak Oyunları 1540-1541 Osmanlı'da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet*, çev. Ülkün Tansel, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2005
- SARI, Serkan, "Şer'iyye Sicillerine Göre Diyarbekir'de Boşanma Hadiseleri (1655-1747)", *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 10, Sayı XXXII, Aralık 2017
- SAVUR, 233 Numaralı Şer'iyye Sicili
- SAVUR, Hayrettin, *Siirt'in Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)
- SAVUR GENEL GÖRÜNÜMÜ: <https://www.savur.bel.tr/wp-content/uploads/2019/06/Mardin-gezilecek-yerler-Savur.jpg> Erişim Tarihi 21 Ağustos 2019
- ŞEREF HAN, *Şerefname Kürt Tarihi*, Çeviren: Mehmet Emin Bozaslan, Ant Yayınları, İstanbul 1971

- ŞERAFEDDİN Han, *Şerefname Kürt Tarihi Etnografya ve Coğrafyası*, Hazırlayan; Celal Kabadayı, Yaba Yayınları, İstanbul 2006
- SEZAN, Tahir, *Osmanlı Yer Adları*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Yayın No 21, Ankara 2006
- TAN, Altan, *Turabidin'den Berriye'ye Aşiretler Dinler Diller Kültürler*, Nubahar Yayınları İstanbul 2011
- TAN, Altan, "Turabdin'de Aşiret Konfederasyonu", *Ömerli ve Çevresi Sempozyumu*, Editörler; Ercan Gümüş ve Veysel Gürhan, Kent Işıkları, İstanbul 2012
- TAK, Ekrem, "Diplomatik Bilimi Bakımından XVI.-XVII. Yüzyıl Kadı Sicilleri ve Bu Sicillerin İhtiva Ettiği Belge Türlerinin Form Özellikleri ve Tanımlaması", *Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, İstanbul 2009 (Yayımlanmamış Doktora Tezi)
- TAŞĞIN, Ahmet, "Diyarbakır'da Geleneksel Bir Meslek Puşicilik", <http://www.suryaniler.com/kultur-sanat.asp?id=371> Erişim Tarihi 24.02.2019
- TELLİOĞLU, Ömer, *Diyarbakır Salnameleri, 1286-1323 (1869-1905), Cilt. 1-5*, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Yayın No.14, İstanbul 1999
- TÜRKİYE YERLEŞİM BİRİMLERİ Envanteri, <https://nisanyanmap.com/?y=&t=savur&lv=1> Erişim Tarihi: 25.11.2019
- UMUR, Bilge, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılap Kitapevi, İstanbul 1993
- ÜNAL, M. Ali, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2011
- YILDIZ, İrfan, *Savur'daki Tarihi Eserler*, Mardin Valiliği Kültür ve Sanat Yayınları, İstanbul 2011
- YILMAZÇELİK, İbrahim, "Yakın Çağlarda Diyarbakır'da Tarım ve Hayvancılık Konusunda Bazı Tespitler" *Osmanlıdan Günümüze Diyarbakır*, Editörler: İbrahim Özcoşar, Mustafa Öztürk ve diğerleri, Ensar Neşriyat, İstanbul 2018
- YILMAZÇELİK, İbrahim, *Amid Sancağı*, Osmanlı Araştırmaları XVI, Editörler; Halil İnalçık, Nejat Göyünç ve diğerleri, Enderun Kitapevi, İstanbul 1996
- YILMAZÇELİK, İbrahim, "XVIII. Yüzyıl ile XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır Eyaletinin İdari Yapısı ve İdari Teşkilatlanması", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt.18 Sayı. 29, 1996

EKLER

EK 1: Sicilde Geçen Bazı Yerel Sözcükler ve Günümüz Karşılıkları

SİCİLDE GEÇEN YEREL SÖZCÜKLER	KARŞILIKLARI
Karm	Üzüm Bağı
Dahle	Kavaklık
Feddan/cot	Bir çift öküzün bir günde çift sürebildikleri tarla alanı
Şat	Nehir/Çay
Hark	Su kanalı
Sakiye	Su yolu
Reha	Değirmen
Tebne	Saman
Ağnam	Keçi
Şair	Arpa
Hınta	Buğday
Mekzon	Orak
Garbul	Elek
Zenbil	Hos denilen bitki dallarından yapılan ağzı geniş sepet
Mancel	Dehre
Mişrak	Dağın güney yamacı
Neccar	Marangoz
Carud	Küçük kürek
Beyt/ Menzil	Ev
Beyt-il İfreşet	Yataklar için yüklük
Veydi	Bahçe
Incas	Erik
Arz	Tarla
Kesh	Arpacık soğan
Ades	Mercimek
Küşne	Hayvan yemi (Baklağillerden)
Penbe	Pamuk
Nevale	Vadi
Dakik	Un
Kıls	Kireç
Buzavi	Buzağı

On dokuzuncu sahife

Arzu'l-kas demekle ma'rûf şarkan ve şimâlen tarîk-i âmm garben hark cenûben Molla Mehmed ile mahdûd bir kıt'a sulu tarla.

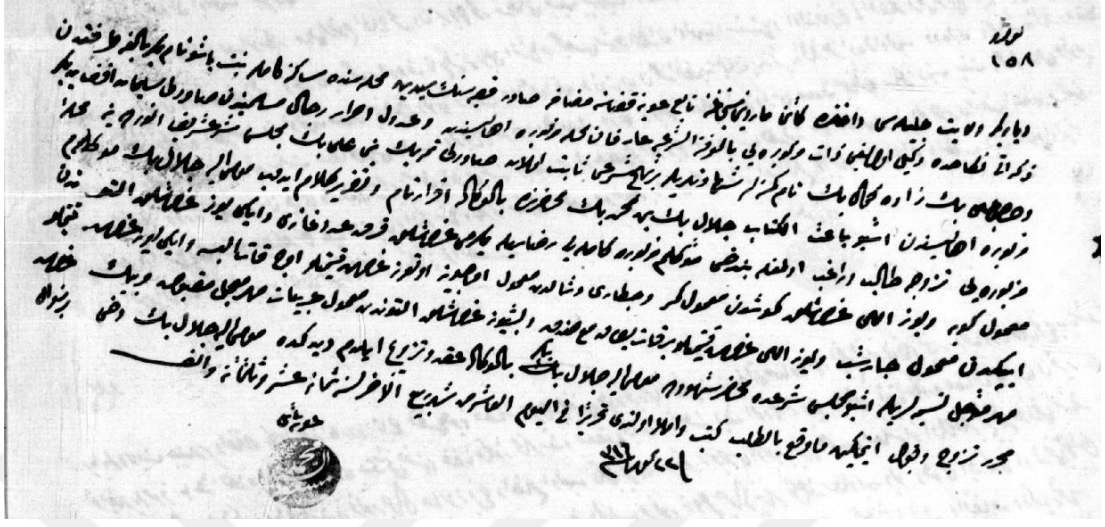
Dahletün tahte mesâkîni'r-rehâ demekle ma'rûf şarkan Molla Mehmed garben Hacı Abdullah Bey veresesi şimâlen şat cenûben hark ile mahdûd bir kıt'a kavaklık dahlesi

Numara 188

Diyarbakır vilâyet-i celîlesi dâhilinde kâ'in Mardin sancağına tâbi' Avine kazası muzâfâtından Savur kasabası sâkinlerinden iken bundan akdem vefât eden Emine binti Halil nam kadının verâseti zevci Halef Rahi ve kebîre kızı Fatıma'ya munhasıra olduğu bi'l-ihbâr lede's-şer'î'l-enver zâhir ve mütehakkik ve mesele-i mirasiyyeleri bi-hasebi'l-ferâ'iz dört sehimden ibaret olup sihâm-ı mezbûreden üç sehmi bint-i mezbûre Fatıma'ya ve bir sehmi zevc-i mezbûr Halef Rahi'ye isabet etmekle bu sûretle dahle-i mezkûre namlarına ve etrâf-ı erba'ası bâlâda muharrer olduğu üzere mezkûr sulu tarla arazi kanunnâme-i hümayûnun mâtde-i ma'lûmesine tevfikân bint-i kebîre-i mezbûre Fatıma namına munhasıran ale'l-usûl intikal muamelesi icra ve tapu senedi i'tâ olunmak üzere bi't-taleb işbu taksim müzekkiresi nüshateyn olarak veri ve tapu devâ'ir-i behiyyelerine tevdi' olunur. Tahriren fi'l-yevmi'l-âşir min şehri Şevval li-sene semâniyete aşera ve selâse mi'e ve elf. Avine naibi es-Seyyid Mehmed Mes'ud.

*Bu hüküm, tez yazarı Edip ÖZKAN'ın dedesinin dedesine aittir.

Ek 3: 233 Numaralı Savur Şer'îye Sicili Üçüncü Sahife Numara 158

Numara 158

Diyarbakır vilâyet-i celîlesi dâhilinde kâ'in Mardin sancağına tâbi' Avine kazasına muzâfe Savur kasabasının Seyyidin mahallesinde sâkine Kâmile binti Paşo nâm biki-ri bâliğa tarafından zıkr-î âtî nikâhda vekîl olduğu zât-ı mezkûreyi bi'l-ma'rifeti's-şer'îyye ârifân mahalle-i mezbûre ahalisinden ve udûl-i ahrâr-i ricâl-i müslimînden Savurlu Süleyman Efendi bin Bekir ve Hacı Hüseyin Bey-zâde Kemal Bey nâm kimesneler şehâdetleriyle ber-nehc-i şer'î sâbit olan Savurlu Ömer? Bey bin Ali Bey meclis-i şer'î şerîf-i enverde yine mahalle-i mezbûre ahalisinden işbu bâ'isü'l-kitâb Celal Bey bin Mehmed Bey mahzarında bi'l-vekâle ikrâr-ı tâm ve takrîr-i kelâm edüp mûmâ-ileyh Celal Bey müvekkilem mezbûreyi tezevvüce tâlib ve râğıb olmağla ben dahi müvekkilim mezbûre Kâmile'yi rızasıyla yirmi kuruşluk kırk adet gazi ve iki yüz kuruşluk altundan ma'mûl küpe ve yüz elli kuruşluk gümüşden ma'mûl kemer ve haytari ve şaldan ma'mûl üç yüz otuz kuruş kıymetli üç kat elbise ve iki yüz kuruş kıymetli ipekten ma'mûl çarşab ve yüz elli kuruş kıymetli bir kat yatak ma'a sandık ve beş yüz kuruşluk altundan ma'mûl arabiyât mehr-i mu'accel-i makbûz ve bin kuruş mehr-i mü'accel tesmiyeleriyle işbu meclis-i şer'de mahzar-ı şuhûdda mûmâ-ileyh Celal Bey'e bi'l-vekâle akd ve tezvîc eyledim dedikde mûmâ-ileyh Celal Bey dahi ber minvâl-i muharrer tezevvüc ve kabul etmeğın mâ vaka'a bi't-taleb ketb ve imlâ olundu. Tahrîren fi'l-yevmi'l-âşir min şehr-i Rebî'ul'âhir li-sene semâne aşera ve selâse mi'e ve elf. Fî 22 Temmuz sene 316. Avine naibi es-Seyyid Mehmed Mes'ud.

Otuz altıncı sahife

Numara 12

Bâdi-i terkîm-i defter-i kassâm oldur ki

Diyarbakır vilâyeti dâhilinde kâ'in Mardin sancağına merbût Avine kazasına tâbi' Killet karyesi ahalisinden ve teba'a-i Devlet-i Aliyye'nin Süryânî Kadim milletinden iken bundan akdem fevt olan Davud veledi Abdullah'ın verâseti zevce-i metrûkesi Meryem binti Harcis ile sulbî kebîre kızları Seydi ve gâ'ibe ani'l-beled Aydi ve sağîre kızı Besi ve li-ebeveyn er karındaşı oğulları Abdullah ve Hana ve Becüki ve Maksî's-şüyû' ve Töme ve Bahid nâmûnlara munhasıra olduğu bi'l-ihbâr inde's-şer'î'l-enver zâhir ve nümâyân olduktan sonra sağîre-i mezbûre ile gâ'ibe-i mezbûrenin zuhûruna değin mallarını hıfza vasî ve kayyim nasb ve tayin olunan amm-zâdeleri mezbûr Abdullah ile diğer verese-i kibâr marifetleriyle ve marifet-i şer'le tahrîr ve terkîm ve beyne'l-verese bi'l-farîzati's-şer'iyye tevzî' ve taksim olunan muhallefât-ı müteveffâ-yı merkûmun defteridir ki ber vech-i âtî zikr ve beyan olunur. Tahrîren fi'l-yevmi's-sâdis aşera min şehr-i Zilhicce eş-şerîfe li-sene semâne aşera ve selâse mi'e ve elf.

Karye-i mezkûre derûnunda bir bab mülk menzil 100

Lengeri aded 1 8

Tencere aded 1 15

Sahan aded 1 5

Karye civarında vâki' ma'lûmü'l-hudûd bir kıt'a üzüm bağı 1500

Kezâ karye civarında Kerm Hanı demekle ma'rûf bir kıt'a üzüm bağı 500

Yekûn-i emval el-metrûke 2128 yalnız iki bin yüz yirmi sekiz kuruştur.

Minhe'l-ihracât

300 müteveffânın deyn-i müsbeti Killetli Bünyamin Şem'un ve Kas İbrahim veledi İsa şehâdetleriyle Melkü veledi Bedros'un alacağı

300 müteveffânın deyn-i müsbeti Killetli Bünyamin Şem'un ve Kas İbrahim veledi İsa şehâdetleriyle müteveffânın kerîmesi Seydi'nin alacağı

150 müteveffânın deyn-i müsabeti Killetli Bünyamin Şem'un ve Kas İbrahim veledi
İsa şehâdetleriyle zevcesi Meryem'in alacağı

Sahha'l-bâkî 1378 yalnız bin üç yüz yetmiş sekiz kuruştur.

68 30 resm-i kısmet 34 20 kaydiye ma'a pul bahası 4 10 hüccet harcı 30

1309 10

Zevce-i mezbûre Meryem'in hissesi 163 26,25

Bint-i kebîre-i mezbûre Seydi'nin hissesi 290 38

Diğer bint-i gâ'ibe-i mezbûre Aydi'nin hissesi 290 38

Bint-i sağîre-i mezbûre Besni'nin hissesi 290 38

Müteveffânın birader-zâdesi Abdullah'ın hissesi 45 18,25

Diğeri mezbûr Hana'nın hissesi

Diğeri mezbûr Becüki'nin hissesi 45 18,25

Diğeri Maksi'ş-şüyû'un hissesi 45 18,25

Diğeri mezbûr Töme'nin hissesi 45 18,25

Diğeri mezbûr Bahid'in hissesi 45 18,25

Verese-i kibâr ber minvâl-i meşrûh hisse-i irsiyyeleri ahz ve istîfâ ettikleri gibi
gâ'ibe-i mezbûre ile sağîre-i mezbûrenin hisseleri dahi vasî ve kayyimleri bulunan
amm-zâdeleri mezbûr Abdullah'ın yed-i hıfzında kaldığı ikrar ve itiraflarından
anlaşılmağla zeyl-i kassâma şerh verilerek temhîr kılındı. Fî 16 Zilhicce eş-şerîfe
sene 318. Avine naibi.

Ek 5: Savur'da Giyim Kuşam Örnekleri⁴⁴³

1884 yılında Savur'un ilk belediye reisi ve en üst mülkiye rütbesi olan "Hamise" unvanına sahip Hamdullah Bey ve torunu Münir Boran

Nobel ödüllü Savurlu Prof. Dr. Aziz SANCAR'ın muhterem annesi Meryem SANCAR

⁴⁴³ <https://www.facebook.com/groups/279367232538456/> (Birzamanlar Savur) Erişim Tarihi 21 Ağustos 2019

Ek 6: Savur Genel Görünüm 1⁴⁴⁴

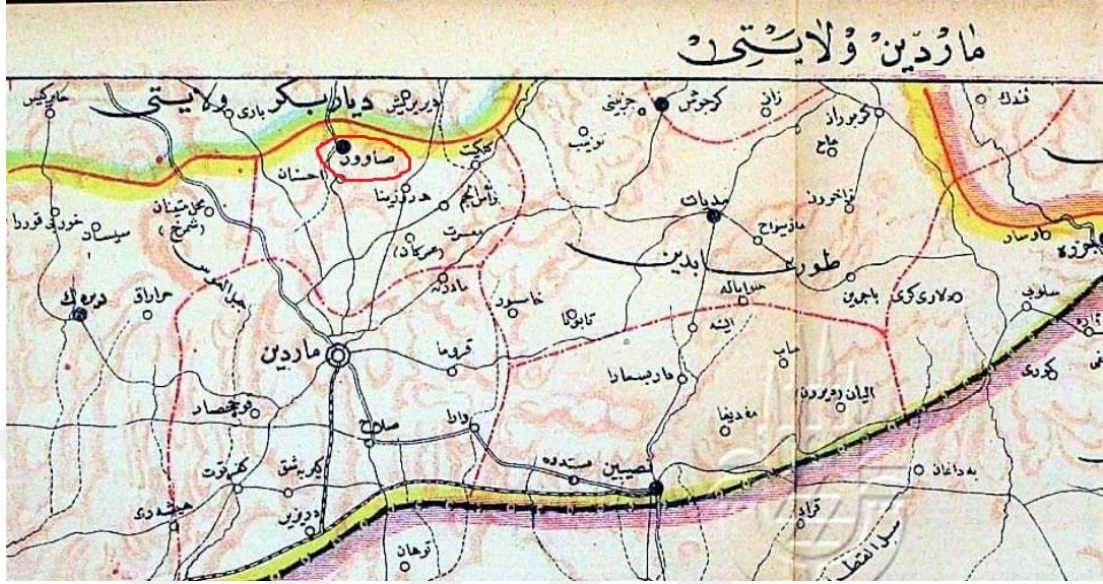
Ek 7: Savur Genel Görünüm 2⁴⁴⁵

⁴⁴⁴ <https://www.facebook.com/groups/279367232538456/> (Birazamanlar Savur) Erişim Tarihi 21 Ağustos 2019

⁴⁴⁵ <https://www.savur.bel.tr/wp-content/uploads/2019/06/Mardin-gezilecek-yerler-Savur.jpg> Erişim Tarihi 21 Ağustos 2019

Ek 8: Mardin Vilayeti ve Savur Kazası⁴⁴⁶

Ek 9: Savur ve Çevre Yerleşim Yerleri⁴⁴⁷

⁴⁴⁶ Doğan Bekin, *Tarihin Işığında Savur*, Korza Yayıncılık, Ankara 2017, s. 32

⁴⁴⁷ <https://www.google.com/maps/@37.5909528,40.6079104,10z?hl=tr>

Ek 10: Savur Kavak Ağaçlarının Merkebler Üzerinde Nakliyesi⁴⁴⁸

Ek 11: Dicle Nehrine Ulaştırılan Odun ve Kerestelerin Kelekle Musul'a Sevkiyatı⁴⁴⁹

⁴⁴⁸ Doğan Bekin, *Tarihin Işığında Savur*, Korza Yayıncılık, Ankara 2017, s. 32

⁴⁴⁹ Fasih Dinç, "Osmanlı Diyarbakır'ında Keleğin Yapımı ve Kullanımı" *Osmanlıdan Günümüze Diyarbakır*, Editörler: İbrahim Özcoşar, Mustafa Öztürk ve diğerleri, Ensar Neşriyat İstanbul 2018 s.99

Ek 12: Savur'a Özgü Yapısıyla Üzüm Zembili⁴⁵⁰

Ek 13: Savur Kavağından Tahta Yapan Marangozlar⁴⁵¹

⁴⁵⁰ Doğan Bekin, *Tarihin Işığında Savur*, Korza Yayıncılık, Ankara 2017, s. 299

⁴⁵¹ Doğan Bekin, *Tarihin Işığında Savur*, Korza Yayıncılık, Ankara 2017, s. 352

ÖZGEÇMİŞ

Edip ÖZKAN, 1978 yılında Savur'da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Savur'da tamamladı. Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü ve Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümlerinden lisans dereceleri aldı. 2007 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesinde memuriyete başladı. 2009 yılında naklen geçtiği Mardin Artuklu Üniversitesinde Şef ve Şube Müdürlüğü pozisyonlarında görev yaptı. 2017 yılından beri Mardin Artuklu Üniversitesi Ömerli Meslek Yüksekokulu Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı Bölümünde Öğretim Görevlisi olarak görev yapmaktadır. Evli ve üç çocuk babasıdır.

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Dok. No: MAU-FRM-
04-ENSTİTÜ/24

İlk Düz.
Tar.:02/01/2020

Rev. No/Tar.:
00/...

Sayfa: 1/1

İNTİHAL RAPORU

Tez Başlığı: Savur'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (233 Numaralı Şer'iyye Siciline Göre).

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın kapak sayfası, giriş, ana bölümler ve sonuç kısımlarında oluşan toplam 148 sayfalık kısmına ilişkin 24/02/2020 tarihinde Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü tarafından "Turnitin" adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orjinallik raporuna göre, projemin benzerlik oranı % 07'dir.

Uygulanan Filtrelemeler:

Kaynakça Dâhil

Alıntılar Hariç

Açıklamalar:

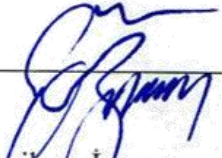
Mardin Artuklu Üniversitesi "Turnitin" adlı intihal tespit programı sonucunda; azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Adı Soyadı:Edip ÖZKAN

Öğrenci No:14751012

Programı :Tarih

Statüsü :Tezli Yüksek Lisans

Tarih ve İmza
24/02/2020

Enstitü Sekreteri

Hasan TAN

Hazırlayan:
Birim Kalite Komisyonu

Kontrol Eden: 147
Üniversite Kalite Komisyonu

Onaylayan:
Üniversite Kalite Komisyon Başkanı